

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
ЛУБКІВСЬКИЙ Д.Р.,
Заступник Міністра закордонних справ України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г.М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ШЕРПІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 03 від 12.11.2014 р. для «З.С.» №1 (політичні науки).

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Галина Яворська, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.

Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

«Зовнішні справи», науковий журнал

2015, № 1. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство «Журнал Міністерства закордонних справ України «Політика і час».

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.

Телефон/факс: 38 044 279 39 18

Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com

Видавець: ДП «Політика і час»

Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.

Друк: ТОВ «Вістка». Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс: 74402. «Зовнішні справи», 2015.

Яке невимовне дитяче щастя вмотитися на колінах у самого Ганса Крістіана Андерсена! Хоч Дюймовочкою. Хоч бридким каченям. Хоч голим королем. Адже фінал усіх, навіть найсумніших, історій геніального казкаря щасливий!

Напевно, саме цим і відрізняється казка від реалій.

Реалії 2015-го змусили редакцію перейти на чорно-білий формат нашого видання. Чорно-біла фотографія, на думку багатьох всесвітньо відомих художників, здатна передати набагато більше нюансів, ніж уже звичне кольорове зображення.

Маємо надію, що чорно-білий «З.С.» дасть змогу читачеві краще розкрити приховані глибини змісту кожної нашої публікації.

А різнокольоровий світ усе одно надихатиме на сприйняття райдужної перспективи – надії на відчуття щастя.

Кажуть, якось ішла собі одна мудра людина запленим шляхом, милувалася світом, раділа життю і раптом побачила чоловіка, що сидів край дороги.

– Небого, – запитав подорожній, – чого тягнеш таку величезну поклажу? Чому так горбишся?

– Я це роблю заради щастя моїх дітей та онуків. Мій прадід усе своє життя страждав заради щастя мого діда, дід страждав заради щастя мого батька, батько страждав в ім'я того, аби я був щасливим. Тож і я буду страждати все своє життя, аби мої діти та онуки стали щасливими.

– А чи був хоч хто-небудь щасливим у твоєї родині?

– Ні, однак мої діти та онуки обов'язково будуть щасливими, – відповів нещасний.

– Неписьменний не навчить читати, а кротові не виховати орла! – відказав мудрець і додав: Навчись спочатку сам бути щасливим, тоді й зрозумієш, як зробити щасливими своїх дітей та онуків.

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити «Зовнішні справи» ви можете у наших партнерів:

- ДП «Преса» Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- ТОВ «НВП „Ідея“, вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
- ООО Фірма «Періодика» Тел. + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі «24 nonstop» та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;

або придбати вроздріб у редакції журналу «Зовнішні справи» за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 30 гривень.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 14.02.2014 р. №153 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Політичні науки».

Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforeignaffairs.com

16

22

28

34

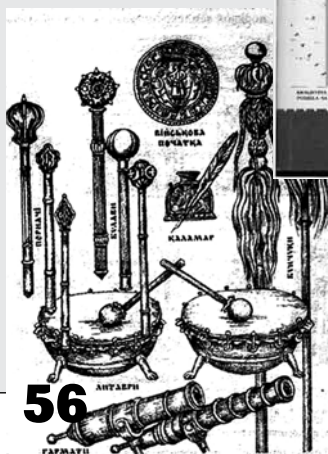
44

48

54

56

ПОЛІТИКА

5 Аргіта Даудзе – про основні пріоритети та завдання головування Латвії в Раді ЄС

6 Леонід Шкляр. Політика війни як спосіб існування російських імперій XX - початку XXI століть (геополітичний аналіз)

12 Степан Віднянський. Кримська конференція 1945 р. (уроки для України)

16 Сергій Толстов. Координація політики США та ЄС у реагуванні на українську кризу

22 Сергій Шергін. Україна, США і ЄС: криза дипломатії доби глобалізації

ДИПЛОМАТІЯ

28 Анатолій Денисенко. Криниця мудрості дипломатії

34 Вячеслав Ціватий, Тетяна Шубенкова. Сучасні інформаційні потоки, наукометрія та дипломатична формула «три П»

СОЦІОЛОГІЯ

38 Олександр Потехін. Зовнішня політика та міжнародне становище України у 2014 році – очима експертів. Частина 1. Набуття суб'єктності за часів Революції та війни

СУСПІЛЬСТВО

44 Афган Салманов. Модернізація зовнішньої політики України та Азербайджану

48 Алла Киридон, Сергій Троян. Сучасний етап українсько-польських відносин: дискурс взаємодії (2013-2014 рр.)

54 Георгій Кухалейшвілі. Чи стане Маріуполь плацдармом для експансії Росії у 2015 році?

56 Людмила Чекаленко. Про «нульовий варіант»

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

59 Вячеслав Ціватий. Історичні долі слов'янських народів: з історії міжнародних контактів України в суспільно-культурній сфері

КУЛЬТУРА

62 Владні вертикалі. Фанерні колонади

59

62

Аргіта Даудзе – про основні пріоритети та завдання головування Латвії в Раді ЄС

З 1 січня 2015 р. Латвія перейняла від Італії головування в Раді Європейського Союзу, яке триватиме до кінця червня. У Представництві ЄС у Києві Посол Латвійської Республіки в Україні пані Аргіта Даудзе поінформувала про основні пріоритети та завдання, що стоять перед її країною на цей період, – побудову конкурентоспроможної Європи, розвиток співпраці ЄС зі світом і внутрішньоєвропейську безпеку.

Аргіта Даудзе висловила впевненість, що українці бачать у Латвії друга та близького сусіда. Рига зацікавлена в підтримці українських реформ і намагається постійно тримати українське питання серед важливих питань серед важливих пунктів порядку денного ЄС. Зокрема, це стосується розвитку політики сусідства «Східного партнерства». 21-22 травня в Ризі відбудеться саміт країн-учасниць програми «Східне партнерство». Як заявила Аргіта Даудзе, його мета – поглиблення співпраці між Євросоюзом і його східними сусідами.

«Саміт має підтвердити, що східна політика сусідства, підтримка держав-учасниць «Східного партнерства» відіграють важливу роль для Євросоюзу і мають довгострокову перспективу... Ми сподіваємося на поглиблення співпраці з нашими східними сусідами», – наголосила Даудзе.

За словами пані Посла, програма саміту передбачає, серед іншого, проведення форуму громадянського суспільства країн «Східного партнерства», зустрічі жур-

налістів із керівниками Євросоюзу та держав-учасниць програми «Східне партнерство». Також відбудеться зустріч ділових кіл ЄС і його східних сусідів.

Напередодні Президент України Петро Порошенко заявив про чималі надії, які українці покладають на Ризький саміт, оскільки на ньому може бути досягнуто домовленості про запровадження безвізового режиму з Євросоюзом.

На його думку, також практичним результатом саміту могло б стати рішення про створення пан'європейського російськомовного каналу як джерела об'єктивної інформації. Про це він заявив у ході зустрічі з главою МЗС Латвії Едгарсом Ринкевичсом.

Про майбутній саміт Східного партнерства в Ризі йшлося також під час спільної прес-конференції Міністра закордонних справ України Павла Клімкіна зі своїм латвійським колегою Едгарсом Ринкевичсом.

«Вважаємо, що на саміті ми повинні досягти чіткого бачення, яким чином далі буде здійснюватися допомога в імplementації Угоди між Україною та Європейським Союзом. Я маю на увазі не тільки бачення, але і конкретні рішення, яким чином ми будемо це робити»,

– зауважив Павло Клімкін.

За його словами, Україна і Євросоюз працюють над тим, щоб досягти «визначальних рішень» у плані подальшого шляху до лібералізації візового режиму.

У свою чергу Едгарс Ринкевичс зазначив, що під час переговорів у Києві домовлено постійно обмінюватися думками з підготовки до цього саміту, який «продемонструє серйозну заангажованість Європейського Союзу щодо політики «Східного партнерства» та України зокрема».

Також Едгарс Ринкевичс вважає, що в ході цього саміту потрібно розробити дорожню карту подальших дій, яка допомогла б таким країнам «Східного партнерства», як Україна, Молдова, Грузія, рухатися на шляху імplementації Угоди про асоціацію. Ідеться не лише про гроші, а й про експертні знання.

У ході прес-конференції Аргіти Даудзе латвійський Посол відзначила також, що керівники Євросоюзу аналізують ситуацію, що склалася на сході України після обстрілів Маріуполя, і не виключено, що питання про визнання «ДНР» і «ЛНР» терористичними організаціями розглядатимуть найближчим часом.

«Євросоюз вивчає пробле-

ми, пов'язані з ескалацією насильства на сході України й обстрілу мирних мешканців у Маріуполі. Ми координуємо свої дії усередині ЄС і готуємо спільні звернення, ідеї. Що стосується визнання «ДНР» і «ЛНР» терористичними організаціями, то тут важливу роль відіграють рішення українського парламенту», – наголосила Даудзе.

Подібну думку висловив голова представництва ЄС в Україні Ян Томбінський, який брав участь у прес-конференції.

Аргіта Даудзе окремо зупинилася на питанні про звільнення Надії Савченко, яке є одним із пріоритетів головування Латвії в Євросоюзі в контексті захисту загальнолюдських прав. У Росії Надію Савченко звинувачують у причетності до загибелі російських журналістів. Сама вона всі звинувачення відкидає, її захист наполягає на тому, що Савченко викрали і примусово вивезли з території України.

«Ми будемо намагатися посприяти звільненню громадянки України... Дотримання прав людини усіма країнами, не тільки ЄС, є одним із пріоритетів піврічного головування Латвії в ЄС. Питання звільнення Савченко ми розглядаємо у цьому контексті», – запевнила пані Посол.

Зі свого боку, голова представництва ЄС в Україні Ян Томбінський заявив, що хоча Савченко не є громадянкою країни-члена Євросоюзу, питання про її звільнення розглядається на різних рівнях.

Інф. «З.С.»

Політика війни як спосіб існування російських імперій XX – початку XXI століть

(ГЕОПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ)

УДК 327:94

Леонід ШКЛЯР,
доктор політичних наук,
професор

Український Євромайдан 2013-2014 рр. став серйозним викликом не лише для режиму В. Януковича в Україні, а й за її межами, насамперед для кремлівської авторитарної влади, спровокувавши останню на геополітичну гру в «російську рулетку». У геополітичному аспекті проміжними її результатами стали анексований Крим, «гібридна війна» на Донбасі, запровадження країнами Заходу санкцій щодо агресора, істотне ускладнення міжнародного клімату.

Існує чимало версій та аналітичних розвідок, чому це сталося, як могла спалахнути війна між «братніми народами», що змусило керівний режим Росії кинути виклик світовому порядку XXI століття? Як країна-гарант територіальної цілісності нашої держави спромоглася

порушити фундаментальні принципи міжнародного права та підписаних двосторонніх угод про мир і дружбу між нашими державами? Чому Росія — правонаступник Радянського Союзу за міжнародними зобов'язаннями, порушує Гельсінські угоди 1975 р., що закріпили принцип непорушності кордонів та територіальної цілісності країн?

Сьогодні ми чуємо різні причини: від психологічних до геополітичних. Одна з них вказує на якісь проблеми психічного характеру російського лідера. У зв'язку з цим пригадуються перші враження канцлера Німеччини А. Меркель від спілкування з В. Путіним [1]. Психологічна версія була досить популярною на початковій стадії російської агресії щодо України і переважно торкалася кримських проблем, хоча й мала своє продовження і в пізніші часи [2]. Однак відповідно до того, як ситуація навколо російсько-українських відносин загострювалася, а ескалація конфлікту набувала нових географічних обривів, дедалі актуальнішою ставала ідеологічна версія, серцевиною якої є ідеологема «русского мира». Це програма реваншизму, адже в її основі претензії якщо не на пряме панування, то принаймні на домінування в рамках географії

Summary
The Ukrainian «EuroMaydan» of 2013–2014 became a serious challenge not only for the Yanukovich regime within the nation, but beyond its boundaries. A challenge, first and foremost, for the Kremlin authoritarian powers, triggering the latter to start a geopolitical game of Russian roulette. The interim geopolitical results of this game include the annexation of Crimea, the so-called hybrid war in the Donbas, the introduction of sanctions by the West against the aggressor, and a significant worsening of the international climate.
Keywords: Russia, hybrid war, Crimea, NATO, Ukraine

російської культури, мови, православної релігії чи й просто наявності громадян російського етнічного походження в сусідніх державах. Ця доктрина покликана легітимізувати право Росії виступати патроном щодо інших країн, якщо там є острови російської культури, послуговуються відповідною мовою, сповідують православ'я тощо. Оскільки Україна належить до країн, де є перелічені ознаки, то, очевидно, деяким російським ідеологам і політикам важко уявити територію «русского мира» без України, яку вони на імперський лад полюбують називати «Малороссія». Звідси претензії, якщо не на всю її територію, то принаймні на південно-східну частину, де проросійські настрої завжди мали певну підтримку.

Аналітики та експерти дедалі частіше вдаються до паралелей нинішньої Росії з нацистським режимом Німеччини 30-х років. Звичайно, про повний збіг ітися не може, проте аналогій більш ніж достатньо. Приміром, олімпіада в гітлерівській Німеччині 1936 р. мала продемонструвати «тріумф волі»

фюрера. Зимова олімпіада 2014 р. в Росії вочевидь мала показати світові, що «Росія встала з колін».

ЗМІ перетворено із засобів інформації на засоби пропаганди та маніпуляції, що було притаманно й Німеччині 30-х років минулого століття. Недарма ж нинішні кремлівські вожді та їхня обслуга час від часу прохоплюються ледь не компліментами діячам Третього рейху. Так, минулого літа на зустрічі з представниками єврейських релігійних діячів В. Путін сказав про Й. Геббельса: «Він досягав свого, він був талановитою людиною!» [3].

А незадовго перед тим один із провідних російських політичних експертів А. Мігранин в одній зі своїх публікацій заявив: «Слід відрізнити Гітлера до 1939 р. і Гітлера після 1939 р. та відділяти мух від котлет. Справа в тому, що доки Гітлер займався збиранням земель... якби Гітлер зупинився на цьому, то залишився б в історії своєї країни політиком найвищого класу!» [4]. Тобто аншлюс Австрії, анексія чеських Судетів, напад на Польщу, що ознаменувало початок Другої світової

війни — за логікою цього автора — це добре. Погано те, що він пішов далі і здійснив напад на радянську імперію!

Тому маємо підстави для висновку, що однією з причин реваншистського дискурсу в путінській Росії, намагання змінити світовий порядок, що склався після Другої світової війни, поразки радянської імперії внаслідок холодної війни, став комплекс «припущеної величч», який традиційно грав злий жарт у російській історії.

Доктринальною ж основою кремлівських циніків поставити світ перед вибором: «мир або війна», — стали ірраціональні за своєю суттю ідеологи щодо «собирання земель русских», «разделенного русского народа», «спасения православных русских от бандеро-фашистов» і «киевской хунты».

Війна, схоже, — це той магічний код, за допомогою якого тільки й можна збагнути природу «загадкової російської душі», зрозуміти прорахунки вітчизняних керманів у відносинах із Росією протягом останніх десятиріч, дати відповідь на запитання: чому Росія поводить себе саме так, а не інакше?

Початок XX ст. виявився похмурим для російського

істеблшменту. Театром воєнних дій був Далекий Схід за тисячі кілометрів від центрів життя царської імперії. Що ж змусило російського царя розпочати війну за тридев'ять земель, які інтереси та мотиви керували ним? Відповідь є очевидною — боротьба за сфери впливу, а точніше — контроль над чужими територіями. Цього, зрозуміло, не могла стерпіти біля своїх кордонів Японія, яка і виграла цю війну. Росія втратила 135 тис. убитими та пораненими — це більше, ніж втрати, які мали японці. Цвіт російського флоту було знищено під Цусімою. Згідно з Портсмутським мирним договором Росія позбулася військової стратегічної бази у Порт-Артурі, втрачала контроль над південним Сахаліном. Ця війна була несправедливою з боку царської Росії, оскільки йшлося не про захист власних територій, а про контроль і домінування над чужими — Маньчжурією та Кореєю. Вона стала першою, але не останньою в ланцюгу військових поразок, яких зазнає Росія впродовж наступних років XX століття.

Ще не встигли загоїтися моральні та фізичні рани японської кампанії, як

через десять років розпочалася Перша світова війна. Характерно, що сучасники охрестили її імперіалістичною. Однією з імперій, для якої ця війна стала воістину катастрофічною, була російська.

Попри економічні та міжнародно-політичні причини, що формували логіку подій і робили глобальний конфлікт майже неминучим, усе ж таки безпосереднім поштовхом для вступу у війну з боку самодержавної імперії стало бажання «захистити» православну Сербію від австро-угорської агресії. Однак Росією рухали й інші мотиви та інтереси, де сербам відводилася роль прикриття, тоді як насправді православна імперія прагнула закріпитися на Балканах, де перетиналися та конфліктували інтереси великих держав, зокрема, Німеччини, як союзника Австрії, та інших тодішніх акторів балканської геополітики — Франції та Великої Британії.

Будь-яка війна рано чи пізно закінчується миром. Версальський мир, який символізував кінець Першої світової війни, нічого корисного Росії не приніс. Остання, як сказав В. Путін з нагоди сторіччя початку цієї війни, виявилася єдиною країною серед переможців, яка програла.

Як відомо, після жовтневого перевороту 1917 р. в Росії невдовзі розпочалася громадянська війна. Як її породження і продовження спалахнула ще й українсько-радянська війна з більшовицькою Росією, яка тривала фактично з 1918 до 1921 року. Для України це була війна за незалежність, а для більшовицької Росії — війна за

збереження кордонів імперії.

Однією з характерних ознак цієї війни було те, що українці в ній стали учасниками бойових дій по обидва боки фронту. Разом із поляками воювали частини, що представляли УНР, а на радянській стороні — червоноармійці УСРР. Війна тривала з квітня до жовтня 1920 року. Її мету російські більшовики бачили в тому, щоб прорватися через Польщу до Німеччини для поширення світової революції на Європейському континенті.

Підсумок чергової авантюри російських більшовиків підбив Ризький мирний договір, підписаний 18 березня 1921 року. Згідно з цим пактом Україну було поділено навпіл: західна частина опинилася під протекторатом Польщі, інша її частина у вигляді Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР до 1929 р.), відповідно, радянської Росії. Разом з тим було завдано дошкульного удару ідеї світової революції.

Після радянсько-польської війни впродовж майже десяти років Росія не втручалася у військові авантюри і лише наприкінці 1929 р. стався збройний конфлікт на КСЗ (КВЖД у російській аббревіатурі — «китайско-восточная железная дорога»). Суть цього військового конфлікту полягала в тому, що КСЗ згідно з раніше укладеними угодами діяла як спільне радянсько-китайське підприємство. Китайська сторона в односторонньому порядку вирішила встановити над залізницею власний контроль. Тобто відбулося рейдерське захоплення майна. У

результаті активних дій Червоної армії впродовж двох місяців попередній режим контролю вдалося відновити, підсумком цього став Хабаровський протокол від 22 грудня 1929 року. По суті, це була перша у двадцятому столітті війна, що мала для росіян досить локальний характер і яку можна назвати справедливою з боку Росії.

Наступними військовими конфліктами за участі СРСР, які припали на кінець 30-х років, стали події на озері Хасан і річці Халхін-Гол. Щодо військового інциденту на Хасані, то це серія збройних сутичок упродовж кінця липня — першої половини серпня 1938 р. між Японією та Радянським Союзом на Далекому Сході. Безпосереднім поштовхом до військових дій стали суперечки щодо належності територій поблизу озера Хасан і Чжангоу. По суті конфлікт було спровоковано радянською стороною, оскільки її військові частини встановили несанкціонований блокпост на спірній території, на яку претендувала тодішня держава Маньчжоу-Го, про що й було повідомлено в офіційній ноті протесту її представником у Москві. На боці Маньчжоу-Го виступила Японія, яка також заявила ноту протесту. Оскільки офіційна Москва проігнорувала ці протести, стався збройний конфлікт, у якому СРСР здобув перемогу. Важко назвати цю війну з боку радянської Росії справедливою, адже він стався внаслідок провокативних дій її військових частин по суті на нейтральній території.

Наступним збройним конфліктом стали бої на річці Халхін-Гол, що тривали з травня до вересня 1939 року. І хоча він виник у результаті протистояння Маньчжурської держави та Монголії, за кулісами цього конфлікту стояли давні інтереси Японії та СРСР. Із певною умовністю можна сказати, що ця війна щодо СРСР мала справедливий характер, оскільки захищала потенційну жертву агресії — Монголію — союзника СРСР і завдала послабленню власних стратегічних позицій у Далекосхідному регіоні.

Ганебною сторінкою в історію Другої світової війни увійшла радянсько-фінляндська, або так звана «Зимова війна», яка тривала з 30 листопада 1939 р. до 13 березня 1940 року. Серед істориків немає єдиної позиції стосовно того, як кваліфікувати цю війну: як двосторонній збройний конфлікт чи як складову Другої світової, що розпочалася першого вересня 1939 року. Дискусію залишимо на розгляд фахівців, але всім достеменно відомо, що без пакту Молотова-Ріббентропа, який поділив сфери впливу, зокрема і в Прибалтиці, війна була б неможливою.

Ця війна була несправедливою з боку СРСР, адже останній зазіхав на територіальну цілісність і суверенітет Фінляндії.

Попри те, що формально Радянський Союз виграв цю війну, за перемогу було заплачено надвисоку ціну. Загальні втрати (вбиті й поранені) становили майже півмільйона військових Червоної армії. Втрати фінів були набагато меншими. Війна показала, що маленька, але волелюбна країна може протистояти агресорові, який переважає в живій силі й техніці. Ця війна також показала, що СРСР разом із нацистською Німеччиною фактично стояв біля витоків Другої світової війни як країна, що її розпочала, а не лише як жертва підступного нападу вермахту.

У цьому ланцюгові слід також розглядати й події літа 1940 р., пов'язані з анексією прибалтійських республік. Нагадаємо, що в цей період історії Німеччина та СРСР діяли паралельними курсами на різних полюсах Європи. У той час, як вермахт захоплював Францію, СРСР,

здійснюючи військовий тиск, акенсував Естонію, Литву, Латвію.

Ось із таким бекграундом СРСР підійшов до головної події в історії XX ст. — Великої Вітчизняної війни як вирішальної ланки в мережі подій Другої світової.

Прийчини цієї війни добре відомі, але, на жаль, ще й досі історики радянської школи намагаються представити СРСР лише як жертву нацистської агресії, забуваючи, що

Союз спочатку сам діяв як агресор, про що свідчать події навколо Польщі, Західної України, Фінляндії, країн Балтії саме на початку Другої світової війни.

Отже, маємо випадок трансформації агресора в жертву — процес, що розпочався з нападу Німеччини на СРСР. Саме з цього моменту війна для Країни Рад мала справедливий характер, оскільки була потреба захищати територію, суверенітет і незалежність.

Хто ж насправді переміг у тій війні? На перший погляд, Радянський Союз та антигітлерівська коаліція. Проте, будучи громадянами країни-переможниці, війну програли депортовані народи Балтії, Західної України, Північного Кавказу, Криму.

Першою локальною війною, у якій інтереси головних геополітичних акторів перетнулися, стала Корейська війна 1950-1953 років. Вона проходила під

час «холодної війни», що набирала обертів. Домовленість США та СРСР про тимчасовий поділ території Кореї, раніше окупованої Японією, виявилася трагічною для корейського народу. Один народ опинився поділеним кордоном між двома державами, де Північну Корею підтримав Радянський Союз, а Південну — США та їх союзники. Цікаво зазначити, що на південній частині півострова, підконтрольній Америці, а потім ООН, пройшли вибори і тимчасовий уряд мав хоч якусь легітимність; натомість керівництво північної частини країни було призначено за підтримки Москви на чолі з комуністом Кім Ір Сеном. Крім цього, СРСР надавав потужну військову допомогу так званій Кореїській народній армії, що призвело до порушення військового балансу і врешті-решт спровокувало корейських комуністів на агресивні дії на Півдні, спрямовані на об'єднання Кореї під своїм крилом. Реалізації цих планів завадили США та ООН. І лише активне втручання китайських комуністів за підтримки

радянського керівництва та пряма участь радянських військово-повітряних сил врятувала комуністичний режим Північної Кореї від розгрому. При цьому Радянський Союз уперто заперечував свою причетність до участі в цій війні, хоча для всіх це був «секрет полішинеля». Тактика заперечування очевидного, як побачимо, й надалі стане зручним пропагандистським прийомом для радянського та пострадянського російського керівництва.

У такій ситуації світ підійшов до Карибської кризи, яка поставила його на межу Третьої світової війни. Однак перед тим сталася одна важлива подія, яка характеризує методи і стиль радянської політики щодо своїх сателітів у Європі. Ідеться про угорські події 1956 р., відомі з історії як Угорська революція.

Радянське керівництво кваліфікувало виступи мешканців Будапешта за власну свободу та незалежність як «угорський фашистський закат» і скерувало на його придушення війська на чолі з легендарним маршалом

Г. Жуковим. У результаті загинуло понад 2,5 тис. угорців і майже 20 тис. було поранено. За цю операцію Г. Жуков одержав четверту зірку Героя Радянського Союзу. Розправа завдала серйозної шкоди комуністичному руху в Європі, а політика СРСР отримала офіційну назву політики «радянського імперіалізму».

Наступною ланкою в ланцюгу військово-політичного протистояння, що супроводжувалося небаченою гонкою озброєнь, стала Карибська криза жовтня 1962 року. Це ідеологічний конфлікт між цінностями демократичного світу та авторитарної диктатури радянського зразка, що несподівано постала внаслідок революційних подій на Кубі. Лише за кілька годин до переходу конфлікту в гарячу фазу вдалося знайти вирішення проблеми між Президентом США Дж. Кеннеді та лідером радянських комуністів М. Хрущовим. Однак відносини між двома супердержавами залишалися напруженими з огляду на війну у В'єтнамі, яка в середині 1960-их років набирала обертів і закінчилася лише у 1975 році.

Ця війна ввійшла в історію як «брудна» для США

і викликала хвилю масових протестів. Хоча формально СРСР не був стороною конфлікту, проте реально брав активну участь у ньому на боці Північного В'єтнаму. За цей час у В'єтнамі загинуло 16 радянських військовослужбовців. Разом з Францією, СРСР був учасником Женевських угод 1954 р., які зафіксували поділ В'єтнаму на Північний і Південний по 17-й паралелі за корейським сценарієм. Загалом для СРСР ця війна була ідеологічною, її логіка диктувалася логікою холодної війни та глобального протистояння із Заходом.

На початку 1969 р. стався конфлікт на китайсько-радянському кордоні, що перейшов у збройну стадію загострення з 2 по 15 березня того ж року. Цей конфлікт вважається найгострішим у радянсько-китайських відносинах. Причиною була боротьба за контроль над островом Даманським, розташованим на річці Уссурі Приморського краю. Унаслідок збройних зіткнень з боку радянських військ — 58 загинилих, 94 поранених. Китайська сторона втратила від 100 до 300 своїх бійців. Китай звинуватив СРСР у політиці «соціалістичного імперіалізму»,

маючи на увазі його втручання у суверенні права Угорщини, ЧРСР, а тепер і Китаю. Радянський Союз, поступившись правом на острів Даманський, програв цю війну. Варто зазначити, що військова суперечка торкалася території, на яку обидві сторони мали певні права.

Сімдесяті роки були одними з найспокійніших в історії Росії XX століття. Розпочалася політика зменшення міжнародного напруження, закріплена Гельсінськими угодами про непорушність кордонів 1975 року. Здавалося, що так буде тривати й надалі. Однак мирні очікування міжнародної спільноти були зруйновані черговою військовою авантюрою з боку радянського керівництва, яке розпочало Афганську війну, що тривала з грудня 1979 до лютого 1989 року. Вона розпочиналася як спецоперація з ліквідації режиму президента Аміна, який не влаштовував радянське керівництво. Афганці отримали військову та політичну підтримку США і Заходу. Після спецоперації радянського спецназу на територію Афганістану на прохання маріонеткового режиму Кабула було введено так званий обмежений контингент радянських військ. Унаслідок майже десятирічної війни втрати з боку афганців становили майже 1,5 млн. громадян, або 10% населення країни, тоді як з боку СРСР — близько 15 тис. загиблих. Із них понад 2 тис. були українцями. Крім того, 8 тис. українців було поранено, із яких понад 4 тис. стали інвалідами.

Оголосивши суверенітет у червні 1991 р., радянська

Росія стала Російською Федерацією. У цей час відбувався процес «параду суверенітетів», до якого долучилися не лише колишні союзнi, а й автономні республіки. Особливо гостро ці процеси проходили на Кавказі, насамперед, у Чеченській Автономній Республіці, яка заявила про незалежність і відповідно до чинного законодавства про вихід зі складу Росії. Однак пострадянська імперія здійснила збройну агресію наприкінці 1994 року. Так розпочалася перша чеченська війна, що тривала до 1996 року.

Це найбільша в сучасній Європі війна після Другої світової з численними жертвами (особливо серед мирного населення). Під час бойових дій загинуло близько 120 тис. і було поранено понад 200 тис. осіб серед мирного населення Чечні-Ічкерії. Кульмінацією війни стала операція «Джихад» зі звільнення Грозного — столиці та інших міст республіки, унаслідок якої російська

армія зазнала дошкульної поразки і змушена була підписати Хасав'юртівські мирні угоди. Згідно з цими домовленостями російська армія повністю звільняла територію Чечні-Ічкерії та фактично визнавала статус республіки як незалежної держави з подальшим його юридичним оформленням. Отже, Республіка Ічкерія виграла першу чеченську війну, для якої вона була національно-визвольною.

Зрозуміло, що такий перебіг подій не влаштовував більшість російської політичної та військової еліти, яка прагнула реваншу. Для зміцнення своїх позицій новій російській політичній еліті необхідна була маленька «переможна війна» і непокірна Чечня підходила для цього якнайкраще. Так, із 1999 р. розпочалася друга чеченська війна, що тривала аж до 2009 року. Найгострішою її фазою був період до 2002 р., коли проводили активні та масштабні військові операції. У ході цієї війни було дощенту зруйновано місто

Грозний. Росія втратила понад 6 тис. військових, втрати мирного чеченського населення оцінюються в межах 15-20 тис. У подальшому війна набула ознак спецоперації проти розрізнених загонів чеченських бойовиків, опір яких зрештою було зламано, а Чечня повернулася в «конституційне поле» Російської Федерації.

Після приходу до влади у Грузії демократичних сил у 2004 р. відносини між Росією та Грузією загострилися. Кремль вдало використовував суперечності між центральним урядом республіки та її автономіями — Абхазією і Південною Осетією. Війна розпочалася через збройні провокації з боку сепаратистів Південної Осетії, яких підтримувала російська влада. У відповідь грузинська сторона заявила про намір «відновити конституційний лад» на території автономії, застосувавши силу. Росія скористалася цим, виступивши на захист сепаратистів. Вона ввела

війська на територію Грузії, порушивши норми міжнародного права. Поряд із російськими регулярними військами діяли збройні формування так званих абхазьких «ратників» і російських «добровольців».

Під тиском світової громадськості просування російських військ вдалося зупинити. У результаті агресії з грузинської сторони загинуло близько 200 військових, російської — 67 і понад 300 осіб було поранено. За даними ООН майже 170 тис. громадян стали біженцями. Наслідки війни для Грузії — втрата контролю над територіями Абхазії та Південної Осетії, які проголосили себе практично ніким не визнаними незалежними державами. Формально Росія перемогла у цій війні, але її міжнародній репутації було завдано істотного удару. На тлі чеченської війни, яка фактично ще тривала, грузинська кампанія викликала стурбованість міжнародної спільноти. На жаль, агресора не було покарано. Міжнародний суд ООН в Гаазі, до якого звернулася Грузія, закликав обидві сторони утриматися від політики дискримінації, зокрема за етнічною ознакою. ПАРЕ у своїй резолюції звинуватила Грузію в тому, що та піддалась на провокації Росії і фактично виступила ініціатором війни.

Сьогодні грузинський конфлікт заморожено на невизначений час. На нашу думку, млява реакція міжнародних інституцій на російську агресію щодо Грузії розв'язала руки останній у її подальшій політиці тиску на сусідні держави пострадянського простору.

Як відомо, скориставшись революційними подіями в Україні під час Євромайдану, у березні 2014 р. Москва анексувала Крим, провівши сфальшований референдум в автономії на порушення української конституції та Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Росією, підписаного 1997 р. і ратифікованого парламентами обох країн. Однак кремлівська влада цим епізодом не обмежилася та вдалася до підтримки сепаратистів на Донбасі, керівниками яких виступили російські громадяни. Українська влада офіційно здійснює антитерористичну операцію, хоча всім давно відомо, що це справжня війна, наслідком якої є численні жертви серед військових і мирного населення. Ця війна засвідчила, що РФ прагне відтворення імперії, тобто вирішення своїх геополітичних планів. Поки що міжнародна спільнота виявляє рішучу солідарність з Україною, застосовуючи санкції проти агресора. На думку багатьох експертів, дії Заходу могли б бути жорсткішими із запровадження санкцій та надання Україні військово-технічної допомоги, щоб зупинити далекоюжні плани Кремля з руйнування територіальної цілісності Української держави.

Таким чином, розглянувши військову політику Росії протягом останніх 110 років, можемо зробити такі висновки:

- попри зміну політичних режимів, РФ залишається країною, яка сповідує імперську політику. Бути імперією, як доводить історичний досвід, означає постійно вести війни, шантажувати ними інші країни. Війна — це

спосіб існування будь-якої імперії;

- за останні 110 років Росія була серед активних учасників двох світових воєн; стороною, яка провокувала третю світову війну; 9 разів здійснювала агресію щодо своїх сусідів — незалежних держав; 4 рази була учасником прикордонних збройних конфліктів; ще 4 рази анексувала чужі території, використовуючи фактор військової сили; двічі придушувала демократичні процеси в підконтрольних країнах; тричі була учасником поділу одного народу на дві держави; 4 рази здійснювала військові акції щодо колишніх союзних та автономних республік;

- із 21 війни, прикордонного конфлікту тощо, за 110 років, 6 із них вона програла; 6 виграла; 7, де був тактичний вииграш, але стратегічна поразка; 1 війна завершилася «замороженим» конфліктом і ще 1 триває. Переважна більшість воєн, які вела РФ за цей період, були несправедливими.

Міжнародне співтовариство сьогодні так і не виробило дієвих засобів профілактики імперських амбіцій взагалі та Росії зокрема як однієї з найвойовничіших імперій сучасності.

Політика умиротворення та компромісів лише розпалює апетит агресора. Оскільки на прикладі України вона здійснила спробу переписати політичну історію після Другої світової війни, змінити основи міжнародного порядку, що склався, очевидно, настав час запровадити ефективніші методи і засоби колективної безпеки. Такі інструменти, як НАТО та ОБСЄ, видаються надто неповороткими і кволими для виконання місії глобального миротворця. Про ООН з її Радою національної безпеки годі й говорити. Настав час діяти, вивчаючи уроки імперської геополітики.

Список використаних джерел:

1. Див.: Меркель розповіла Обамі, що Путін втратив зв'язок з реальністю. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [// www.pravda.com.ua/2014/03/03](http://www.pravda.com.ua/2014/03/03)
2. Див.: Портников В. Почему надо вовлечь Путина в переговоры. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [// UkrLiza.Net.20.10.14](http://UkrLiza.Net.20.10.14).
3. Путин В. «Гейббельс был талантливый человек». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.Pravda.com.ua/rus/photo-video/2014/07/10.
4. Мигранян А. Наши Передоновы // Известия. — 2014. — 3 апр.

АННОТАЦИЯ

Украинский «Евромайдан» 2013-2014 гг. стал серьезным испытанием не только для режима Януковича, но и для всего мира. Автор анализирует причины, заставившие авторитарный Кремль начать геополитическую игру, по сути ставшей игрой в «русскую рулетку». Ее промежуточные, геополитические результаты включают аннексию Крыма, так называемую гибридную войну в Донбассе, введение санкций со стороны Запада против агрессора и значительное ухудшение международного климата.

Ключевые слова: Россия, гибридная война, Крым, НАТО, Украина.

АНОТАЦІЯ

Український «Євромайдан» 2013-2014 рр. став серйозним випробуванням не лише для режиму Януковича, а й для всього світу. Автор аналізує причини, що змусили авторитарний Кремль розпочати геополітичну гру, що по суті стала грою в «російську рулетку». Її проміжні, геополітичні результати включають анексію Криму, так звану гібридну війну в Донбасі, введення санкцій з боку Заходу проти агресора та значне погіршення міжнародного клімату.

Ключові слова: Росія, гібридна війна, Крим, НАТО, Україна.

Кримська конференція 1945 року (уроки для України)

УДК 327:94

Степан ВІДНЯНСЬКИЙ,
доктор історичних наук,
професор Дипломатичної
академії України при МЗС

70 років тому — 4-11 лютого 1945-го, у Лівадійському палаці в Ялті, колишній резиденції російських імператорів, відбулася друга зустріч лідерів трьох великих держав — тимчасових союзників по антигітлерівській коаліції — Й. Сталіна, Ф. Рузвельта й У. Черчілля.

Ялтинська (Кримська) конференція по праву стала символом нового світовлаштування після Другої світової війни, що увійшло в історію під назвою «ялтинсько-потсдамської системи» міжнародних відносин. З нею, зокрема, пов'язують становлення нової наддержави — СРСР, що перетворився, за визначенням популярного в роки війни американського щотижневика «Look Magazine», у «високоєфективну й надто організовану сучасну державу». Мабуть, важко не погодитися з твердженням радянської історіографії та окремих сучасних авторів про те, що «Ялта-1945 стала найбільшим зовнішньополітичним успіхом Радян-

ського Союзу, який дав змогу закріпити його воєнні, стратегічні й геополітичні досягнення в період 1939-1945 років». Дійсно, в Ялті Сталін був не просто хазяїном зустрічі: він був хазяїном становища у відносинах між союзниками, а Рузвельт і Черчілль, за влучним зауваженням українського професора Гліба Цветкова, були «прямими нащадками аргонавтів», що, як і стародавні грецькі міфологічні герої, вирушили за «золотим руном» — тільки не в Колхиді, а в Кримі.

Отже, Кримська конференція, як наголошував У. Черчілль у своїх мемуарах «Друга світова війна», мала дати відповіді на надзвичайно складні питання: щодо форми співробітництва у повоєнній Європі, ставлення до фактично переможеної Німеччини, засобів, запропонованих великою трійкою для забезпечення майбутнього миру та відповідного глобального управління. Близька перемога спонукала до прийняття виважених стратегічних рішень.

Звичайно, Черчілль, Сталін і Рузвельт мали власне уявлення щодо цих питань. Зокрема, американський президент намагався налаштувати партнерів на конструктивні домовленості з неврегульованих питань. Відомо, що Сталін, володіючи інформацією про позицію Черчілля, не дав британському прем'єр-міністру спровокувати непорозуміння між Москвою та Вашингтоном.

У підсумку Ялтинської конференції 13 лютого

Summary

In connection with the 70th anniversary of the Crimean Conference of the leaders of the three Allied powers in 1945 considered its international importance, the consequences for the world, Europe and Ukraine, as well as historical lessons in the context of the Russian annexation of the Autonomous Republic of Crimea and the Russian aggression in Eastern Ukraine.

Keywords: Second World War, the Crimean conference, international relations, the Cold War, Ukraine, the lessons of history.

1945 р. було прийнято спільне комюніке, в якому її учасники зобов'язалися узгоджувати свої військові плани з метою остаточного розгрому спільного ворога, детально спланували терміни й обсяги нових ударів, зокрема по гітлерівській Німеччині, що мало призвести до її повної поразки за умов беззастережної капітуляції нацистського режиму і створення гарантій, які назавжди убезпечать світ від агресії з боку Німеччини. Водночас у комюніке було підкреслено, що трійка не ставить за мету знищення німецького народу, а лише викорінювання нацизму та мілітаризму.

У посттоталітарну добу чимало російських істориків, у тому числі й на форумі, присвяченому 50-річчю Кримської конференції, із запалом вихваляли дипломатичне мистецтво Сталіна, забувши про те, що саме в Ялті у лютому 1945 р. було укладено по суті злочинний тристоронній контракт, який на довгих п'ятдесят років вирішив долю багатьох європейських народів, яких Ф. Рузвельт і У. Черчілль з різних причин віддали на поталу Радянському Союзу і його тоталітарному режимові. За словами відомого американського політолога Збігнева Бжезінського, Кримська конференція стала головним геополітичним

чинником, що визначив факт переходу частини Європи під політичне домінування Сталіна, а Радянський Союз поширював свій вплив у самому Центрі Європи. Він кваліфікує Ялту-45 як самообман, своєрідну історичну амнезію і стратегічну міопію, оскільки в той час мало хто уявляв собі, що феномен тоталітаризму не обмежувався нацизмом, а з повним правом міг бути поширений і на комунізм. За цей зумисний самообман Заходу, його домінуючі тогочасні настрої — якнайшвидше досягти перемоги над агресором навіть у союзі з дияволом — народи заплатили дорогу ціну.

Заново осмислюючи повоєнний світовий устрій «по-ялтинському», слід насамперед констатувати, що на поступливість позиції західних союзників стосовно претензій Радянського Союзу мав вплив саме воєнний фактор — перемоги Червоної армії на фронтах війни і, зокрема, присутність радянських військ на час відкриття конференції — початку лютого 1945 р., на відстані 60 км від столиці третього рейху, тоді як англо-американські сили ще тільки збиралися форсувати Рейн. «Могутність радянської воєнної машини, — як справедливо наголошував відомий український історик Михайло Коваль, — яка ще недавно

безнадійно, здавалося б, забуксувала, не викликала вже ніяких сумнівів і змушувала союзників дедалі більше рахуватися з СРСР та його зрослими зовнішньо-політичними претензіями».

Водночас, не менш важливим, але мало згадуваним у вітчизняній історіографії є факт остаточного переходу стратегічної військової ініціативи до рук майбутніх переможців. Японський флот після нищівної поразки біля атолу Мідуей (червень 1942 р.) стояв у портах метрополії в очікуванні своєї подальшої долі. Після розгрому німецько-італійських військ на півночі Африки союзники висадилися в Італії та дійшли до останніх рубежів оборони німецьких військ – «республіки Сало», де переховувався скинутий королем Віктором Емануїлом II та маршалом Бадольо колишній всесильний диктатор Б. Муссоліні. Після успішної висадки англо-франко-американських військ у Нормандії та на півдні Франції, невдалого контрнаступу німців у районі Арденської ущелини союзники впритул наблизилися до кордонів рейху. На черзі стояли проблеми врегулювання повоєнної долі Євро-

пи, власне Німеччини та жертв її агресії.

Тепер поглянемо, що ж було за лаштунками Кримської конференції. Смертельно хворий Рузвельт, якому лікарі категорично не радили летіти в таку далечінь, та ще й у щойно звільнений від окупантів Крим, пропонував зібратися десь поближче, приміром на півночі Африки, куди він міг дістатися кораблем, уникаючи загроз, які містили води Чорного моря, начинені радянськими, німецькими, болгарськими та румунськими мінами. Але Сталін, який панічно боявся виїжджати за межі СРСР, категорично наполягав на тому, щоб конференція проходила саме в Криму. А Рузвельту вкрай потрібно було домовитися зі Сталіним про спільні дії проти Японії на Далекому Сході навіть ціною суверенітету країн Центральної та Південно-Східної Європи. Він пустився у цю виснажливу, як згодом стало очевидно, вже останню для нього подорож із однією метою: переконати Сталіна у якнайшвидшому вступі у війну проти Японії. Це було йому конче потрібно, аби вберегти від смерті якнайбільше американських солдатів, примусив-

ши росіян воювати сам на сам проти озброєної до зубів квантунської армії. На цей крок Рузвельта підштовхнули величезні втрати американців під час штурму далеких від метрополій островів. До того ж слід зауважити, що впродовж виснажливої дискусії в Ялті Рузвельт досить погано себе почував. Можливо, саме це було однією з причин його поступливості в задоволенні територіальних вимог Сталіна. Черчилля ж, навпаки, найбільше турбувало вірогідне просування радянських танків углиб Європи.

Тому ще в жовтні 1944 р. він спеціально прибув до Москви, щоб виторгнути у Сталіна певний відсоток впливу західних союзників у балканських і дунайських державах. Але про ці попередні домовленості у Ялті забули. За свій вступ у війну на Далекому Сході проти Японії Сталін вимагав дедалі більшої ціни. До того ж тепер усі козири були у його руках. Залишивши за спиною вщент зруйновану есесівцями Варшаву, радянські війська готувалися до Вісло-Одерської операції і мали от-от увійти на терени власне Німеччини.

Однак найгостріше в Ялті стояло польське та власне й українське питання, оскіль-

ки Сталін вимагав визнати західні кордони СРСР, встановлені радянсько-німецьким пактом про ненапад 23 серпня 1939 р. і договором про дружбу й кордон 28 вересня 1939 року. Цих вимог Сталіна Рузвельт і Черчилль у Ялті задовольнити не наважилися з огляду на непримиренну позицію польського емігрантського уряду, що мав свій осідок у Лондоні. Ласі шматки західноукраїнських та західнобілоруських земель, як і Бессарабію та Прибалтику, Сталін офіційно одержав уже в Потсдамі на останній зустрічі трьох лідерів антигітлерівської коаліції, на якій уже не було Президента США Ф. Рузвельта. Після тяжких і напружених переговорів у Криму Рузвельт протримався тільки до весни 1945 р.: 12 квітня його серце зупинилося. Але незадовго до смерті у приватній бесіді він встиг зробити невтішний висновок: «Ми не можемо вести справи зі Сталіним. Він порушив усі до єдиної обіцянки, які дав в Ялті». Трумен, новий господар Білого дому, незабаром прийшов до такого ж висновку. На початку 1946 р. він доручав державному секретарю США Дж. Бірнсу проводити таку лінію поведінки в перегово-

рах із Радянським Союзом: «До тих пір, поки Росія не зустріне твердої відсічі у справах і словах, ще одна війна буде назрівати. Єдина мова, яку вони [росіяни] розуміють – «скільки у вас дивізій»? Я не думаю, що ми повинні і надалі гратися в компроміси».

Тим часом танки Сталіна зупинили свою ходу по лінії Берлін - Прага - Відень - Белград - Софія, а після капітуляції Японії увійшли ще й у Північну Корею, В'єтнам. Прихопив Сталін також південь Сахаліну та острови Курильської гряди, розширивши межі своєї імперії далеко за кордони імперії Романових. Народом країн, окупованих сталінським режимом, було нав'язано маріонеткові тоталітарні режими (нагадаємо, що у Ялті було досягнуто домовленостей про проведення вільних виборів у Східній Європі, які теж були порушені Сталіним), що протрималися на багнетах радянської армії аж до кінця 1980-х — початку 1990-х років.

Симптоматичними у зв'язку з цим були застереження керівників деяких держав Центрально-Східної Європи щодо їхньої участі в урочистостях в Москві в травні 2005 р. з нагоди святкування 60-річчя закінчення Другої світової війни, яке вони пов'язували з необхідністю визнання Росією своєї відповідальності за пакт Молотова-Ріббентропа, за напад на Польщу, за незаконну анексію прибалтійських держав, за сталінські злочини відносно народів Східної Європи.

За час Другої світової війни та в перші повоєнні роки по території СРСР було депортовано сотні тисяч чеченців, карачаєв-

Окупаційна російська влада у Криму офіційно відкрила 10-тонний бронзовий пам'ятник роботи Зураба Церетелі з нагоди 70-річчя укладення Ялтинських угод 1945 року їх тодішнім учасникам — керівникам СРСР, США і Великої Британії Йосипові Сталіну, Франклінові Рузвельту і Вінстону Черчиллю. На церемонію до Лівадійського палацу, де відбувалася Ялтинська конференція, прибув спікер Державної думи Росії Сергій Нарішкін. Критики вважають, що поява на землі кримських татар у будь-якому вигляді пам'ятника Сталіну, за вказівкою влади якого 1944 року корінне населення Криму за звинуваченням у співпраці з нацистами було примусово депортоване, переважно до Узбекистану, Казахстану і Таджикистану, є блюзнірством.

ців, балкарців, калмиків, кримських татар. Особливо жорстоко позначався тоталітарний режим над кримсько-татарським народом, виславши всіх від старих до немовлят, у тому числі й учасників Другої світової, що мали необережність повернутися до рідних домівок. Загальна кількість депортованих кримських татар становила 238,5 тисяч. При цьому за перші півтора року 110 тис. із них загинули. До 1987 р. радянський режим не визнавав існування кримсько-татарського народу. З особливою жорстокістю каральні заго-ни НКВС та КДБ розправлялися з національно-визвольними рухами Литви, Латвії, Естонії та України в особі ОУН-УПА, які склали зброю лише після смерті диктатора.

Щось подібне може очікувати мешканців тимчасово окупованої Росією території України, про що свідчить розпорядження Уряду РФ від 1 березня 2014 р. (№303/14-р) за підписом Д. Медведєва, яким передбачається «согласовать

проект государственной программы «Оказание содействия переселению в Забайкальский, Камчатский, а также Приморский край соотечественников, проживающих на территории новых субъектов РФ, в частности из Автономной Республики Крым, Одесской, Херсонской, Николаевской, Донецкой, Луганской, а также Харьковской областей на 2014-2016 годы».

Не пройшло й шести років після Ялти-45, як виникла перша Берлінська криза, а слідом за нею у червні 1953 р. радянські танки чавили на вулицях Берліна тих, хто не встиг утекти на захід. Потім були Будапешт (1956 р.), Прага (1968 р.), Польща (1970 р.) як уособлення брежнєвської концепції «соціалістичного інтернаціоналізму» та колективної відповідальності країн соціалістичного табору за долю соціалізму в кожній окремо взятій країні, так звана доктрина Брежнєва. Тільки чомусь західні політологи від самого початку дали їй

свою, більш влучну назву – «доктрина обмеженого суверенітету», яку, мабуть, можна застосувати і до Митного союзу та ідеї «руського мира» в цілому. Щоразу проти дисидентів-бунтівників, тобто цілих народів, невсипучий Кремль посилав «танки-визволителі» як найефективніший аргумент. Так було в місяці «Угорської осені», «Празької весни», «Польського літа» або «Афганської зими». Подальше втручання СРСР у близькосхідні кризи на боці арабських терористів і навіть присутність на Кубі (Карибська криза 1962 р.) і в Нікарагуа (1979 р.), надмірна агресивність тоталітарного режиму СРСР зрештою підірвали сили могутнього, як здавалося, ВПК Радянського Союзу, що виявився неспроможним змагатися з потужним промисловим потенціалом США та країн-членів НАТО.

Чи не стане нинішня анексія Росією Криму та розв'язання нею війни на сході України початком розпаду Російської Федерації та остаточного краху путінської імперії?

Звичайно, не можна заперечувати той факт, що зустріч у Ялті передувала установачій конференції Об'єднаних Націй у Сан-Франциско, де Україна виступила як одна із 50 держав-засновниць ООН, покликана захищати мир у всьому світі. Проте визнання України як суб'єкта міжнародного права зовсім не означало її визнання як незалежної, суверенної, соборної держави. Це була ще одна поступка Сталіну, який прагнув мати додатковий голос в ООН. Подібний статус поширився і на низку Центральних та

Південно-Східних європейських країн, яким було силою нав'язано перебування у складі РЕВ і мілітарного блоку ОВД, що власне призвело до розколу спочатку Європи, а згодом і всього світу на два протидіючі табори, проявом чого стала «холодна війна» — прямий спадок Кримської конференції.

Досить часто можна почути, що історія дає лише один урок, який полягає в тому, що вона ніколи й нікого не вчить. Історія викладає свої уроки не лише людству в цілому, а й окремим націям. На нашу думку, уроками, які слід добре засвоїти, сьогодні, є:

1) і росіяни, і американці мають вчитись у життя, а не лише повчати інших, як їм жити. Заміна радянської концепції «пролетарської світової революції» на путінсько-кирилівський «русский мир» або на американську концепцію «глобальної демократизації» навряд чи створить найближчим часом стабільний світ. Час месіанських місій держав-гегемонів минув. В умовах глобалізації світ став занадто тісним для подібних експериментів;

2) жваву дискусію в Ялті викликала підготовка до проведення установчої конференції, присвяченої створенню ООН. У нинішніх умовах, коли ця універсальна міжнародна організація нагально потребує реформ, актуальним залишається завдання спільних дій усіх 203 держав-членів ООН заради більш справедливого майбутнього всього людства. Хоча учасники ялтинської конференції досягли єдності стосовно права вето постійних членів Ради Безпеки ООН, саме це право надалі було одним із найменш демократичних у

міжнародних відносинах. В умовах багатьох конфліктів право вето блокувало прийняття необхідних рішень, що варто враховувати в процесі реформування ООН. Яскравий приклад — голосування в РБ ООН 15 березня 2014 р. з кримського питання, коли РФ наклала вето на українську резолюцію, підтриману іншими 14 членами Ради Безпеки;

3) Ялтинський устрій повоєнної Європи закріпив існування біполярного світу. Проте в його надрах відбувалися надзвичайно цікаві процеси, пов'язані з деколонізацією, виходом на міжнародну арену нових країн, які претендували на статус регіональних лідерів. Тому Ялта навчає, що в історії не буває раз і назавжди заданих умов існування світової системи;

4) Ялта ще раз довела аксіому — за столом дипломатичних переговорів можна виграти й програти стільки ж, скільки й на полі битви. Лише поєднання всіх аспектів економічної, політичної, інтелектуальної, військової потуги врешті визначає статус окремих держав у світі. Тому багатополосний світ неминуче буде реальністю найближчого часу. І роль ООН у регулюванні нової постмодерної системи міжнародних відносин унаслідок їх суттєвого ускладнення ще більше зростатиме.

Щодо українських інтересів у Ялті, то вони виявлялися у принаймні двох основних сферах: щодо її кордонів та участі в майбутній міжнародній організації безпеки.

Звідси випливають і окремі уроки Кримської конференції для України:

1) у ході Ялтинської конференції для України з'явилась надія на остаточ-

не узгодження лінії радянсько-польського кордону з самими поляками після утворення тимчасового уряду Польщі: Україна отримала державні кордони, визнані світовою спільнотою (але, як з'ясувалося, лише не Росією);

2) Ялтинська конференція відкрила для УРСР можливість широкого виходу на міжнародну арену й зробити свій внесок у народження ООН. З того часу, попри обмеженість дій, українська дипломатія отримала добру школу вдосконалення своєї майстерності;

3) незалежність для України в 1991 р. стала наслідком радикального перегляду ялтинського устрою повоєнної Європи. Тому слід робити висновки щодо постійної готовності всіх державних структур до будь-яких несподіванок. Події кінця 2013 — початку 2015 р. — наочне підтвердження цього;

4) національні інтереси надійно захищені за умов їхнього доповнення інтересами світового співтовариства. Незалежна Україна проводить саме такий курс в ООН і надалі повинна його активізувати;

5) попри всі сучасні тенденції до розмивання державних кордонів, відмови від національного суверенітету на користь наднаціо-

нальних органів влади, слід завжди мати на увазі прагматичну складову цих процесів, тобто чітко бачити, де і за яких обставин доречніше користуватися національними владними інструментами, а коли надавати пріоритети наднаціональному регулюванню.

Отже, активне залучення України до регіональних і глобальних систем міжнародної безпеки не лише створює авторитет нашої держави, а й відповідає національним інтересам, які сутнісно можна викласти побажанням існування та вільного розвитку в більш справедливому та безпечному світі. Тому сьогодні особливої актуальності набуває питання приєднання України до єдиної ефективної колективної системи безпеки — НАТО, а також можливість відновлення ядерного потенціалу нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Бжезинський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічний імператив. — Львів, 2000.
2. Цветков Г.М. Міжнародні відносини й зовнішня політика в 1917 — 1945 рр.: Навч. посібник. — К.: Либідь, 1997. — 232 с.
3. Черчилль У. Вторая мировая война. В 3-х книгах. — Кн. 3. Т. 5-6. — М., 1991.

АННОТАЦІЯ

В связи с 70-летием Крымской конференции руководителей трех союзных держав 1945 г. рассматривается ее международное значение, последствия для мира, Европы и Украины, а также исторические уроки в контексте аннексии РФ Автономной Республики Крым и российской агрессии на востоке Украины.

Ключевые слова: Вторая мировая война, Крымская конференция, международные отношения, «холодная война», Украина, уроки истории.

АНОТАЦІЯ

У зв'язку з 70-річчям Кримської конференції керівників трьох союзних держав 1945 р. розглядається її міжнародне значення, наслідки для світу, Європи та України, а також історичні уроки в контексті анексії РФ Автономної Республіки Крим та російської агресії на сході України.

Ключові слова: Друга світова війна, Кримська конференція, міжнародні відносини, «холодна війна», Україна, уроки історії.

Координація політики США та ЄС у реагуванні на українську кризу

УДК 327.5:327.7

Сергій ТОЛСТОВ,
кандидат історичних наук,
доцент, завідувач відділу
трансатлантичних досліджень
Державної установи «Інститут
всесвітньої історії
Національної академії наук
України»

Частина I

Українська криза 2014 р. та її міжнародно-політичні наслідки не тільки засвідчили якісно нову розстановку сил у міжнародних відносинах, а й виявили вразливість і нечіткість стратегічних підходів сучасних номінальних лідерів, включаючи США, ЄС і НАТО. Відмова російського керівництва від визнання неперушності кордонів європейських країн і поваги до формальних ознак їх суверенітету призвела до створення нових вузлів міжнародного напруження та появи локального конфлікту на Донбасі. Перебіг українсько-російських відносин засвідчив прагнення Москви прискорити встановлення багатопольярної міжнародної системи. На відміну від попередніх ситуацій, політична криза в Україні наприкін-

ці 2013 – початку 2014 рр. відрізнялася насамперед тим, що її перебіг суттєво загострив відносини між провідними центрами військової сили, насамперед між Росією та США, та призвів до відновлення загрози масштабного конфлікту у Європі.

У сучасному контексті вже не має принципового значення, у чому полягали первинні інтереси тих чи інших суб'єктів і наскільки виправданими були аргументи Росії, США і НАТО в тривалих суперечках щодо природи європейської безпеки впродовж 1991–2012 років. Суть нинішнього етапу системної еволюції полягає насамперед у тому, що деякі принципові учасники системи наважилися суттєво розширити межі прямого застосування сили або принаймні відійти від тактики переведення зіткнення інтересів у режим латентної конфронтації.

Уроки української кризи

За два роки до анексії Криму З. Бжезінський у своїй книзі «Стратегічна концепція: Америка та криза глобальної могутності» (2012 р.) прогнозував відродження імперських амбіцій Росії, посилення її тиску на Європу та загострення проблем безпеки для країн Східної Європи, насамперед України та Балтії. У березні 2014 р., декларуючи неприйняття зміни влади

Summary

The annexation of Crimea and the armed conflict in Eastern Ukraine reflected a threat to the dominant position of the U.S. and the EU and a direct challenge to the European security architecture, which was established after the collapse of the USSR. Tactical aspects related to the application of sanctions against Russia allow to consider the position of the Euro-Atlantic community as an attempt of casual adaptation to the conditions of the multipolar international system. The policy priority of both the U.S. and the EU assumes coordination of their activities in order to restore a stable mode of European security relations and prevent further Russia's attempts to expand its sphere of influence in Central Eastern Europe. However, participation of the U.S. and the EU in de-escalation of the Russian-Ukrainian dispute has the character of a remote assistance that allows them to avoid direct confrontation with Russia.

Keywords: European security, aggression, conflict, sanctions, Euro-Atlantic community, multipolarity.

в Україні, російське керівництво відкрито застосувало спектр засобів з арсеналу власних доктринальних документів, включаючи концепцію зовнішньої політики, стратегію національної безпеки та воєнну доктрину. Прихід до влади лідерів української опозиції в лютому 2014 р. тлумачився в Москві як заколот, що зумовив перехід України під протекторат США і НАТО. Натомість включення Криму і Севастополя до складу РФ було подано як акція на захист співвітчизників.

Із точки зору західних інституцій відмова Сполучених Штатів і Великої Британії від виконання гарантій територіальної цілісності України за Будапештським меморандумом 1994 р. спочатку не виглядала суттєвою політичною поразкою, оскільки йшлося не про країну-члена НАТО чи про визнання союзника США поза межами цього альянсу на кшталт Японії, Південної Кореї, Австралії або Ізраїлю. З 1992 р. Україна де-факто була позаблоковою державою, яка, однак, орієнтувалася на набуття стандартів НАТО у сфері

безпеки та укладала з Альянсом і його державами-членами декларативні політичні угоди. Згідно з Угодою про асоціацію з ЄС, що й стала детонатором збурення внутрішнього протестного руху проти В. Януковича, країна мала залишатися в зоні «Східного партнерства», що не передбачає надання його учасникам членства в Євросоюзі. Таким чином, адаптуючись до європейських політико-правових нормативів, країна повинна була залишатися на периферії системи «концентричних кіл» євроатлантичного співтовариства, яку складають США, ЄС, НАТО, уявне Трансатлантичне партнерство, ОЕСР та низка інших функціонально орієнтованих установ, інституцій і структур багатосторонньої взаємодії.

Демонструючи незгоду з домінуючим статусом Америки в міжнародній системі, В. Путін вдався до активної наступальної тактики, що переслідувала мету змусити Захід визнати хибність ідеї розширення НАТО, розколоти західну солідарність і домогтися відмови США

та ЄС від спроб поширювати свій вплив у Східній Європі.

Прямим результатом спланованої російським керівництвом «гібридної» агресії проти України мало стати значне прискорення трансформації міжнародної системи. Ознаки та тенденції, на визрівання яких за інших обставин повинні були б піти роки, проявилися в практиці міжнародних відносин несподівано швидко. Російське керівництво розуміє багатополарність як пряму загрозу інерційному міжнародному порядку, побудованому в системі західних альянсів після Другої світової війни та поширеному в глобальних масштабах після розпаду СРСР. Попри зосередження уваги міжнародної спільноти на подіях у Криму та Донбасі, фактичним результатом комбінованої агресії проти України мало стати скорочення політичного та системоутворюючого впливу США та ЄС. Мета розпочатого експерименту полягала в нав'язуванні міжнародній системі неконтрольованої геополітичної конкуренції та визнанні силового суперництва між основними центрами впливу як легітимної норми міжнародних відносин.

За таких обставин ціна відмови США, ЄС та їхніх найближчих союзників від надання системної відсічі діям Росії щодо України та аналогічних спроб дестабілізації низки інших країн могла б безпосередньо призвести до девальвації тих чинників політичного та фінансового впливу, які ефективно забезпечують державам Заходу технологічні пере-

ваги та гарантують їхнім суспільствам високі стандарти соціального захисту.

Ще більш програвшим варіантом міг би виявитися розкол між США та ЄС у ставленні до української кризи. Відмова від координації дій між Америкою, Євросоюзом та іншими учасниками «Великої сімки» об'єктивно означала б розмивання базових принципів трансатлантичного партнерства. Низка фактів і непрямих свідчень підтверджує, що в Москві розраховували саме на такий результат. Загострення євроатлантичних протиріч мало відкрити Росії додаткові можливості гри на суперечностях усередині. Бажаний для РФ розвиток подій повинен був створити ситуацію, за якої економічні та політичні альянси в Європі могли б формуватися поза межами контролю з боку брюссельських інтеграційних органів та орієнтуватися суто на індивідуальні мотивації урядів і владних угруповань окремих країн.

Тривалий час логіка міжнародно-політичного позиціонування російського керівництва ґрунтувалася на усвідомленні прогресуючого військово-технічного відставання РФ від США, чий військово-стратегічний проєкти мали ще до кінця 2010-х років забезпечити Вашингтону суттєві глобальні переваги. Попри негаразди у фінансовій системі Америки початкові розрахунки на крах американського долара як світової резервної валюти не виправдалися. Адміністрації США вдалося не тільки запобігти державному банкрутству, а й утримати порівняно висо-

кі показники економічного зростання, яке на загал дає змогу фінансувати військово-технічні програми. За цих обставин, з урахуванням затвердження нової американської військової стратегії «Глобального миттєвого удару», Москва визнала неприпустимою девальвацію ролі власного потенціалу ядерного стримування.

Іншим чинником конфронтаційного характеру була опозиція РФ доктрині розширення НАТО, формально, хоча й без особливого захоплення, підтверджена адміністрацією Б. Обами. Реагуючи на проголошення новим українським керівництвом прозахідної орієнтації, російська офіційна пропаганда аргументувала приєднання Криму неприпустимістю переходу цієї території під контроль українських радикальних націоналістів і західних військово-політичних союзів. При цьому подальше російське військове втручання в Донбасі виглядало як підготовка масштабного вторгнення, що ставило під загрозу саме існування України як політичного проєкту.

Порушення територіальної цілісності нашої країни дало змогу забезпечити досягнення принаймні деяких цілей Кремля. Навіть у разі відновлення політичної стабільності та висхідного вектора економічного розвитку на «материковій Україні», упродовж осяжних часових меж перспектива входження цієї держави до західних союзів виглядатиме сумнівною. Очевидно, що ні країни-члени ЄС, ні члени НАТО не наважаться ухвалити

рішення про включення до свого складу держави, яка має невирішені територіальні проблеми з сусідами. Причини такого підходу матимуть ту ж природу, що й небажання США і НАТО надавати Україні пряму воєнну допомогу.

Професор політології Чиказького університету Дж. Міршаймер констатував, що ні США, ні їхні союзники по Альянсу не готові застосовувати силу для захисту України, оскільки захист цієї держави не входить до переліку «стратегічних інтересів чи пріоритетів» Заходу. Аби змусити Росію припинити надання зброї сепаратистам у Східній Україні, Захід застосовував економічні санкції, які спочатку зачіпали переважно інтереси високопосадовців, пов'язаних із російським урядом, банки з часткою російської державної власності не менше 50%, енергетичні компанії та оборонні підприємства. Ширші галузеві санкції були запроваджені лише з осені 2014 року. На думку Дж. Міршаймера, способи розв'язання кризи все ж можна знайти, якщо Захід принципово змінить свій підхід і спробує зробити Україну «нейтральною буферною державою між НАТО і Росією, якою Австрія була в епоху холодної війни». Як засоби реалізації цієї концепції пропонується публічно спростувати плани розширення Альянсу на Грузію та Україну, надати допомогу у вигляді масштабного плану економічного порятунку України, фінансованого ЄС, МВФ, Росією та США [1].

Утім доцільно зауважити, що ні РФ, ні Захід

раніше не висловлювали особливого ентузіазму з приводу проголошеного у 2010 р. позаблокового статусу України, що за змістом був близький до засад «військового неприєднання» (military non-alignment), якого дотримується Фінляндія. Узявши до уваги тодішнє рішення Києва відмовитися від цілей євроатлантичної інтеграції, у 2010 р. штаб-квартира НАТО відповіла формальним зауваженням про право кожної країни самостійно обирати способи участі в оборонних союзах. Водночас у Москві це рішення не було сприйнято всерйоз, оскільки Київ не відмовився від традиційної взаємодії з Північноатлантичним альянсом, продовжував брати участь у місіях НАТО та міжнародних навчаннях. Так само було збережено й практику планування та затвердження щорічних індивідуальних програм співпраці з Альянсом.

Схоже, що рішення Верховної Ради України про скасування позаблокового статусу від 23 грудня 2014 р. теж не відкриває перспективи вступу держави до НАТО. Коментуючи заяву президента П. Порошенка про набір відмовитися від позаблокового статусу (18 грудня 2014 р.), Міністр закордонних справ Польщі Г. Схетина лаконічно зауважив, що скасування позаблокового статусу не слід вважати переломним історичним моментом: «це суто символічний жест», який «нічого не вирішує». Натомість Україні варто було б «відкласти НАТО вбік» і сконцентрувати увагу на забезпеченні своїх «євроінтеграційних праг-

нень». Однак і в сенсі європейської інтеграції анексія Криму та конфлікт у Донбасі вважатимуться суттєвими перешкодами, якщо, звичайно, розглядати європейську перспективу як потенційну можливість вступу до ЄС [2] та не обмежувати її виконанням адаптаційних заходів у контексті Європейської політики сусідства, на яку посиляється Угода про асоціацію між ЄС та Україною.

На відміну від гіперактивної позиції США і ЄС під час внутрішньополітичної кризи в нашій країні з листопада 2013 р. по лютий 2014 р., після втрати Україною Криму лідери євроатлантичної спільноти виявилися неготовими до розгортання конфлікту в українсько-російських відносинах і поширення російської експансії.

Санкції проти агресії

Основні причини стратегічної та ментальної неготовності Заходу до стрімких змін у політичній ситуації та безпековому середовищі полягали в невірі, що Москва наважиться на пряме застосування сили проти сусідніх держав. Наявність у Росії стратегічного ядерного потенціалу та воєнна реформа останніх років не вважалися достатніми аргументами, що могли перетворити РФ на загрозу для європейської колективної безпеки.

Упродовж 2014 р. реагування США і ЄС на українську кризу мало переважно тактичний характер. Загальний підхід полягав у необхідності застосування проти РФ поетапних економічних санкцій з метою утримати

російське керівництво від ескалації конфлікту та, за можливості, переконати Москву дотримуватися норм міжнародного права. Тобто, у стратегічному контексті адміністрація США та уряди європейських країн не побачили в агресії Росії проти України критичної загрози для стабільності НАТО та системи західних союзів, передбачаючи можливість повернення до попереднього стану.

Від березня 2014 р. позиція Заходу була викладена в декількох документах. Зокрема, Гаазька декларація зустрічі «Великої сімки» (24 березня 2014 р.) нагадувала про нелегітимність дій, пов'язаних із «придбанням, за допомогою примусу або сили, всієї території держави або її частини іншою державою». Декларація наголошувала на несумісності поведінки Росії з переконаннями «групи семи», унаслідок чого її учасники оголосили про припинення своєї участі в групі G8 і наміри провадити свої подальші зустрічі у форматі G7. При цьому була схвалена підтримка з боку РФ створення Спеціальної спостережної місії ОБСЄ в Україні, розгортання якої мало «полегшити діалог, знизити тиск і нормалізувати ситуацію».

Декларація Брюссельського саміту групи G7 (4-5 червня 2014 р.) ностальгічно нагадувала про майже сорокарічний період, коли G7 як «каталізатор прогресу» демонструвала втілення колективної волі та захищала цінності свободи і демократії як універсальну запоруку зміцнення миру та безпеки. З приводу втручання

РФ у справі України G7 обмежилася запевненням українських уряду і народу в підтримці та закликала до роззброєння незаконних збройних формувань.

Засудження російської агресії проти України відображено в документах саміту НАТО в Ньюпорті (4-5 вересня 2014 р.). Спільна заява Комісії Україна — НАТО від 4 вересня 2014 р. констатувала «прямі військові операції російських військ» в Україні. Порушення суверенітету та територіальної цілісності України було визнано серйозним нехтуванням міжнародного права та найбільшим викликом для євроатлантичної безпеки.

Підсумкова декларація Уельського саміту НАТО підтримала санкції, застосовані ЄС, групою G7 та іншими країнами, як важливу частину міжнародних зусиль з подолання «дестабілізуючої поведінки Росії». В якості бажаного результату в декларації названо дотримання Росією «норм міжнародного права і своїх міжнародних зобов'язань; припинення незаконної окупації Криму; утримання від агресивних дій проти України; виведення своїх військ; зупинення потоку зброї, обладнання, людей і грошей через кордон для сепаратистів; зупинення розпалювання напруженості вздовж і поперек кордону з Україною». Лідери країн НАТО вимагали від Росії використати «вплив на сепаратистів для деескалації конфлікту та зробити конкретні кроки для врегулювання проблеми політичним і дипломатичним шляхом, з повагою до суверенітету

України, її територіальної цілісності та з дотриманням міжнародного визнання кордонів». За визначенням лідерів країн-членів НАТО, модель поведінки Росії викликає їх занепокоєння, оскільки ігнорує міжнародне право, включаючи Статут ООН, фундаментальні домовленості та зобов'язання у сфері європейської безпеки, загрожує стабільності в Чорноморському регіоні, шкодить інтересам Грузії та Молдови.

Огляд рішень керівних інституцій ЄС стосовно кризи в українсько-російських відносинах свідчить, що на початковому етапі позиція європейських лідерів вимірювалася сподіванням на можливість повернення міжнародної системи до докризового стану. Коли з'ясувалося, що ситуацію в Криму контролюють російські військові, Рада міністрів ЄС із закордонних справ (4 березня 2014 р.) закликала Росію негайно відвести свої

збройні сили до місць їхньої постійної дислокації (відповідно до Угоди про статус та умови перебування Чорноморського флоту РФ на території України від 1997 р.) і без зволікань погодитися на пропозицію України щодо проведення консультацій, як це передбачено в двосторонньому Договорі про дружбу, співробітництво і партнерство від 1997 р., та негайно взяти участь у консультаціях серед усіх підписантів і послідовників Будапештського меморандуму від 1994 року.

У наступній заяві від 17 березня 2014 р. Рада міністрів ЄС знову закликала Росію вдатися до кроків з деескалації кризи, негайно зменшити свої сили до докризової кількості, відвести їх до гарнізонів, а також розпочати прямі дискусії з урядом України та скористатися відповідними міжнародними механізмами для пошуку мирного й узгодженого розв'язання кризи. У політичних висновках Ради

ЄС містилося зауваження про можливість «повернути події назад» з метою уникнення подальшого негативного сценарію, включаючи анексію Криму. Зі свого боку Рада ЄС запевняла в готовності до «конструктивного діалогу» з усіма сторонами та відданості «меті розвитку відносин з Росією, що ґрунтуються на обопільному інтересі та шануванні міжнародного права» й висловлювала «жаль з приводу того, що дії Росії суперечать цим цілям». Євросоюз пропонував РФ «повернутися до розвитку стратегічного партнерства замість того, аби дипломатично і економічно ізолювати себе». При цьому Рада ЄС попередила, що подальші кроки Росії з дестабілізації ситуації в Україні призведуть до додаткових і далекосяжних наслідків у широкому діапазоні економічних сфер відносин між Євросоюзом і РФ.

Жорсткіша позиція ЄС була сформульована

Європейською Радою на засіданні 20 березня 2014 р. у відповідь на анексію Криму та через відсутність будь-яких зрушень у бік деескалації ситуації. Європейська Рада висловила заперечення проти поновлення практики застосування сили і примусу для зміни кордонів у Європі, що було названо порушенням Гельсінського процесу, який «протягом сорока років сприяв уникненню розподілів у Європі та слугував побудові мирного і єдиного континенту». У заяві Європейської Ради також йшлося про розширення списку осіб, які підлягають забороні на видачу віз до ЄС і замороженню рахунків, скасування наступного саміту ЄС – Росія та регулярних двосторонніх самітів за участі країн-членів ЄС, призупинення переговорів щодо приєднання Росії до ОЕСР і Міжнародної енергетичної агенції.

У заяві від 12 травня 2014 р. Рада міністрів ЄС закликала всі сторони, які брали участь у женецькій зустрічі (17 квітня 2014 р.), виконувати в повному обсязі положення Женецької заяви щодо початкових конкретних кроків з деескалації напруження в Україні та відновлення безпеки для всіх громадян. Російському керівництву було адресовано заклик відвести війська від українського кордону та негайно відкликати мандат, наданий Радою Федерації щодо права на використання сили на території України. Стверджувалося, що функціонери Євросоюзу та країни-члени ЄС продовжуватимуть підтримувати необхідні контакти з усіма

зацікавленими сторонами з метою віднайдення політичного способу розв'язання кризи в Україні, а також координувати свої кроки з ОБСЄ та іншими міжнародними гравцями.

На тлі розгортання конфлікту в Донбасі, Рада ЄС повідомила про проведену Європейською Комісією оцінку правових наслідків анексії Криму, які передбачають застосування низки економічних, торговельних і фінансових обмежень у відносинах із Росією. Рада ЄС закликала держави ООН розглянути запровадження аналогічних заходів відповідно до Резолюції Генеральної асамблеї ООН №68/262.

Констатуючи відсутність будь-яких зрушень у бік деескалації ситуації в українсько-російських відносинах, Рада ЄС повідомила про розширення критеріїв, за якими певні особи чи структури можуть підпадати під візові заборони та замороження активів. Ішлося зокрема про можливе включення до переліку санкцій «фізичних осіб, відповідальних з активну підтримку та здійснення дій чи політики, які послаблюють територіальну цілісність, суверенітет та незалежність України або стабільність чи безпеку в Україні; або осіб, що чинять перешкоду роботі міжнародним організаціям в Україні, а також фізичних та юридичних осіб, структур чи органів, які до них наближені; або юридичних осіб, структур чи органів у Криму чи Севастополі, власність над якими було передано всупереч законодавству України; або юридичних

осіб, структур чи органів, які отримали вигоду від такої передачі власності».

Про подальше посилення санкцій з боку Євросоюзу йшлося в рішенні Ради міністрів ЄС від 23 червня 2014 року. Нові обмеження стосувалися заборони імпорту до Євросоюзу товарів, що походять із Криму або Севастополя (за винятком товарів, які мають сертифікат про походження від уряду України), заборони надання прямого чи непрямого фінансування чи фінансової допомоги, а також страхування чи перестрахування, пов'язаних із імпортом таких товарів. Рада ЄС підтвердила намір Європейської Комісії взяти участь у тристоронніх консультаціях політичного рівня з Україною та РФ щодо певних аспектів виконання Угоди про асоціацію між ЄС та Україною, які мали «розвіяти стурбованість стосовно її можливих наслідків».

Після президентських виборів в Україні лідери Євросоюзу вітали «мирний план» П. Порошенка та закликали всі сторони погодитися на припинення вогню задля стабілізації безпекової ситуації, досягнення справжньої деескалації та створення передумов для політичного врегулювання конфлікту. Європейська Рада у висновках від 27 червня 2014 р. наполягала на терміновому впровадженні окремих цільових заходів, включаючи визначення механізму, нагляд за яким має здійснювати ОБСЄ, для припинення вогню та відновлення ефективного контролю за українсько-російським державним кордоном; повернення українській владі прикордонних контрольно-пропускних пунктів Изварине, Должанський і Краснопартизанськ; звільнення заручників, включаючи всіх спостерігачів ОБСЄ; початок переговорів з упровадження мирного

плану П. Порошенка.

Попри численні попередження та низку підготовчих кроків, до збиття малайзійського літака рейсу МН17 поблизу Донецька європейські інституції утримувалися від упровадження секторальних санкцій проти окремих галузей російської економіки. Лише після цього інциденту Рада міністрів ЄС повідомила про прискорення підготовки санкцій, узгоджених на спеціальному засіданні Європейської Ради від 16 липня щодо встановлення списку осіб та організацій, включно з представниками Російської Федерації. Обмеження поширювалися на осіб та організації, що надають активну матеріальну чи фінансову підтримку або отримують вигоду від російських осіб, які приймають рішення і є відповідальними за анексію Криму та дестабілізацію на сході України. Європейській Комісії та

Європейській службі зовнішньої дії було доручено терміново завершити підготовку обмежень стосовно доступу до ринків цінних паперів, оборони, товарів подвійного призначення та «чутливих» технологій, зокрема у енергетичному секторі. Критерії застосування та перелік цих санкцій набули чинності 31 липня 2014 р. у формі рішення Ради ЄС 2014/512/CFSP. Серед запроваджених заходів найважливіше значення мала заборона надання кредитів і здійснення розрахунків з російськими державними фінансовими інституціями за винятком структур з міжнародним статусом, які мають юридичну адресу в Росії, або створених за міждержавними угодами за участю уряду Росії як одного з акціонерів. Санкції мали річний термін дії – до 31 липня 2015 р. [3].

На своєму засіданні 30 серпня 2014 р. Європейська Рада засудила «дедалі активніше проникнення бійців і зброї з території Російської Федерації у Східну Україну, а також агресію російських збройних сил на українську територію». Російському керівництву було адресовано заклик негайно відкликати всі свої військові активи та сили з України та сприяти знаходженню життєздатного політичного рішення на основі суверенітету, територіальної цілісності, єдності та незалежності України.

Беручи до уваги загострення ситуації в Донбасі, 3 вересня 2014 р. Європейська Комісія затвердила додаткові обмеження стосовно доступу російських установ і бізнес-структур до ринків капіта-

лів, оборони, товарів подвійного призначення та чутливих технологій, які незабаром були подані на затвердження Комітету постійних представників при Європейській комісії (COREPER). Пояснюючи застосування нових обмежень, Г. Ван Ромпей та Ж.-М. Баррозу посилалися на принцип, згідно з яким «санкції ЄС спрямовані на сприяння зміни курсу дій Росії в Україні».

Євросоюз підтримав Мінську угоду про перемир'я від 5 вересня 2014 р., підписану на зустрічі тристоронньої контактної групи за участі ОБСЄ. Як стверджувалося в заяві речника ЄС, ця угода, що може стати першим кроком на шляху до сталого політичного вирішення, повинна поважатися та бути втіленою в повному обсязі всіма сторонами. «Постійний моніторинг російсько-українського кордону та виведення незаконних збройних формувань, а також сил, що незаконно діють на території України, повинні стати невід'ємною частиною такого рішення». Згодом Рада ЄС підтвердила очікування на «повну залученість сторін та швидке виконання усіх інших зобов'язань у рамках Мінських документів». Російському керівництву знову нагадували про необхідність «відведення незаконних збройних угруповань, військового спорядження і техніки, бойовиків і найманих солдатів», а також необхідність гарантування безпеки на українсько-російському кордоні засобами постійного моніторингу з боку ОБСЄ.

Аналіз текстів заяв, рішень і висновків керів-

них установ Євросоюзу щодо України виявляє вельми помірковане застосування оцінок політичного характеру. Окрім зобов'язання не визнавати анексії Криму та Севастополя, підсумкові тези та рекомендації цих документів здебільшого пов'язувалися з посиланнями на моніторинг поточної ситуації та ситуативними вимогами, включаючи деескаляцію та політичне врегулювання конфлікту на умовах збереження територіальної цілісності України. Основні вимоги, адресовані російському керівництву, стосувалися припинення вогню, виведення незаконних військових формувань, заборони постачання озброєнь, відновлення контролю на українсько-російському міждержавному кордоні, розширення можливостей Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні та Місії ОБСЄ на окремих

пунктах пропуску на українсько-російському кордоні.

Закінчення в наступному числі «З.С.»

Список використаних джерел:

1. Mearsheimer J.J. *Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. The Liberal Delusions That Provoked Putin* / J.J. Mearsheimer // *Foreign Affairs*. – 2014. – Vol. 93, No. 5. – September/October. – P. 77-89.
2. Линкявичюс: *смягчение санкций для России было бы большой ошибкой* / RU.DELFI. 06.11.2014. Режим доступу: <http://ru.delfi.lt/news/politics/linkyavichyus-smyagchenie-sankcij-dlya-rossii-bylo-by-bolshoj-oshibkoj.d?id=66318008>
3. Council Decision 2014/512/CFSP of 31 July 2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine // *Official Journal of the European Union*. – 31.7.2014. L 229/13. – P. 13-17. Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.229.01.0013.01.ENG

АНОТАЦІЯ

Анексія Криму та конфлікт на сході України виявили суттєву загрозу домінуючому становищу США та ЄС і стали викликом архітектурі європейської безпеки, що встановилася після розпаду СРСР. Тактичні аспекти, пов'язані із застосуванням санкцій проти РФ, дають змогу розцінювати позицію євроатлантичного співтовариства як спробу вимушеної адаптації до умов багатополлярної міжнародної системи. Пріоритет у підходах США та ЄС передбачає координацію дій з метою відновлення стабільного стану європейської безпеки та обмеження подальших спроб російського керівництва розширювати сферу впливу в Центральній і Східній Європі. Утім участь США та ЄС в деескаляції російсько-українського конфлікту мала дистанційний характер, що давало їм змогу уникати прямого конфлікту з Росією.

Ключові слова: європейська безпека, агресія, конфлікт, санкції, євроатлантичне співтовариство, багатополлярність.

АННОТАЦИЯ

Для США и ЕС аннексия Крыма и конфликт на востоке Украины означали существенную угрозу их доминирующему положению и вызов архитектуре европейской безопасности, установленной после распада СССР. Тактические аспекты, связанные с применением санкций против РФ, позволяют расценивать позицию евроатлантического сообщества как попытку вынужденной адаптации к условиям многополярной международной системы. Приоритет в подходах США и ЕС предусматривает координацию действий с целью восстановления стабильного состояния европейской безопасности и ограничения дальнейших попыток российского руководства расширить сферу влияния в Центральной Восточной Европе. Впрочем, участие США и ЕС в деэскалации российско-украинского конфликта имело характер дистанционного присутствия, позволявшего им избегать прямого конфликта с Россией.

Ключевые слова: европейская безопасность, агрессия, конфликт, санкции, евроатлантическое сообщество, многополярность.

Україна, США і ЄС: криза дипломатії доби глобалізації

Сергій ШЕРГІН,
доктор політичних наук,
професор, завідувач кафедри
регіональних систем та
європейської інтеграції
Дипломатичної академії
України при МЗС

Глобальна нестабільність, яка стала політичною реальністю після закінчення «холодної війни», продовжує дестабілізувати сучасну систему міжнародних відносин. Типовими наслідками цього є міжнародні конфлікти низької та високої інтенсивності, а також збройні конфлікти нового типу – «гібридні війни», що потребують спеціальних методів аналізу та засобів урегулювання. Захоплення Росією окремих територій України за допомогою новітніх методів і засобів ведення такої війни зумовило необхідність використання міжнародною спільнотою як апробованих, так і нетрадиційних методів впливу.

Спроби припинити «гібридну» війну на сході України, у якій Росія виступає активним учасником бойових дій, шляхом застосування дипло-

матичних та інших засобів «м'якої сили» не дали очікуваних результатів. Прийняття ГА ООН Резолюції «Територіальна цілісність України» (27 березня 2014 р.), чотиристороння зустріч міністрів закордонних справ України, Росії, США, ОБСЄ (17 квітня 2014 р.) у Женеві, Мінські домовленості, саміт «Групи 20» (15-16 листопада 2014 р.) в австралійському Брісбені – ці та інші політичні заходи міжнародної спільноти не змогли припинити збройний конфлікт на сході України та радикально вплинути на позицію РФ.

У зв'язку з цим постає питання про ефективність класичної дипломатії, а також деяких глобальних структур у процесах урегулювання складних конфліктів постбіполярного періоду. Тим більше, що внутрішні та міжнародні конфлікти в колишній Югославії, Іраку, Лівії та, частково, Сирії вирішувалися шляхом активного застосування «жорсткої сили» з боку США та їхніх союзників у рамках НАТО. Прийняття сенатом і палатою представників Конгресу США в грудні 2014 р. «Акта підтримання свободи в Україні» дає формальну можливість Україні скористатися американською військовою допомогою для зміцнення своєї обороноздатності з метою припинення ескалації конфлікту на своїх східних кордонах. Вказаний законопроект дає можливість президенту Б. Обамі

UDK 327(477+73+061.ІЕС)

Summary
The article is devoted to the issues of transformation in the field of foreign policy and diplomacy under the impact of globalization. The reducing of diplomatic measures to resolve military and warlike conflicts demands reforming the system of ensuring international security in the context of the new challenges and threats to the European and global stability.
Keywords: global transformations, regionalization, international security, world order, military conflict, crisis diplomacy.

надати Україні військову допомогу. Відповідно до цього законопроекту Вашингтон у період 2015-2017 рр. може надати Україні військову допомогу на загальну суму 350 млн. доларів. Крім того, цей законопроект містить пункт про надання Україні статусу «основного союзника» США поза членства в НАТО, а також передбачає постачання деяких видів озброєнь оборонного характеру. Він також вимагає від Президента США запровадження нових санкцій стосовно енергетичного та оборонного секторів Росії. Утім, згідно з остаточною редакцією спільного законопроекту Сполучені Штати не зобов'язані забезпечувати захист України, так само як і Грузії та Молдові в якості своїх союзників. Характерно, що в коментарях Департаменту США з приводу прийнятого конгресом законопроекту зазначалося, що в центрі уваги адміністрації США залишається підтримка та сприяння дипломатичному вирішенню кризи з повагою до суверенітету та територіальної цілісності України.

Ураховуючи прагнення Вашингтона узгодити свої дії щодо РФ із союзниками та партнерами в Європі, можна припустити, що

США намагатимуться мінімізувати ефект заподіяння збитків як для європейських, та і американських компаній унаслідок застосування нових санкцій проти Росії. Очевидно, що ідея збереження коаліційної єдності в рамках євроатлантичної стратегії Сполучених Штатів переважає можливі результати політики стримування Росії від подальшої агресії проти України. Проте, цей документ не накладає на Президента США жорстких зобов'язань і залишає йому багато маневреного простору для прийняття рішення про надання Україні статусу основного «союзника поза членства в НАТО», оскільки це пов'язано з процедурами, які вимагають змін у чинному законодавстві США, зокрема в «Акті про заручбну допомогу» та «Акті про експортний контроль озброєнь».

Надання такого статусу може бути формалізованим у вигляді прямого письмового повідомлення конгресу про те, що партію озброєнь для України дозволено згідно з 22-м кодексом США «Зовнішні зв'язки та спілкування», а також із зазначеним вище «Актом про експортний контроль озброєнь». У розширеному варіанті,

постачання оборонних видів озброєнь Україні є цілком можливим навіть без визнання союзницьких зобов'язань з боку Сполучених Штатів.

Наразі питання про надання Україні статусу союзника США залишається відкритим і багато в чому залежить, по-перше, від складних відносин між американським президентом і конгресом; по-друге, від реакції провідних європейських країн; по-третє, від подальших дій і рішень Москви не тільки стосовно України, а й у контексті перспектив розвитку американсько-російських відносин.

Діапазон можливостей міжнародної дипломатії стримувати експансіоністську політику режиму Путіна щодо України, а також попереджувати нові загрози системі європейської безпеки суто дипломатичними засобами дедалі більш звужується. Відтак є підстави стверджувати про кризу, що її переживає традиційна дипломатія, яка в умовах геополітичного суперництва доби глобалізації почала стикатися з новими викликами та загрозами світовому порядку.

У цьому зв'язку уявляється важливим дослідити результати загального та

специфічного впливу глобалізації на сферу зовнішньої політики й дипломатії, у тому числі України. Характерно, що це питання вже кілька десятиріч активно обговорюється в політичних і наукових колах багатьох країн світу. Серед інших найбільш радикальною є думка про те, що класична дипломатія в умовах посилення транснаціональних відносин опинилася в кризовому стані. Наприклад, для відомих прихильників критичного підходу до ролі дипломатії в сучасному світі Г. Кіссінджера і Зб. Бжезінського така специфічна криза пов'язана зі зміною традиційної ролі держави в міжнародних відносинах під впливом глобалізації.

Ерозія Вестфальської системи міжнародних відносин, яка після розпаду біполярного світу набула характеру ланцюгової реакції, значно послабила позиції державного суверенітету, який упродовж історичного періоду вважався необхідним елементом внутрішньої та зовнішньої могутності. Формування багатополосного світу з усіма його перевагами та недоліками суттєво змінило соціальні та геополітичні умови функціонування дипломатії. Отож,

можна погодитися з думкою професора Т. Зонової, що «... в цих умовах дипломатичні служби не могли не вступити повсюдно в смугу болючої кризи, оскільки вони вперше зіткнулися з необхідністю розв'язувати проблеми, які ніколи раніше не поставали перед класичною дипломатією»[1].

Варто зазначити, що українська дипломатія також не уникла впливу притаманних періодові глобальних трансформацій болючих змін і труднощів. Входження України в сучасну міжнародну систему відповідно до курсу на інтеграцію в євроатлантичні структури вимагало перегляду комплексу звичних уявлень про роль і місце нашої держави в міжнародному співтоваристві, а також відповідних інституціональних і функціональних змін у системі зовнішньополітичної діяльності та дипломатичної служби.

По-перше, стала очевидною необхідність розроблення комплексу нових зовнішньополітичних завдань і визначення пріоритетів як у контексті державної стратегії євроінтеграції, так і в більш широкому геополітичному вимірі.

По-друге, реалії сучасного світу вимагають корегування концепції, стратегії та напрямів зовнішньої політики з метою оптимальної адаптації держави та суспільства до наслідків глобалізації, яка інтенсифікує геополітичне суперництво.

По-третє, нове міжнародне середовище та відмінні від попередніх умови національного розвитку поставили перед Україною завдання підготовки

дипломатичних кадрів, які в інтелектуальному, соціокультурному та професійному відношенні відповідали б вимогам забезпечення сталого розвитку в епоху тотальної боротьби за природні ресурси та жорсткої конкуренції соціально-політичних ідентичностей.

Серед основних факторів глобалізації, які мають неоднозначний, але суттєвий вплив на функціонування сучасної системи міжнародних відносин, слід відзначити такі:

- сполучення внутрішніх і зовнішніх політичних, економічних і культурних чинників та інтересів у єдиний мультиполярний інтеракційний простір;
- глобалізація міжнародної економіки веде до загальної економізації зовнішньополітичної діяльності;
- інформаційно-комунікаційна революція і як результат – безпрецедентне зростання світових мереж взаємозалежності;
- збільшення числа нових, зокрема, недержавних учасників міжнародних відносин при зміні функцій універсальних і спеціалізованих міжнародних організацій (ООН, НАТО, ОБСЄ, БРІКС тощо);
- регіоналізація світового економічного простору з виокремленням трьох економічних масивів у межах відповідних інтеграційних структур: Європа, Північна Америка і Східна Азія;
- посилення тенденцій асиметрії у відносинах між країнами глобального центру та світової периферії;
- активізація викликів і

зростання напруженості в галузі міжнародної безпеки, імміграції, демографії та екології;

- інтернаціоналізація тероризму та виникнення так званих асиметричних загроз на глобальному та регіональному рівнях.

Сукупна дія цих факторів викликає захисну реакцію з боку країн світової периферії у вигляді самоізоляції, автаркії та протекціонізму. У свою чергу, це дає підставу країнам-глобалізаторам звинувачувати країни світової периферії в «ресурсному націоналізмі» та небажанні брати участь у розбудові транснаціональної економіки. Проте мегапростір транснаціональної економіки, що створюється завдяки діям «авангарду глобалізації», характеризується, за визначенням російського політолога О.С. Панаріна, «міжнародно-фінансовим хижацтвом» і «глобальною диктатурою носіїв однополярності»[2].

Серед чинників глобалізації, що справляють загальний вплив на міжнародну систему, доцільно окремо визначити особливості їхнього впливу на сферу зовнішньої політики та дипломатії:

- зовнішня політика держави реагує на глобалізацію як на виклик, що виходить із середовища взаємодії провідних держав світу (major powers), а також недержавних акторів ієрархізованої міжнародної системи – транснаціональних корпорацій (ТНК) і міжнародних неурядових організацій (МНО);
- розмивання грані між функціональними особливостями зовнішньої та внутрішньої політики;

- постійна ерозія заснованої на принципах державного суверенітету Вестфальської системи міжнародних відносин і зростання ролі транснаціональних акторів;
- введення в зовнішньополітичну практику нових механізмів забезпечення стабільності, таких як превентивна дипломатія, миротворчі операції та міжнародні санкції;
- перетворення дипломатичних місій на «сервісні підприємства», що покликані виконувати обслуговуючі функції та вирішувати комплекс питань не тільки зовнішньої, а й внутрішньої політики;
- зростання ролі багатосторонньої дипломатії при одночасній «перекваліфікації» двосторонньої дипломатії для виконання нетрадиційних функцій;
- розширення параметрів і функцій економічної, енергетичної, гуманітарної та кризової дипломатії в контексті тенденції «генералізації» дипломатичної діяльності, яка поширюється на систему підготовки працівників дипломатичної служби;
- посилення ролі конкуренції між кар'єрними дипломатами та представниками бізнесових і політичних структур щодо заміщення вакантних посад у МЗС;
- зростання ролі психологічних факторів за умов підвищення професійного ризику, з яким традиційно пов'язана дипломатична діяльність.

У цьому контексті варто згадати про важливість регіональних аспектів діяльності дипломатичних служб країн світу, позаяк вони постійно стикаються

з проблемами, спричиненими процесами регіоналізації. Ідеться передусім про підвищення ролі регіонів у світовій політиці взагалі та розвитку економічної інтеграції та міжнародного співробітництва зокрема.

Регіоналізація за своїми геополітичними наслідками для міжнародної спільноти є не менш важливим процесом, ніж глобалізація. Обидва процеси, як основні тенденції світового розвитку, хоча й взаємообумовлені та взаємозалежні, однак мають власну природу й певний ступінь автономності. Одна тенденція – глобалізація веде до універсалізації та гомогенізації світу (інтеграції), інша до відокремлення (фрагментації) різних регіонів планети. З огляду на це, американський політолог Дж. Розенау запропонував термін – «фрагментативність», який відбиває й поєднує дію двох процесів – фрагментації та інтеграції[3].

Регіоналізація міжнародних відносин є відносно новим явищем, і пов'язана вона зі зростаючою відкритістю національних економік та інтенсифікацією міжнародної економічної взаємодії, тобто з прискоренням гло-

балізаційних процесів. Однак саме поняття «регіоналізм» виникло в результаті тривалої кризи інституту національної держави в умовах інтернаціоналізації світового господарства та зростання ролі економічних регіонів. Таким чином, регіоналізацію слід розглядати і як складову глобалізації, і водночас як її альтернативу.

Протиставлення глобалізації та регіоналізації світового простору створює ілюзію їх отождолення відповідно до процесів упорядкування та хаотизації. Однак у аналітиків є підстави стверджувати, що глобалізація не обов'язково приведе до впорядкування міжнародної системи, а регіоналізація до настання загальнопланетарної анархії. На думку українського вченого М. Шепелева, уже сьогодні відбувається протилежне, а саме: регіоналізація, чи фрагментація «стає способом захисту від неупорядкованих впливів на локальні соціальні структури з боку глобального середовища»[4].

Регіоналізація має властивість гіперболізованої мультиплікації провідних тенденцій і процесів, які діють на глобальному рівні. Тобто, регіоналізація сприяє інтенсифікації між-

народних взаємодій у межах конкретного територіального простору. Виступаючи у такій суперечливій і складній формі, регіоналізація має свою специфіку та результати впливу на міжнародну систему, а також її суб'єкти, до яких треба віднести:

- створення трьох полюсів економічного розвитку з відповідними інституціональними структурами: європейського – ЄС, північноамериканського – НАФТА, азіатсько-тихоокеанського – АТЕС;
- диверсифікацію зовнішньополітичної стратегії держави з орієнтацією на регіональні «центри сили»;
- пріоритетність регіональної стратегії та політики у розвитку національних держав;
- зростання ролі рубіжних країн та регіонів у багатомірному комунікаційному просторі;
- перенесення ваги з геополітичного чинника на геоekonomічний у системі стратегічних пріоритетів держави.

Варто зазначити, що процес регіоналізації супроводжується зростанням ролі рубіжних країн, розташованих на межі геополітичних і геоekonomічних просторів. Цей момент

є дуже важливим для нашої держави, оскільки транскордонне положення України змушує її використовувати рубіжні функції для збалансування своїх відносин із пострадянськими країнами, а також Західною Європою та країнами європейської периферії.

Вплив регіональних чинників на зовнішню політику України простежується також у її діяльності в регіональних і субрегіональних об'єднаннях, серед яких треба відзначити передусім ГУАМ і ОЧЕС. Намагання Москви залучити Україну до щойно створеного Євразійського економічного союзу (ЄЕС) зустріли рішучий спротив, оскільки не безпідставно розглядалися в Києві як спроби поновити СРСР за умов посилення конфронтації з євроатлантичною спільнотою. Урешті-решт, відмова України від пропозицій Росії вступити до ЄЕС і активізація новим українським урядом стратегії євроінтеграції спричинили різке погіршення двосторонніх відносин, а згодом і збройний конфлікт.

Розташування на межі двох величезних геополітичних масивів – євроатлантичного та євразійсько-

го – надає Україні можливість відігравати роль країни-балансир, що в умовах міжцивілізаційних суперечностей є надзвичайно важливим з огляду на небезпеку їх розгортання до глобального рівня. Перебування біля потенційно нестабільної Євразії, яку Зб. Бжезінський називає «новими світовими Балканами», спонукає Україну прискорювати реалізацію євроінтеграційної стратегії, що є цілком обґрунтованим і раціональним кроком.

У контексті сформульованої теми відзначимо вплив процесів регіоналізації на сферу дипломатії, яка згідно з традиційною інтерпретацією повинна забезпечувати виконання зовнішньополітичних цілей і завдань на державному рівні. До найбільш характерних наслідків такого впливу можна віднести:

- право європейських регіонів (згідно з Маастрихтською угодою) представляти державні інтереси в Раді міністрів та відкривати свої представництва в інших країнах Європи;
- створення оптимальних умов для здійснення «дипломатії регіонів» у контексті тенденції децентралізації дипломатичної діяльності, що потребує додаткової спеціалізації в системі підготовки дипломатів;
- активізація дипломатичної діяльності в країнах, що виступають як регіональні «центри сили»;
- концентрація зусиль зовнішньополітичних відомств деяких країн ЄС на позаєвропейському напрямі дипломатичної діяльності;
- розширення повнова-

жень регіональної влади для здійснення економічної та енергетичної дипломатії;

- вихід регіонів на транснаціональний рівень і формування «паралельної» дипломатії.

Транснаціональна регіоналізація, наслідки якої більш помітні в Європі, суттєво послаблює монополію центральної влади на розвиток міжнародного співробітництва. Водночас вона провокує націоналістичні та сепаратистські тенденції, про що також свідчить досвід країн Європейського Союзу. Так, проголошуючи гасла на кшталт «Європи народів», сепаратисти Бельгії, Іспанії, Франції та Італії посилюють тенденції до етнонаціональної відокремленості. Очевидно, що такою ж неоднозначною та суперечливою може бути й політика Єврорегіонів у рамках Маастрихтської угоди, коли йдеться про історично спірні території.

Для України налагодження комунікаційного прикордонного співробітництва з країнами Євросоюзу в контексті підписаної в 1994 р. Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) та Плану дій Україна – ЄС і, що головне, підписання у 2014 р. політичної та економічної частин Угоди про асоціацію з Євросоюзом набуває вирішального значення. А поки ще політична кон'юнктура в ЄС свідчить про те, що в за умов посилення експансіоністської політики РФ у Брюсселі в принципі готові до підписання Угоди про асоціацію з Україною у значно ширшому форматі. Звичайно, це вимагатиме від Києва здійснення більш ефективної дипломатії як щодо

продовження курсу на євроінтеграцію, так і розвитку багатостороннього співробітництва з країнами-членами ЄС в умовах збройного конфлікту на Сході.

У цих умовах Україна намагається розширити співробітництво з тими регіональними об'єднаннями та центрами сили, з якими є реальні можливості досягти рівня взаємовигідної економічної інтеграції. Реагуючи на виклики часу, Україна прагне розвивати взаємовигідне співробітництво не тільки з Європейським Союзом, а й із Китаєм, Індією, країнами Близького Сходу, Південно-Східної Азії та Латинської Америки, які все глибше втягуються в процеси глобалізації. На сьогодні є всі підстави вважати, що зростання ваги Бразилії, Росії, Індії, Китаю та Південно-Африканської Республіки (група БРІКС) у глобальних трансформаціях стануть визначальними для світового інтеграційного розвитку. При цьому спостерігається тенденція прискореного розвитку інтеграційних процесів у межах європейського та східноазійського геополітичного простору. Рушійними силами цих процесів виступають економічний двигун Європи – Німеччина, а також Китай як локомотив формування «Великої Східної Азії».

Першочергова ставка на соціально-економічну модернізацію з акцентуванням на науку, освіту й інноваційний розвиток – таке завдання може бути вирішено за умов загальної мобілізації політичного істеблішменту та українського суспільства. Уявляється, що не менш важ-

ливим моментом є належна увага академічної та університетської науки до системного вивчення соціально-економічних трансформацій і геополітичних циклів Євразії, що відбулись і продовжують відбуватися на початку ХХІ століття.

У вирішенні цього комплексу складних завдань велика роль належить зовнішній політиці України відповідно до обраного курсу на євроінтеграцію та входження до євроатлантичних структур, зокрема НАТО. Більш активне використання потенціалу прагматичної зовнішньої політики та ефективної дипломатії повинно зміцнити позиції нашої держави на основних напрямках її міжнародної діяльності, зокрема, на європейському просторі міжнародної співпраці.

Вирішення цих масштабних завдань буде залежати від здатності уряду України, що представляє різні фінансово-промислові групи, політичні сили та громадські об'єднання, обстоювати національні інтереси в умовах, коли вони самі піддаються різновекторному впливові регіональних і глобальних структур. Як зазначає з цього приводу український дослідник О. Ірхін, «при сучасній економічній і політичній моделі розвитку пострадянського простору перед українською елітою, за винятком вузької перспективи спільних рішень, стоїть дилема вибору»[5].

Моделі інтеграційного розвитку, що їх пропонує Європейський Союз, не мають абсолютних переваг, тим більш – гарантій щодо їх успішного застосування в українському соці-

ально-політичному та економічному середовищі. Організаційні та функціональні розбіжності між двома моделями інтеграції – європейської та євразійської досить суттєві, тому стратегія національного розвитку України повинна передбачати використання засобів мінімізації системних ризиків, які виникають при входженні суверенної держави в інтеграційні структури інших за своїми політичними та соціокультурними стандартами країн.

Варто зазначити, що в політичних колах США та ЄС при обговоренні питання про продовження санкцій проти Росії навесні 2015 р. зберігаються серйозні розбіжності, тому дискусії з цього приводу тривають. Разом з тим, окремі політичні лідери не заперечують можливості посилення економічних санкцій. Так, канцлер Німеччини А. Меркель на з'їзді партії ХДС у грудні 2014 р. виступила саме з такою заявою. За її словами, подальші санкції не є самоціллю, проте в разі необхідності вони можуть бути введені в повному обсязі.

Таким чином, основною метою тиску на Росію є непорушність територіальних кордонів і суверенітету України з метою забезпечення її права на самостійне визначення свого політичного майбутнього. Тобто, якщо російське керівництво не припинить цілеспрямованого руйнування України, політика санкцій буде продовжуватися та розширятися. У своїх численних інтерв'ю для ЗМІ пані Меркель розповідала про санкції проти РФ як «необхідні та неминучі», обіцяючи поно-

вити їх до повного врегулювання конфлікту на сході України. Цілком імовірно, що деякі країни ЄС можуть накласти вето на нові санкції проти Росії або заблокувати їх продовження. Останнім часом такі наміри висловлювалися в урядових колах Італії, Кіпру, Чехії, Греції та Угорщини. Отже, Італія, Кіпр і Угорщина за певних обставин готові заблокувати рішення стосовно продовження індивідуальних санкцій та обмежень щодо низки російських компаній у 2015 році.[6]

Приблизно така ж ситуація в політичному середовищі США, де демократи та республіканці сперечаються між собою з питань доцільності та раціональності економічних санкцій проти російських компаній, що мають торговельно-економічні зв'язки з американськими партнерами. Прийняття американським конгресом відповідного законопроекту – це лише попереджувальний сигнал Москві, наслідки якого важко передбачити, оскільки очевидно, що американська політична та бізнесова еліта не має наміру вступати в конфронтацію з Росією на системній і довготерміновій основі. Загрози Україні та Європі не сприймаються за океаном як абсолютно незворотні та драматичні, принаймні як такі, що виходять за межі контролюваних НАТО процесів регіональної безпеки.

Взагалі застосування міжнародних санкцій як інструменту зовнішньої політики та превентивної дипломатії в умовах транснаціональних відносин і глобалізованого світу має невисокий рівень ефективності. Примусові методи

ведення політики мають суттєві обмеження, зокрема щодо розвинених країн, економічні та політичні параметри яких дають їм змогу уникати чи мінімізувати ефективність будь-яких санкцій. У науковій літературі, присвяченій класифікації міжнародних санкцій з позицій політологічного аналізу, питання санкційної політики в контексті забезпечення національних інтересів, підтримки миру та безпеки знайшли належне відображення[7].

У цьому плані вирішення проблеми зовнішньополітичного вибору та забезпечення України від загрози з боку Росії пов'язане з тим, що центром політичної легітимності української пострадянської еліти є Захід з його опрацюваними впродовж історичного часу критеріями демократії та правовими формами суспільного життя. Тому необхідно, щоб цей важливий у цивілізаційному аспекті для України вибір відповідав цільовим положенням стратегії

національного розвитку та безпеки. Відхилення від обраної стратегії національного розвитку на користь глобальних і регіональних структур та пов'язаних із ними політичних і економічних еліт може спричинити ланцюгову реакцію десоверенізації та руйнування комунікаційного середовища країни. Утім, посилення загроз безпеці України може активізувати цей процес, що призведе до підвищення рівня національної та міжнародної нестабільності в цілому.

У цих складних умовах нового геополітичного протистояння між Росією та Заходом, що спричинив рецидив «холодної війни», зростання кризової дипломатії та глобального менеджменту стає стратегічним імперативом для нашої держави. Україні, яка стала на шляху спроб РФ загальмувати процес демократизації міжнародних відносин і розвиток європейської інтеграції, у складних політичних і економічних умовах дово-

диться відігравати роль авангарду геополітичної конфронтації на теренах Європи. Тому підтримка зусиль України з боку світової спільноти стримати «пертурбатора світового простору» – путінську Росію стає важливою передумовою реалізації цього стратегічного завдання. Можливі ризики цієї стратегії та кризової дипломатії є цілком виправданими, позаяк зумовлені спільним прагненням демократичних урядів не допустити сповзання світу в безодню стратегічної нестабільнос-

ті, а також забезпечити необхідні умови для сталого економічного розвитку та ефективної міжнародної взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Зонова Т.В. Современная модель дипломатии: Истоки становления и перспективы развития / Т.В. Зонова. – М.: РОССПЭН, 2003. – С. 5.
2. Панарин А.С. Стратегическая нестабильность в XXI веке / А.С. Панарин. – М.: Алгоритм, 2004. – С. 248-249.
3. Rosenau J. Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity / J. Rosenau. – Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1990. – P. 41.
4. Шенелєв М.А. Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку / М.А. Шенелєв. – К.: Генеза, 2004. – С. 8.
5. Ирхин А.А. Геополитические циклы Евразии и национальные интересы Украины / А.А. Ирхин. – Севастополь: Рибэст, 2011. – С. 251.
6. Rettman A. Russia targets Cyprus, Hungary, and Italy for sanctions veto / Euobserver.com. 11.12.2014. – <http://euobserver.com/foreign/126879>
7. Седляр Ю.О. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика: монографія / Ю.О. Седляр. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – 412 с.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена питанням трансформації в галузі зовнішньої політики та дипломатії в умовах глобалізації. Розглядається скорочення дипломатичних заходів з урегулювання військових конфліктів, необхідність реформування системи забезпечення міжнародної безпеки в контексті нових викликів і загроз європейській та глобальній стабілізації.

Ключові слова: глобальні трансформації, регіоналізація, міжнародна безпека, світовий порядок, військовий конфлікт, криза дипломатії.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена вопросам трансформации в области внешней политики и дипломатии в условиях глобализации. Рассматривается сокращение дипломатических мер по урегулированию военных конфликтов, необходимость реформирования системы обеспечения международной безопасности в контексте новых вызовов и угроз европейской и глобальной стабильности.

Ключевые слова: глобальные трансформации, регионализации, международной безопасности, мировой порядок, военный конфликт, кризис дипломатии.

Криниця мудрості дипломатії

Цього дня в ошатній залі Національного педагогічного університету зібралися представники зарубіжного дипломатичного корпусу, акредитовані в Україні, відомі вчені, працівники ЗМІ. Урочисте зібрання відкрив президент асоціації педагогічних університетів Європи, ректор НПУ імені М.П. Драгоманова, член-кореспондент НАН України, академік Віктор Андрущенко. На презентації виступили: очільник Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв, видавець Павло Кривонос, ректор Дипломатичної академії України при МЗС України Микола Кулініч, головний редактор щорічника «Україна дипломатична» Анатолій Денисенко, Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет, Надзвичайний і Повноважний Посол Держави Ізраїль в Україні Еліав Белоцерковські, український дипломат, державний діяч, письменник Юрій Щербак, голова правління Федерації всесвітнього миру в Україні Михайло Ільїн, академік НАН України Ярослав Яцків, Надзвичайний і Повноважний Посол України, академік Сергій Пирожков.

Процес розвитку цивілізації є досить тривалим у історичному світобаченні, цікавим, зокрема, й дипломатичними сюжетами. А наше життя — це лише мить між минулим і майбутнім. І ця мить надзвичайно крихка! Пам'ятаймо, що запорукою нашого життя є спокій і мир на земній кулі. Ми це добре відчуваємо зараз, коли

Президія урочистих зборів. Виступає Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет

У залі урочистих засідань Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова 29 грудня 2014 р. відбулася презентація 15-го випуску наукового щорічника «Україна дипломатична», засновниками якого є Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при МЗС України, Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв, історичний клуб «Планета»

опинилися у стані неоголошеної війни, спровокованої кремлівськими очільниками, коли постало нагальне питання про існування нашої незалежності. Вдячні долі, що в цей складний час нас підтримала демократично налаштована світова спільнота. І тому значення дипломатії у зовнішньополітичному житті нашої країни зростає. Вагоме місце у висвітленні історичної спадщини української дипломатії, її теоретичних засад як науки мистецтва ведення зовнішньої політики належить щорічному виданню «Україна дипломатична».

П'ятнадцятий випуск

щорічника є об'ємним виданням: 1000 сторінок українського та англійського тексту, 68 публікацій — статті зарубіжних і вітчизняних дипломатів, наукові розвідки про сучасний стан міжнародних відносин чи історію становлення та розвитку української дипломатії.

За п'ятнадцять років це видання посіло належне місце в духовному, дипломатичному та соціальному житті суспільства, адже правдиво з наукових позицій знайомить широкий загал громадськості з дипломатичним життям як України, так і світової спільноти.

Цьогорічне видання від-

криває виступ Міністра закордонних справ України Павла Клімкіна «Європейська Україна як цінність».

Розділ під рубрикою «Трибуна дипломата» містить публікації Надзвичайних і Повноважних Послів в Україні таких іноземних держав: Білорусь, Киргизстан, Китай, Мальтійський Орден, Ірак, Малайзія, Норвегія, Польща, Іспанія, Молдова, Латвія, Литва.

У виданні започатковано нову рубрику «Слово ветеранам дипломатичної служби», яка буде вельми цікавою для слухачів Дипломатичної академії, співробітників МЗС України та всіх, хто цікавиться історією дипломатії незалежної України. У статтях представлено спогади відомих вітчизняних дипломатів Ігоря Туряньського, Юрія Богаєвського, Олександра Сліпченка. У щорічнику вміщено також публікацію «Вірю у

могутній потенціал нації», яку присвячено 80-річчю дипломата, державного діяча, письменника Юрія Шербака.

Цікавим є фотоілюстративний та інформаційний блок «Україна дипломатична» — 15 років історії», у якому вміщено вітання президента Національної академії наук України Бориса Патона, ректора Дипломатичної академії України при МЗС України Миколи Кулініча, голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України Олега Наливайка та статтю заступника директора дирекції «Дипсервіс» ДП «ГДІП» Олексія Кийкова про вагоме значення цього видання в історії становлення незалежної України.

Привертає увагу розділ «Події», у якому опубліковано статті знаних учених Леоніда Губерського, Віктора Андрущенка, науковців і дослідників Олександра Дем'янюка, Бориса Захарчука, Ростислава Сосси про ювілейні дати державного значення.

Вагоме місце у щорічнику відведено історії української дипломатії, зокрема надруковано статті науковців Степана Віднянського, Андрія Мартинова, Григорія Перепелиці, Василя Ткаченка, Людмили Чекаленко, Леоніда Шкляра, Миколи Кулініча, Олександра Моцика та Сергія Шергіна.

Надзвичайно цікавим є блок матеріалів «Дослідження. Дипломатичні розвідки». Його представляють публікації дослідників Івана Романюка, Ігоря Кушка, Вячеслава Ціватого, Олександра Дубини, Павла Гай-Нижника, Бориса Гончара, Ігоря Лоссовського, Ірини

Матяш, Юлії Щегельської, Ігоря Жалоби, Ірини Куцюк, Костянтина Балабанова, Миколи Трофименка, Євгенії Юрійчук, Миколи Держалюка, Бориса Гуменюка, Сергія та Дениса Нагорних.

«Війна — найжахливіше зло людське» — таке визначення дав Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет. За таким напрямом сформовано рубрику, присвячену 70-річчю визволення України від фашистських загарбників, авторами якої стали Павло Полянський, Володимир Головченко, Володимир Денисенко, Анатолій Денисенко, Василь Туркевич, Ігор Щупак, Дільфуза Глуценко.

Рубрика «Дипломатія очима журналістів» представлена публікаціями Сергія Браги, Олександра Харченка, Михайла Шматова та Сергія Томіленка.

Досить цікавим і різноманітним за тематикою є розділ «Народна дипломатія»: матеріали Станіслава Лазебника, Петра Таланчука, Михайла Ільїна та Нобуко Оморі. Фундаментальне дослідження Сергія Здіорука представлене в рубриці «Духовна дипломатія».

У розділі «Бібліографія. Звідомлення» надруковано рецензії видатних науковців Ісаака Трахтенберга та Сергія Пирожкова про видання ДП «ГДІП».

Завершує щорічник фотопубліцистична розповідь Ігоря Алексеєнка, присвячена Революції гідності.

Науковий щорічник «Україна дипломатична» системно і на високому науково-теоретичному рівні висвітлює проблематику міжнародного життя нашої країни та світу, робить значний внесок у формування української наукової дипломатичної школи, допомагає академічній науці пропагувати і втілювати свої розробки з низки актуальних проблем дипломатії та зовнішньої політики.

Аксіомою життя є мирне співіснування, злагода, що породжує добробут, врешті-решт матеріальний статок. Цього неможливо досягти без дипломатичних відносин. Отож спільна праця народів і культур, їх поєднання є основою дипломатичної діяльності. І це знайшло відтворення у 15-ти випусках щорічника «Україна дипломатична» та в інших книгах, представлених на зібранні, —

«Гордість нації. Вихідці з України — видатні діячі Ізраїлю» (видання підготовлено спільно з Посольством Ізраїлю в Україні) і «Заповіт миру» (про життя та діяльність доктора Мун Сон Мьона, книгу підготовлено за ініціативи Федерації всесвітнього миру в Україні).

Володимир ДЕНИСЕНКО,
доктор історичних наук

Про що говорили учасники презентації...

Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет:

«Церква, як ви знаєте, в політику не втручається. Але все, що відбувається в світі, для церкви не байдуже. Тому що народи — це наша паства. Церква дуже стурбована тими подіями, які відбуваються сьогодні в Україні — порушення правди, порушення миру. Україна, будучи третьою за силою ядерною державою, віддала добровільно свою ядерну зброю. Це свідчить про те, що Україна є миролюбною державою. І от Росія, яка гарантувала недоторканність наших територій, відібрала Крим. Тепер, не оголошуючи війни, воює у Донбасі. Хоч і не зізнається у тому, що воює. Танки, «Смерчі», «Гради»... Що це у магазинах продається? З Росії ж привезли! А спеціалісти, які воюють у Донбасі — хто їх запрошував сюди? Тобто, як ви бачите, Росія стала на шлях неправди. І цю неправду бачить увесь світ. Бог бачить це! Але, якщо Бог бачить, то він не допустить, щоб перемогло зло. Бо зло ніколи в історії розвитку людства не перемогало. Тимчасово — так. Але остаточно — ніколи! Тому ми переконані, що

Зліва направо: Надзвичайний і Повноважний Посол Соціалістичної Республіки В'єтнам в Україні Нгуєн Мінь Чі, Надзвичайний і Повноважний Посол Держави Ізраїль в Україні Еліав Белоцерковський та Надзвичайний і Повноважний Посол України, ветеран дипломатичної служби, письменник Юрій Шербак

Виступ Миколи Кулініча, ректора Дипломатичної академії України при МЗС України

буде перемога добра. Але ми не повинні бути байдужими. Натхненні божественною благодаттю, маємо працювати для того, щоб у світі панувала правда і мир. І тому те, що відбувається зараз у Донбасі, стосується не тільки України, а й всього світу. І наше завдання, насамперед дипломатів, не допустити, щоб агресор набрав силу, а потім пішов війною на весь світ. А цей агресор здатний на все зло. І ви бачите це, коли на чорне говорять біле, а на біле – чорне. Тому весь світ повинен зупинити агресора. Якщо агресора світ не зупинить, то Третя світова війна неминуча. Тому що цей агресор вже заявив нашо-му президенту, що він може взяти не тільки Київ, а може взяти і Варшаву, і Бухарест, і Ригу, і Таллінн, і Вільнюс. Якщо у нього вже є такі думки, то він може їх втілити. І коли це почнеться, то європейські держави та НАТО будуть мовчати? Не будуть!

Яким чином зупинити агресора? Зброєю? Ні! Треба це зробити мирним, дипломатичним шляхом. Я думаю, що світ здатний на це. І Бог допоможе нам зупинити цього агресора.

Тому ми духом не падаємо. Дух наш непереможний. І ви бачите, що відбувається в Україні. При всіх стражданнях український дух зміцнів настільки, що смерті не боїться ані молодь, ані люди похилого віку. І йдуть захищати свою землю. Друге – яка хвиля гуманітарної допомоги здійснюється! Не тільки в Україні, а й у світі. Гуманітарна допомога біженцям і жителям Донбасу, нашим добровільним батальйонам, нашим воїнам. Це добро чи це зло? Це є добро! Це виявлення любові до ближнього. А там, де любов до ближнього, там і Бог. І тому ми твердо віримо в нашу перемогу. Бо не може бути переможений народ, з яким є Бог. А Бог з нами, тому що з нами правда! Тому я хочу сказати, що Церква наша активно бере участь у цих подіях у тих межах, у яких може. Вона молиться, і наші священики знаходяться на передньому краї. Церква надихає людей не боятися страждань, бо вони тимчасові, а кінцевою буде наша перемога – перемога добра над злом! Слава Ісусу Христу! Слава Україні!»

Ректор Дипломатичної академії України при МЗС України, професор Микола Кулініч:

«Я тримаю у руках не просто 15-й випуск «України дипломатичної». Я тримаю 15-й том енциклопедії дипломатичного життя незалежної України. Якщо ви відкриєте будь-який том, то побачите доробок і науковців, і дипломатів, навіть слухачів та студентів вишів, які роблять цю мозаїку дипломатії України. Дипломатія – не тільки атрибут державності. Разом з військовими зараз дипломати захищають Україну на міжнародному фронті. І те, що серед нас присутні посли багатьох країн, які проявили солідарність та підтримку України у цей складний час, доводить, що Україна є повноправним членом світового співтовариства, заслуговує на повагу наших колег у світі. І ми описуємо нашу співпрацю, робимо наукові розвідки, аналітичні статті у цих томах, які доводять активність української дипломатії та її миролюбність.

Хотів би наголосити на важливому аспекті цього видання. Це не лише науковий збірник, не тільки альманах, а й навчальний посібник для майбутніх дипломатів. У нашій Дипломатичній академії вже не одне покоління слухачів виховується і вчиться на цих томах. У кожній програмі курсу є обов'язкові посилання на випуски «України дипломатичної».

Сьогодні хотів би сказати не тільки про нашу дипломатичну молодь, яка фактично зараз формує авангард нової української дипломатії європейського

гатунку, того рівня, який опановує новими знаннями та вміннями, професійними навичками, робить їх гідними партнерами наших колег. Хотів би сказати також і про тих, хто є генетичним кодом нашої дипломатії, ветеранів дипломатичної служби, доробок яких дуже важливий. У кожному томі є або мемуари, або розвідки, або опис дипломатичної діяльності послів, які очолювали наші дипломатичні представництва за кордоном і активно зараз працюють та викладають, доводять через це видання свою не тільки наукову думку, а й свою мудрість, знання та досвід.

Я висловлював колись думку, що треба зібрати і почати упорядковувати мемуари наших дипломатів, випустити серію книжок, утворивши палітру становлення української дипломатії. І буде що почитати не тільки нашим прийдешнім поколінням, а й дослідникам в усьому світі знати, що таке українська дипломатія і чим Україна заслуговує на повагу у світі.

І я переходжу до ще одного видання, яке мене просто вразило. Це спільний проект Посольства Ізраїлю та Генеральної дирекції – «Гордість нації». Це те, що Україна вже може вважати своїм внеском у світову культуру, історію державотворення нації на Близькому Сході. Кожне з цих прізвищ вже є історією світової політики, дипломатії. Україна робить не тільки багато для нашої держави, але робить і буде робити для того, щоб світова політика збагатилася й нашим досвідом.

Хотів би особливу подяку висловити видавцям,

які не тільки матеріально, але й духовно підтримують наш спільний проект, який вже вийшов за межі суто дипломатичні. Це є великий гуманітарний проект, частка духовності України, яка формує світогляд нашої еліти».

Надзвичайний і Повно-важний Посол Держави Ізраїль в Україні Еліав Белоцерковські:

«Я дуже радий і гордий представити сьогодні наш спільний проект, який називається «Гордість нації», – результат спільної праці Посольства Держави Ізраїль в Україні та Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв. Цей проект, як мені здається, сьогодні актуальний, як ніколи. Особливо, коли на цьому етапі Україна виступає як держава, яка сформувалася 23 роки тому. Сформувалася як держава мультинаціональна і держава мультикультурна. Держава, яка йде шляхом вибудови гармонійних міжнаціональних та міжконфесійних відносин.

Історії, опубліковані у цій книзі, це унікальні історії життя та професійної діяльності знакових особистостей нашої держави. Але у широкому розумінні це також частина історії України. З України веде свій рід блискуча плеяда філософів, політичних та громадських діячів, діячів культури та науки, які відіграли важливу роль у становленні Ізраїлю. Видатні ізраїльтяни, про яких йдеться у цій книзі, пов'язані з Україною місцем свого народження. Та земля, де людина з'явилася на світ, де зробила перші кроки свого дитинства, безумовно, накладає від-

На засіданні було презентовано книгу серії «Бібліотека наукового щорічника «Україна дипломатична» «Заповіт миру». Представив видання голова Федерації всесвітнього миру в Україні Михайло Ільїн

биток на подальше формування її особистості, на її світосприйняття. І кожне згадане у цій книзі ім'я, кожна доля – це невидимі зв'язки між двома нашими країнами, це фундамент для культурного діалогу, на якому наші нащадки вибудовуватимуть і подальше взаєморозуміння, і співробітництво між нашими народами.

Я хочу подякувати генеральному директорів ГДІП панові Павлу Кривиносу, кандидату історичних наук панові Анатолію Денисенку та всім іншим учасникам проекту, дотичним до появи цієї книги, і побажати їм успіхів у професійній діяльності. А Україні побажати миру, процвітання та благополуччя!»

Український дипломат, державний діяч, письменник Юрій Щербак:

«Ми чули прекрасні слова про книжку, яку отримали. Це справді енциклопедія дипломатичного життя. І це унікальна

книга. Але, на мій погляд, її унікальність полягає не тільки у тому, що тут є надзвичайно цікаві наукові розробки, розвідки, статті, а є цікавий довідковий матеріал, що тут є спогади і погляд у майбутнє. Ця книга унікальна не тільки тим, що так блискуче ілюстрована і її приємно просто тримати у руках.

Унікальність цієї книги полягає в даті, яка тут зазначена – 2014 рік. Це рік всесвітньоісторичних, трагічних і тріумфальних подій, які відбувалися на нашій землі. І ви знаєте, що коли приходить історія – це не завжди весело і не завжди легко пережити. Історія прийшла на наше подвір'я. Вона прийшла з кров'ю, вона прийшла з вогнем. Але вона принесла величезну надію нашому народові. І ця книга, власне, свідчить про це і своїми статтями, і своїми ілюстраціями. І ми бачимо грандіозну міжнародну підтримку країн. А я хочу нагадати, що при голосуванні у Генеральній Асамблеї

ООН за українське питання, 99 делегацій проголосували за проукраїнську резолюцію, лише 10 були проти. І в цьому ми відчули підтримку світового співтовариства. Ми вдячні послам тих країн, які проголосували за це, які сьогодні перебувають разом з нами.

У цій книзі є одна дуже цікава стаття, яку я раджу усім прочитати. Це знакова наукова стаття професора Шкляра про політику війни як спосіб існування російської імперії. Сказано правду! Ми не казали правду, тому що ми – дипломати. Ми не хотіли ображати сусідів. Ми хотіли і хочемо мати з ними добросусідські нормальні відносини. І ми обходили ту жахливу правду, яку ми, перше покоління дипломатів, знали. І в одній із своїх статей, опублікованій у газеті «День», я писав, що для першого покоління дипломатів сучасної незалежної України, і я пишаюся тим, що належу до нього, – головним пафосом, головним сенсом нашого існування була втеча від імперії. Ми не хотіли бути членами імперії, колонією імперії. І ми про це відверто казали, коли збиралися і обговорювали різноманітні питання. І ми відкрили для себе світ, який був закритий імперією, тому що українцям дозволяли лише бути у представництвах ООН. Але ми розбудовували двосторонню дипломатію, відкривши світ в усіх його протиріччях і в усіх багатствах.

Я пишаюся тим, що був першим послом України в Ізраїлі. І я пам'ятаю аналітичну довідку, яку дав президенту Кравчуку, де

Зліва направо: Станіслав Лазебник, Надзвичайний і Повноважний Посланник України II класу, Роман Ващук, Надзвичайний і Повноважний Посол Канади в Україні та Юрій Богаєвський, Надзвичайний і Повноважний Посол України, ветеран дипломатичної служби

зазначав три дуже цікаві особливості цієї країни, яку ми відкрили для себе. Це те, як Ізраїль свою систему безпеки будує. І сьогодні ми звертаємося до цього досвіду, сьогодні він для нас дуже важливий. Ми повинні вивчати те, як країна, яка перебуває у постійних війнах, у ворожому оточенні, змогла залишитися демократичною і стала процвітати.

Друге – це відновлення мови. Відновлення іврит, древньої єврейської мови.

І третє – це успіхи, зокрема у сільському господарстві та інших галузях. От такі речі ми відкрили. Не буду казати про Сполучені Штати Америки, Мексику чи Канаду, де теж довелося бути послом, тому що дуже довго довелося б говорити.

Я закликаю всіх читати цю книгу, вивчати. І нам треба видавати ті дипломатичні, скажімо, матеріали, які свого часу були засекречені, але їх можна видавати через певний час; сподіваюся, що буде видана і серія спогадів дипломатичних, тому що це жива історія нашої України,

жива історія держави. На цьому ми стоїмо. Хотів би закінчити, — знаєте наше гасло: «Слава Україні!»? — так от хочу сказати: «Слава дипломатичній Україні! І дипломатам-героям — слава!»

Голова Федерації все-світнього миру в Україні Михайло Ільїн розповів про виникнення ідеї надрукувати книгу «Заповіт миру» про життя та діяльність засновника Федерації доктора Мун Сон Мьона. Зокрема про те, як у 2005 р. доктор Мун Сон Мьон відвідав Україну і високо оцінив духовний потенціал нашої країни, відзначивши, що саме Київ є ключем до відродження слов'янської цивілізації. Під час зустрічі з українською громадськістю він відзначив, що Україна знаходиться на перетині старої та нової епох. Минуло 8 років, і ми бачимо, що Україна опинилася у самому центрі подій. Саме молодь стала тією рушійною силою, яка розпочала Революцію гідності. «На жаль, все це вилилося у воєнний конфлікт на сході України», — зазначив Михайло Ільїн.

За його словами, книга розрахована на широке коло читачів, оскільки головна ідея і мета діяльності доктора Мун Сон Мьона полягає у встановленні миру в усьому світі. Саме він докладав чимало зусиль задля падіння Берлінського муру; шукав шляхів порозуміння Південної та Північної Кореї; чимало зробив для того, щоб Радянський Союз вивів свої війська з Афганістану. Він наполягав на тому, щоб люди перш за все мирним шляхом вирішували конфлікти. І ця книга – історія його життя є яскравим прикладом цього. **Академік НАН України, директор Головної астрономічної обсерваторії України, заслужений діяч науки і техніки України Ярослав Яцків** пригадав, як розпочиналася робота над «Україною дипломатичною» та передав вітання учасникам презентації від Бориса

Євгеновича Патона. **Один із фундаторів видання, Надзвичайний і Повноважний Посол, академік Сергій Пирожков** відзначив факт визначення зовнішньополітичного вектора України на європейському напрямі та висловив упевненість в українській перспективі у 2015 році.

На його думку, збірник «Україна дипломатична» свідчить про те, що ми з оптимізмом дивимося у майбутнє. «Тому я хочу щиро подякувати, перш за все, ГДІП за ту прекрасну роботу, яку вона провела, подякувати колегам – надзвичайним і повноважним послам країн, акредитованих в Україні, бо ви також є співавторами цієї книги. І безумовно усім авторам, укладачам. Всім, хто працював над цією великою книгою, і сподіваюся, що у нас є прекрасна перспектива – європейська інтеграція».

Анатолій Денисенко, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична», голова Історичного клубу «Планета», заслужений журналіст України, кандидат історичних наук, Ростислав Сосса, директор Державного науково-виробничого підприємства «Картографія», доктор географічних наук, Юрій Кочубей, кандидат філологічних наук, Надзвичайний і Повноважний Посол України, та Андрій Юраш, кандидат політичних наук, директор Департаменту з питань релігій Міністерства освіти і науки України

Новий формат і зміст дипломатії

(на сторінках 16-го тому щорічника «Україна дипломатична»)

Січневе 2015-го року засідання редакційної колегії щорічника «Україна дипломатична» було присвячене основним темам, які мають знайти своє відображення в майбутньому виданні.

Павло Кривонос, генеральний директор ГДІП – беззмінний уже протягом 15 років видавець наукового щорічника – відкрив засідання оптимістичною нотою. На його переконання, попри всі трагічні події, труднощі та проблеми, які зараз переживає Україна, склад редакційної колегії здатний створювати якісні та змістовні матеріали. «Сподіваюся, що наша співпраця триватиме і ми разом зберемося у День працівників дипломатичної служби України 22 грудня 2015 р. й презентуємо черговий 16-й випуск «України дипломатичної».

Україна зараз опинилася у центрі уваги світової спільноти. Тому, на думку головного редактора щорічника Анатолія Денисенка, завдання редакційної колегії полягатиме у тому, щоб сформувані видання, яке розглядало б дипломатію якомога ширше: через призму світоглядну, релігійну, освітню, економічну, а не лише виключно вузькопрофесійну.

Необхідно провести селекцію запропонованих для публікації матеріалів, замовити актуальні статті, відкинути слабкі тексти, залучити до співпраці провідних зарубіжних учених.

Редакційна колегія, до складу якої входять провідні вчені в галузі міжна-

родних відносин, має забезпечити наукову складову, обґрунтування, супроводження кожної сторінки «України дипломатичної», які повинні стосуватися питань міжнародної, а нині вже й світової політики. Міжнародні відносини у звичній до сьогодні формі з використанням звичних інструментів уже втрачають свій сенс. Чітко спостерігається занепад традиційної дипломатії, настає ера постміжнародних відносин. Вона змінює формат і зміст дипломатії як такої. На переконання члена редакційної колегії професора Сергія Шергіна, доктора політичних наук, дипломати мають перетворитися на менеджерів глобальних процесів. Саме цим складовим щорічник і повинен приділяти головну увагу.

Інформаційна війна, яку нині веде Україна з потужним супротивником, не

обмежується територією нашої країни. Виграти її у близькому і далекому зарубіжжі можна тільки використовуючи неординарні підходи. Член редакційної колегії, доктор історичних наук Ірина Матяш поділилася ідеєю, яка народилася у співаторстві з Павлом Кривоносом. «День України» – таку назву матиме новий проект ГДІП, покликаний не тільки надати мешканцям інших країн інформацію про Україну, а й оживити її. Уже з нинішнього року група науковців, митців, представників народних промислів на один день приїздитимуть до певної країни і презентуватимуть Україну. В арсеналі виїзної бригади будуть виставки архівних документів, круглі столи, лекції, демонстрація відеоматеріалів, музична програма і, безумовно, презентація «України дипломатичної».

Підсумовуючи дискусію, член редакційної колегії академік НАН України Сергій Пирожков наголосив на необхідності оприлюднення на сторінках щорічника численних архівних документів, невідомих до сьогодні ані українській дипломатії, ані нашому суспільству. «Це видання має стати ініціатором пропаганди невідомих сторінок. Тоді воно матиме справді документальну основу, а не інтерпретацію цієї історії з боку авторів статей. І обов'язково, мені здається, кожний том повинен містити статтю, присвячену найактуальнішій темі нинішнього життя і розвитку України. Адже із моменту виходу книги вона належить історії. І наші наступники, — переконаний науковець, — й зокрема на основі «України дипломатичної», вивчатимуть історію нашої держави».

Инф. «З.С.»

Сучасні інформаційні потоки, наукометрія та дипломатична формула «три П» (інституційно-науковий пошук у сфері зовнішніх зносин і дипломатії)

УДК 327:94

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС, кандидат
історичних наук, доцент
кафедри дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник освіти
України

Тетяна ШУБЕНКОВА,
директор Наукової бібліотеки
Дипломатичної академії
України при МЗС

Бурхлива, іноді надокучлива та в'їдлива інформаційна реальність, у якій ми перебуваємо, ставить за мету здійснити інституціоналізацію глобальної інформаційної інфраструктури, і відповідно – інформаційного суспільства, або суспільства знань, як нової стадії інформаційного розвитку, за якого найціннішим ресурсом є інформація та надзвичайно важливим умінням – ефективне її використання. Науковці протягом останніх десятиріч намагаються осмислити концепції постіндустріального періоду, пропонуючи нові терміни і поняття, які входять до лексики політиків, дипломатів, пересічних громадян. У цьому контексті хотілося б згада-

ти красномовну появу програмного документа «Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства», яку лідери країн «великої вісімки» прийняли у 2000 р. [1].

Сутність вимог інформаційного суспільства до всіх інституцій, у тому числі й наукових бібліотек, полягає у спрямуванні діяльності на наукоємні технології. Слід зазначити, що інформаційні технології є складовою життєдіяльності людини, суспільства, техніки, живої природи. Так, наприклад, процес мислення людини можна оцінювати як процес оброблення інформації, однак самостійно подолати величезні інформаційні масиви людині частіше за все неможливо. Звичайний у

Summary
The article analyzes the trends of the modern information society development and related areas of its institutionalization, first of all - scientometrics and information resources for sustainable development of society. Emphasize the importance of such factors as scientific support and provision of foreign policy and diplomatic activities of external relations in the modern world, as a response to new threats and challenges of the globalized world.
Keywords: information flows, scientometrics, foreign policy, diplomacy, globalization, institutionalization, information and communication technology

бібліотечній діяльності процес створення бібліографічної інформації можна без перебільшення віднести до наукоємної технології попередніх часів, оскільки наукова обробка документів, що полягала в аналітико-синтетичній переробці первинної документної інформації в бібліографічну, була спрямована на інформаційне забезпечення сталого розвитку суспільства.

На сучасному етапі саме бібліографії передається функція аналізу інформації з метою отримання нового знання, тобто можливості на основі проведених бібліографічних досліджень надання все складніших видів інформаційної продукції та послуг. Уже неможливо уявити ефективну діяльність наукових бібліотек без використання інформаційно-комунікаційної технології (ІКТ), тобто застосування комп'ютерних систем для збереження, обробки, пошуку, перетворення і захисту інформації.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, у тому числі й бібліо-

техних, обумовлює необхідність мати уявлення про сучасну систему документальних інформаційних потоків (ДІП), їх наповнення, способи, можливості пошуку й отримання необхідної інформації. Інформація стає глобальним, інформаційним ресурсом. Інформаційний ресурс – це особливий вид ресурсу, що ґрунтується на ідеях і знаннях, нагромаджених у результаті науково-технічної діяльності людей і поданий у формі, придатній для збирання, реалізації та відтворення.

Перелік методів, що дають змогу аналізувати закономірності розвитку документопотоків, мають назву «бібліометричних», «наукометричних», «інформетричних» [2]. Терміни є схожими за значенням і водночас використовуються для опису різних підходів аналізу ДІП. При цьому вони можуть бути застосовані не лише в науковому середовищі, а й політиці, дипломатії, бізнесі та інших сферах діяльності. Розглянемо коротко основні підходи аналізу доку-

ментальних інформаційних потоків як інституційної форми.

Кількісне дослідження документопотоку на початку XX ст. мало назву «статистична бібліографія». У 1969 р. англійський учений А. Прічард увів термін «бібліометрія» (від грец. *Biblion* – книга та *metron* – міра, *metreo* – вимірюю). Бібліометрія аналізує бібліографічні данні публікацій. Об'єкти вивчення групуються за різними ознаками, наприклад: авторами, країнами, науковими журналами, рубриками в них, ключовими словами в публікації тощо. Проста бібліометрія відслідковує динаміку окремих об'єктів дослідження, структурна бібліометрія виявляє зв'язки між об'єктами, їх кореляцію та класифікацію. Таким чином, можна сказати, що кількісний аналіз бібліометрії спрямовується не на отримання конкретної інформації про проблему, а на стратегічний моніторинг розвитку науки в певній галузі, у тому числі – сфері зовнішніх зносин і дипломатії.

Статистичним дослі-

дженням структури і динаміки потоків наукової інформації займається наукометрія – галузь наукознавства, яка вивчає еволюцію науки через численні виміри наукової інформації, зокрема кількість наукових статей, опублікованих у певний період часу, цитування тощо. Наукометрію часто застосовують як абсолютну основу оцінки виконання і фінансування різноманітних наукових одиниць (інститутів, команд, індивідумів). Термін «наукометрія» був уведений у 1969 р. В.В. Налімовим у монографії «Наукометрія: Вивчення науки як інформаційного процесу», виданій разом із З.М. Мульченко [3].

Комплекс математичних методів дослідження об'єктів інформаційної науки, опис і аналіз їхніх властивостей і закономірностей з метою їх оптимізації при ухваленні рішень німецькі вчені L. Blackert, S. Siegel і O. Nacke визначили як «інформетрія». У 1989 р. під інформетрією почали розуміти використання різноманітного математичного апарату

для аналізу, виявлення закономірностей, формулювання законів інформаційної діяльності та наукової інформації, а також подальшого застосування в інформаційній практиці.

Можна стверджувати, що інформетрія, яка досліджує та описує явища і процеси в галузі наукової інформації, має багато спільного з наукометрією, що досліджує теж саме в ширшому контексті. В обох випадках використовуються методи бібліометрії, спрямовані на аналіз кількісних характеристик первинних документів, вторинних джерел інформації та цитування. Матеріалом у таких дослідженнях слугували бази даних ISI/Thomson Reuters (Інституту наукової інформації) США, який розробив бібліометричні показники для латиноамериканських країн з метою підготовки стандартних звітів про наукову діяльність. У 1990-х роках їх почали використовувати й у позиціонуванні національних і регіональних наукових та інформаційних ресурсів у світовій науці, що й започаткувало наукометричні

дослідження як такі. На сьогодні джерелом бібліометричної інформації є бази даних, які належать здебільшого комерційним компаніям або професійним товариствам. Наукометричними є бібліографічні і реферативні бази даних (SciVerse Scopus від компанії Elsevier, Web of Science, Російський індекс наукового цитування (РІНЦ), MathSciNet, Google Scholar та інші) з інструментами для відстеження цитованості статей, опублікованих у наукових виданнях (за певними галузями наук, наприклад, міжнародні відносини, зовнішня політика і дипломатія, політологія, історія тощо).

Демо стислі відомості про вищезгадані наукометричні бази та корисні інтернет-посилання на них:

SciVerse Scopus від Elsevier (<http://www.elsevier.com/online-tools/scopus/content-overview>) індексує станом на 2013 р. близько 22 тис. наукових видань з технічних, медичних і гуманітарних наук, понад 5 тис. видавців. Базою індексуються наукові журнали, матеріали конференцій, серіальні книжкові видання (<http://www.jsi.net.ua/scopus/scopus.html>). Розробником і власником SciVerse Scopus є видавнича корпорація Elsevier.

Web of Science (WOS) – одна з найбільш авторитетних у світі реферативних баз даних (БД) від Thomson Reuters (<http://thomsonreuters.com>). Індексує понад 12 тис. журналів і 15 тис. конференцій у галузі природничих, суспільних, гуманітарних наук і мистецтва. Розробник ресурсу –

Філадельфійський інститут наукової інформації.

Російський індекс наукового цитування (РІНЦ) (http://elibrary.ru/project_risc.asp) – це національна інформаційно-аналітична система, що індексує 4 тис. російських журналів, акумулює 4,7 млн. публікацій. На основі БД РІНЦ розроблено аналітичний інструментарій ScienceIndex. Проект РІНЦ розробляється з 2006 р. компанією «Наукова електронна бібліотека» (eLIBRARY.ru) за підтримки Міністерства освіти і науки РФ.

MathSciNet – реферативна база, що індексує науковий контент з математики. Глибина охоплення сягає від 1800 р. до сьогодення. Обсяг бази становить близько 3 млн. документів, підтримується Американським математичним товариством (AMS).

Google Scholar (<http://scholar.google.com.ua>) – загальнодоступна пошукова система, що індексує повнотекстові наукові публікації всіх типів і дисциплін, більшість рецензованих онлайн-журналів Європи та Америки найбільших наукових видавництв.

Наукометричний апарат вищезгаданих інформаційних баз забезпечує відстеження таких основних показників:

Індекс цитування (Science Citation index – SCI) являє собою кількість посилань на публікації вченого у реферованих наукових періодичних виданнях і може з певною мірою достовірності висвітлювати «значущість» праць окремого вченого і результативність та ефективність діяльності

науково-освітньої організації в цілому, де наявні вчені з високим індексом цитування.

Індекс Хірша (h-індекс) – наукометричний показник, запропонований у 2005 р. американським фізиком Хорхе Хіршем з каліфорнійського університету Сан-Дієго. Цей показник заснований на кількості публікацій ученого, кількості їх цитувань і характеризує продуктивність ученого. Не вдаючись у математичну методику розрахунку h-індексу і зважаючи на те, що хіршеподібних показників розроблено досить багато, зазначимо лише, що цей показник відображає середнє число цитувань однієї статті автора та був розроблений для отримання більш ретельної оцінки наукової продуктивності дослідника, ніж можуть дати вищезгадані прості характеристики. На думку експертів, індекс Хірша добре працює лише при порівнянні вчених, що працюють в одній галузі досліджень, оскільки традиції, пов'язані з цитуванням, відрізняються в різних галузях науки (наприклад, у біології та медицині h-індекс набагато вищий, ніж у фізиці).

Імпаکت-фактор наукового журналу – коефіцієнт співвідношення цитування наукових журналів. Це чисельний показник важливості наукового журналу, або індекс впливовості наукового видання, який щорічно розраховується на основі аналізу показників їхньої цитованості у WoS Інститутом наукової інформації (Institute for Scientific Information, ISI) і публікується у вигляді звітів Journal Citation Reports (JCR). Річні звіти

JCR доступні в паперовому вигляді, а також як передплатні онлайн бази даних Thomson Reuters. Вони публікуються у двох серіях «Science» та «SocialScience» (для видань з індексу Arts & Humanities Citation Index імпаکت-фактори не розраховуються).

Імпакт-фактор показує, скільки разів у середньому цитується кожна опублікована в журналі стаття протягом двох наступних років після виходу. Імпакт-фактор журналів, у яких опубліковано результати наукових досліджень, істотно впливає на оцінку цих результатів.

Розрахунок імпакт-фактора ISI заснований на трирічному періоді. Наприклад, імпакт-фактор (ІФ) журналу у 2014 р. обчислюється так:

$$ІФ = A/B,$$

де А – число цитувань протягом 2014 р. статей, опублікованих у цьому журналі у 2012-2013 рр., у журналах, що відслідковуються Інститутом наукової інформації, ISI;

В – кількість статей, опублікованих у цьому журналі у 2012-2013 роках.

При розрахунку імпакт-фактора (числа цитувань

А) ISI враховує лише ті публікації, які потенційно можуть бути цитованими, тобто дослідницькі статті та наукові огляди. Не враховуються окремі типи статей, зокрема, новини, звіти про конференції, редакційні замітки, листи тощо.

Останнім часом за подібною методикою розраховується також п'ятирічний імпакт-фактор. Імпакт-фактор дає змогу за формальними ознаками порівнювати різні журнали і дослідницькі групи. Для обліку престижу видання існує також зважений імпакт-фактор, який розраховується на основі алгоритму ранжування веб-сторінок – Google PageRank Algorithm. У зваженому імпакт-факторі враховують репутацію журналу, що цитує певне видання [4].

Індекс оперативності (immediacy index) – показник, що розраховується ISI і показує, наскільки швидко стають відомими в науковому світі статті, опубліковані в журналі. Наприклад, індекс оперативності 2014 р. обчислюється як відношення числа отриманих журналом у 2014 р. посилань на статті,

опубліковані цього ж року, до сумарного числа статей, що вийшли в журналі у 2014 році.

З огляду на вищевикладене можна зробити висновок, що сукупність наукометричних показників дає змогу позиціонувати вчених, науково-дослідні центри, навчальні заклади в локальному і світовому науковому середовищі, оцінювати продуктивність дослідницьких програм, динаміку наукових спрямувань. Кількісний показник наукових публікацій за авторами є своєрідним індикатором доробку у виробництво знань; цитування – вплив попередніх досліджень на розвиток науки, зокрема, в окремих галузях; співавторство – для оцінки наукових зв'язків між ученими, організаціями, у тому числі науки та виробництва. Такі індикатори характеризують наукову діяльність і позиції країни у світовій науці, розвиток наукових дисциплін, вплив дослідницьких результатів на прогрес науки.

У час, коли наукова діяльність стала практично масовим явищем, лише якісних критеріїв її оцінки стало недостатньо. У наукових колах розгорнулася активна полеміка щодо об'єктивної оцінки якості й ефективності наукової діяльності наукометричними підходами. На жаль, наукометричні критерії, як інтелектуальні інструменти, дійсно не є ідеальними для відображення реальних процесів, що відбуваються в науці, і це абсолютно очевидно для тих, хто цікавився методикою розрахунків основних кількісних показників. Однак вони відіграють вагомий допоміжний (довід-

ковий) і стимулюючу роль. Постає запитання, чи існує альтернатива? Ця альтернатива в оцінюванні наукових працівників і колективів, науково-дослідних інститутів бачиться багатьма дослідниками у фаховій авторитетній експертизі [5]. І з цією думкою складно не погодитися.

Загальна тенденція інформаційних процесів, які відбуваються в науково-інформаційному просторі, спрямована на безоглядне включення у світовий науковий процес усіх наукових досліджень і надбань українських учених у всіх без винятку галузях науки і техніки. Ученим пропонується завоювати світове визнання на основі рейтингу за кількісними показниками у світовій інформаційній безодні, однак варто зважати, що багато їхніх наукових ідей і розробок, особливо в прикладних галузях, можуть мати абсолютно конкретний стратегічний і економічний ефект для рідної країни, її економіки, політики і дипломатії.

Безумовно, відокремлювати себе від світової науки не можна, доцільно було б вивчати інші дослідження та в межах розумного ділитися своїми, у першу чергу використовуючи їх на потреби своєї Вітчизни. Відповідаючи на можливе запитання про те, хто визначатиме цю розумність і черговість, знову згадаємо про необхідність авторитетної фахової наукової експертизи. Безвідхідних ситуацій не існує. Потрібні небагато люди, які відповідали б дипломатичній формулі пріснопам'ятного Міністра закордонних справ Г.Й. Удовенка: «три П» – патріотизм, професіоналізм,

порядність, і виходячи з цих принципів змогли б не лише зупинити занепад національної науки в багатьох галузях, а й закласти здорову основу її подальшого розвитку та актуальних наукових досліджень, зокрема у сфері зовнішніх зносин і дипломатії, а також – якнайширшого впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у цій сфері.

Отже, в умовах глобалізованого світу та інформаційного простору сучасна зовнішньополітична стратегія держави та її практична дипломатія повинні базуватися саме на наукових розробках і здобутках наукових та науково-дослідницьких інституцій, перевірятися та корегуватися дипломатичною практикою. Саме тому діяльність державних органів влади та інших інституцій у сфері зовнішніх зносин повинна спиратися на науковий і науково-експертний супровід (зокрема, у їхній зовнішньополітичній і дипломатичній складовій діяльності).

Науковий супровід і забезпечення зовнішньопо-

літичної та дипломатичної діяльності систематичними експертними висновками та регулярно поновлюваною науково-інформаційною базою даних є відповіддю на нові виклики і загрози глобалізованого світу, найактуальнішим і практично значущим фактором для інституційно-наукового розвитку державної служби ХХІ століття.

Список використаних джерел:

1. Окинавская хартия глобального информационного общества: электронный ресурс / Kyushu-Okinawa Summit 2000. – Вхождение 06.01.2015: <http://www.iis.ru/library/okinawa/charter.ru.html>
2. Nacke O. Informetria: Name für eine neue Disziplin / Nach. Dok. – 1979. – Bd 30, Hf 6. – S. 219-226.
3. Иванчева Л. Наукометрия сегодня: методологический обзор: междунар. форум по информ. – 2009. – Т.34, №.2. – С. 3-8.
4. Наукометрия и экспертиза в управлении наукой: сб. статей / под. ред. Д.А. Новикова, А.И. Орлова, П.Ю. Чеботарева. – М.: ИПУРАН, 2013. – 572 с.
5. Управление большими системами. – 2014. – № 44. – Спецвыпуск: «Наукометрия и экспертиза в управлении наукой». – 96 с.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу тенденцій сучасного інформаційного розвитку суспільства та відповідних напрямів його інституціоналізації, перш за все – наукометрії та інформаційному забезпеченню сталого розвитку суспільства. Акцентовано увагу на важливості такого фактора, як науковий супровід і забезпечення зовнішньополітичної та дипломатичної діяльності органів зовнішніх зносин у сучасному світі, як відповідь на нові виклики і загрози глобалізованого світу.

Ключові слова: інформаційні процеси, наукометрія, зовнішня політика, дипломатія, глобалізація, інституціоналізація, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы тенденции современного информационного развития общества и соответствующих направлений его институционализации, прежде всего – наукометрии и информационного обеспечения устойчивого развития общества. Акцентировано внимание на важности такого фактора, как научное сопровождение и обеспечение внешнеполитической и дипломатической деятельности органов внешних сношений в современном мире, как ответ на новые вызовы и угрозы глобализованного мира.

Ключевые слова: информационные потоки, наукометрия, внешняя политика, дипломатия, глобализация, институционализация, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ).

Зовнішня політика та міжнародне становище України у 2014 році – очима експертів

Частина 1. Набуття суб'єктності за часів Революції та війни

Олександр ПОТЕХІН,
доктор історичних наук,
головний науковий
співробітник відділу теорії та
методології всесвітньої історії
ДУ «Інститут всесвітньої
історії НАН України»

Деякі роки тому на зустрічі з читачами часопису «Критика» автор цих рядків мав нагоду подарувати його головному редакторові Григорію Грабовичу один із випусків щорічника «Зовнішня політика України: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети» (за ред. проф. Г. Перепелиці), який містив і нашу з І. Тодоровим статтю. Реакція метра була блискавичною: «А хіба в Україні є зовнішня політика?» Він мав тоді рацію. Думаю, сьогодні Г. Грабович не був би таким категоричним. Розгорнута аргументація із залученням експертних оцінок на користь того, що час після лютневої перемоги Революції гідності 2014 р. не був марно втраченим для української зовнішньої політики,

Рис. 1

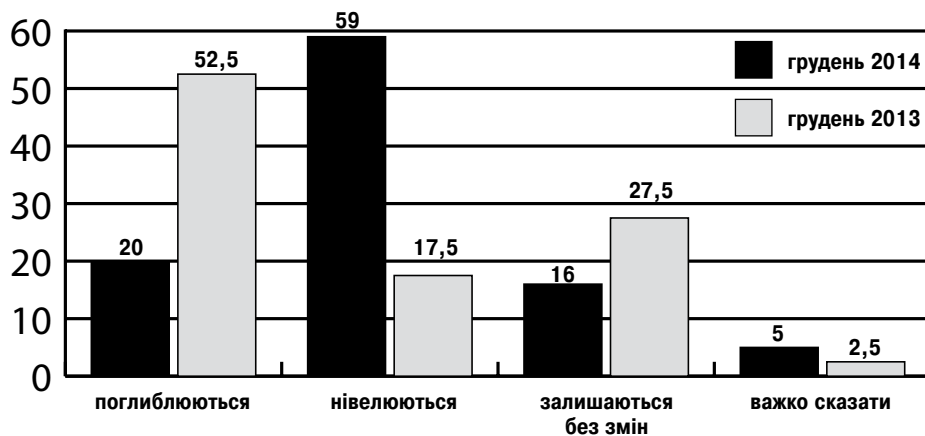
Яким чином на міжнародне становище України вплинули акції громадянської непокори у листопаді-грудні 2013 р. та у січні – лютому 2014 р. – Євромайдан, згодом Революція гідності? (%)

Використано результати двох опитувань експертів – у грудні 2013 р. та грудні 2014 р. за традиційною методикою (застосовується з 1997 р.) серед чотирьох груп осіб, причетних до аналізу, планування, експертизи зовнішньої та безпекової політики України та прийняття політичних рішень (працівники органів державної влади, насамперед, МЗС і державних аналітичних структур, військова еліта, фахівці з неурядових організацій та вузів, журналісти), які представляють основні регіони України – Центр (в основному – Київ), Схід, Захід, Південь. Автор програми дослідження О. Потехін. В опитуванні брали участь 40 експертів на початку грудня 2013 р. (після призупинення укладання Угоди про асоціацію з ЄС і до укладання угод з Росією щодо кредиту та «здешевлення» ціни на газ). Збір та обробка анкет – Н.Пархоменко, експерт Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України. Для порівняння залучено результати опитування, проведеного у другій половині грудня 2014 р., у якому брали участь 57 експертів. Збір та обробка інформації, графіки – В.Лебідь.

Рис. 2

Оцінка відмінності між регіонами у ставленні до зовнішньополітичного курсу України. Вони...

сподіваюся, здатна переконати навіть скептиків — в усякому разі тих, хто не дивиться на українські реалії широко заплющеними очима.

У попередній статті «Президент проти нації — 2010-2013»¹ констатувалося на підставі результатів експертного опитування у червні 2014 р., що Революція гідності позитивно вплинула на зовнішню політику та міжнародне становище нашої країни. Результати грудневого опитування 2014 р. показали, що експерти не змінили своєї позиції в цьому принциповому питанні (рис. 1), хоча й відбулося чимало подій, які, здавалося б, були здатні похитнути впевненість деякого з них у правдивості цієї тези — наприклад, недостатня підтримка України як об'єкта російської агресії (принагідно нагадаємо, що експерти не фільтруються під час опитувань за критерієм політичних уподобань, до того ж опитування цілком анонімне).

Парадокс української ситуації полягає в тому, що набуття країною міжнародної суб'єктності відбулося в процесі втрати Києвом контролю над окупованими Росією Кримом і частиною Донецької та Луганської областей, тобто внаслідок обмеження суверенітету держави на її національній території. Однак саме такі дії Кремля стосовно України всупереч наріжним нормам міжнародного права, зафіксованим Статутом ООН, підпису Москви під Будапештським меморандумом і статтям Великого українсько-російського договору

1 Зовнішні справи. — 2014. — №10. — С. 20

Рис. 3

Оцінка загрози для України порушення територіальної цілісності під впливом внутрішніх чинників

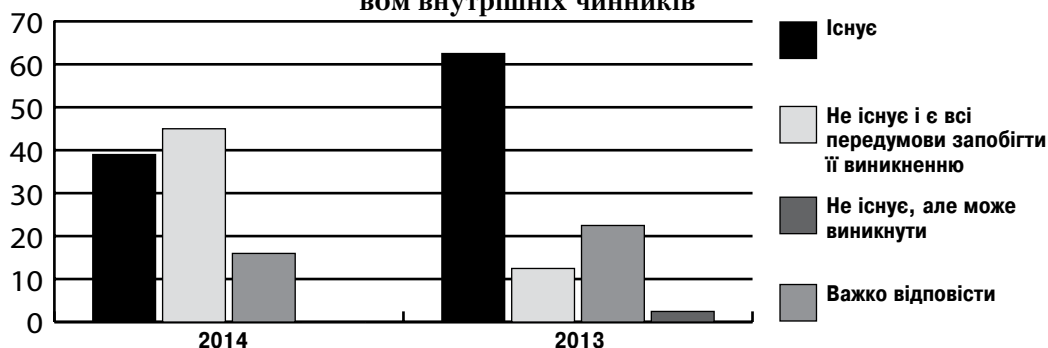

Рис. 4

Оцінка загрози переростання внутрішніх протиріч в Україні на відкриті конфлікти із застосуванням сили

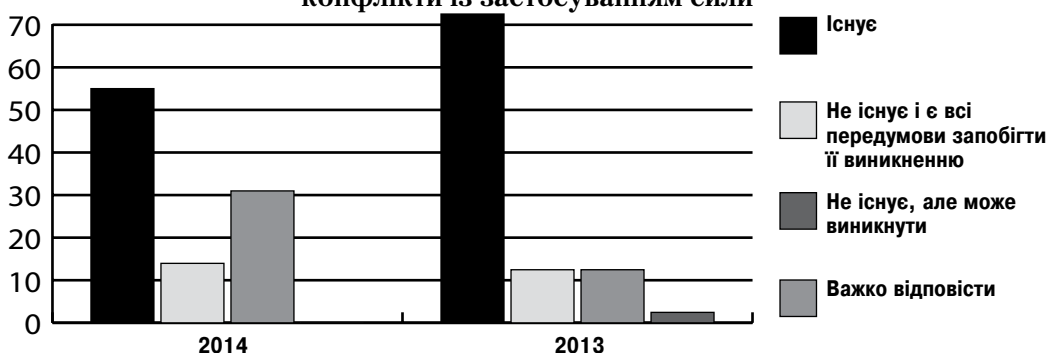

Рис. 5

Оцінка загрози руйнування системи суспільних цінностей в Україні

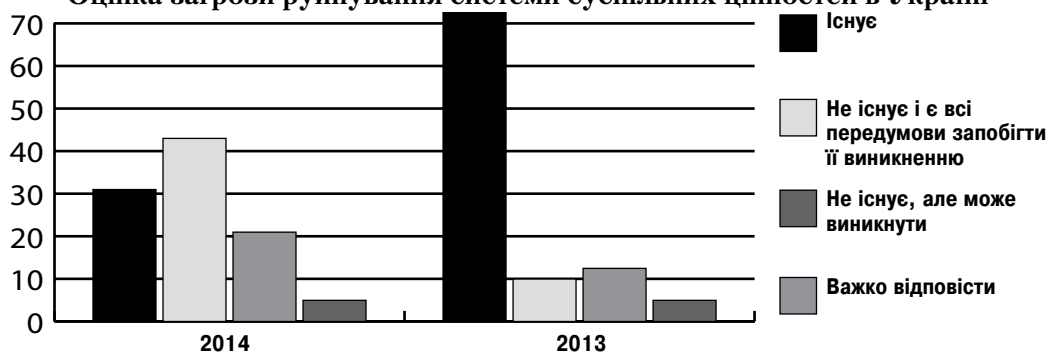

Рис. 6

Оцінка загрози узурпації влади в Україні певними політичними силами

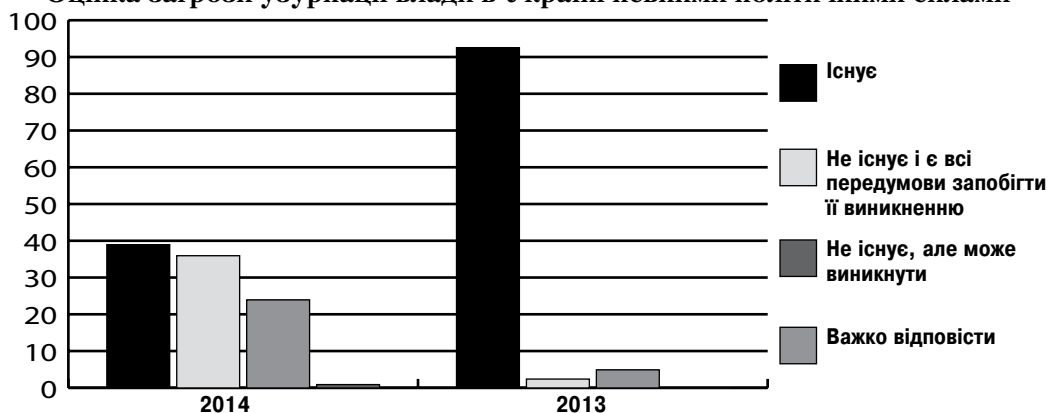
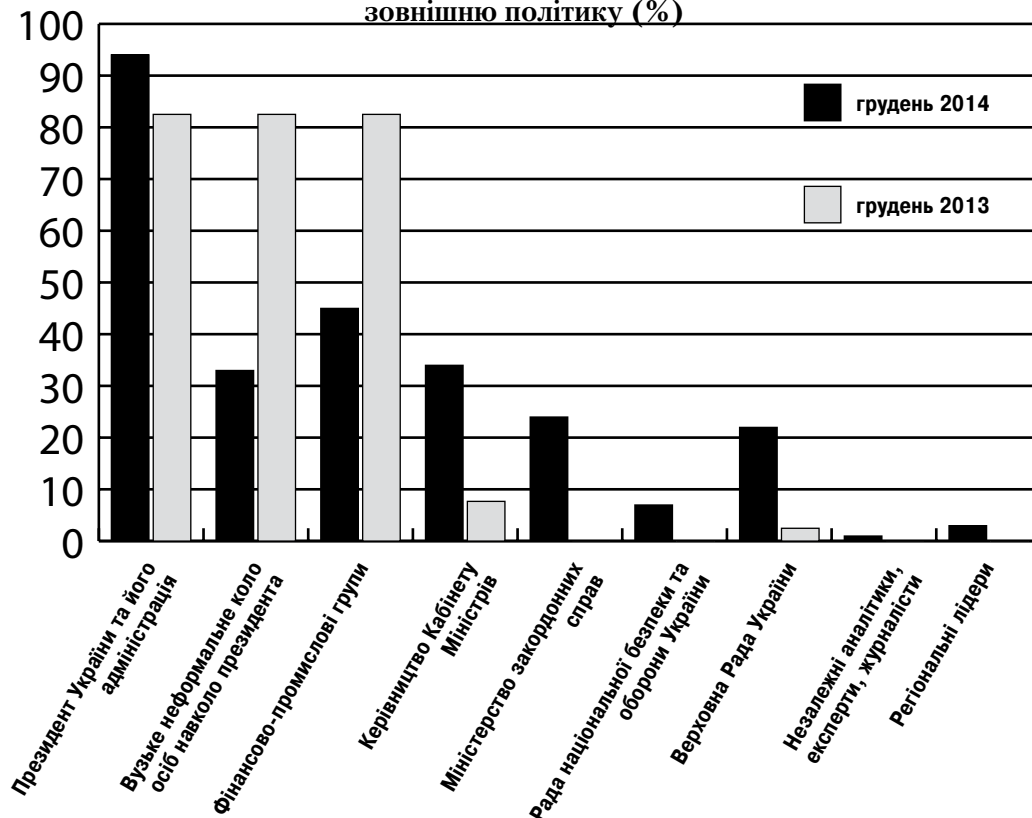

Рис. 7

Інститути та групи еліт всередині України, які мають найбільший вплив на зовнішню політику (%)

1997 р., примусили світову спільноту до кроків, які однозначно послідовно затвердили суб'єктність України. Це відбулося шляхом невизнання світовою спільнотою словом і ділом анексії невід'ємної частини України – АР Крим і дипломатичної та економічної протидії російській агресії на території двох східних областей країни.

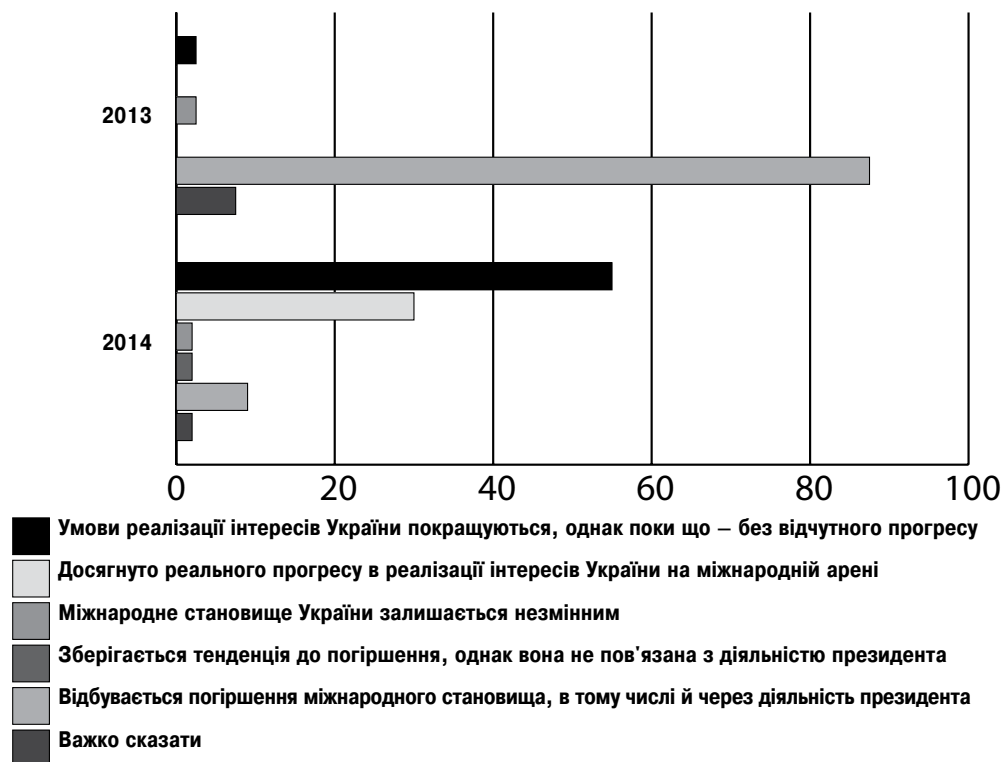
Найвагомішим аргументом на користь ствердження нової суб'єктності Української держави постало створення на руїнах, спричинених В. Януковичем і його клікою силових структур, народної армії, яка, зупинивши наступ російсько-терористичних угруповань, зірвала московський план окупації східних й південних областей України – від Харкова

до Одеси й винаходження маріонеткової Новоросії.

Відчутний вплив на набуття суб'єктності Україною мало зменшення відмінностей між її регіонами у ставленні до зовнішньополітичного курсу країни (рис. 2). Адже це свідчить про просування до становлення єдиної політичної нації, що, у свою чергу, руйнує плани агресора, який розраховував, що схід країни через брак загальноукраїнської ідентичності стане легкою здобиччю промосковської агентури. Іншим аргументом на користь розвитку вказаної позитивної тенденції до єдності є зменшення, порівняно з передреволюційним періодом, загрози порушення територіальної цілісності під впливом внутрішніх, тобто не занесених ззовні факторів (рис. 3). Хоча зовнішні сили докладають чималих зусиль, щоб стимулювати

Рис. 8

Вплив діяльності президента на міжнародне становище України

різноманітними засобами переростання дійсно все ще існуючих в Україні протиріч на відкриті конфлікти із застосуванням сили (третій Майдан?), експерти виявили стриманий оптимізм в оцінці вірогідності такого розвитку подій, здатного підірвати стабілізаційні процеси в державі та призвести до припинення надання Києву конче необхідної міжнародної допомоги (рис. 4). Найбільш вагомим результатом впливу Революції гідності та покращення міжнародного іміджу країни постали докорінна зміна становища в царині системи суспільних цінностей (рис. 5). При цьому процес деградації соціуму, за експертними оцінками, невпинно поглиблювався у період 2005-2013 років. Саме природне розповсюдження європейських цінностей дає підстави думати, що «все буде добре».

Про демократичний характер перетворень в Україні свідчить докорінне, порівняно з роками правління кліки В. Януковича, зменшення загрози узурпації влади певними політичними силами (рис. 6). Більш близько до визначеного конституцією відбувається й розподіл влади між інститутами у визначенні зовнішньополітичного курсу, врешті до них приєдналися дипломати МЗС і Верховна Рада. Хоча залишаються значні резерви подальшої демократизації в цій сфері. Хотілося б, щоб місце фінансово-промислових груп і вузького неформального кола осіб навколо президента заступали не тільки конституційний орган — Верховна Рада, а також професіонали з

Рис. 9

Вплив діяльності прем'єр-міністра на міжнародне становище України

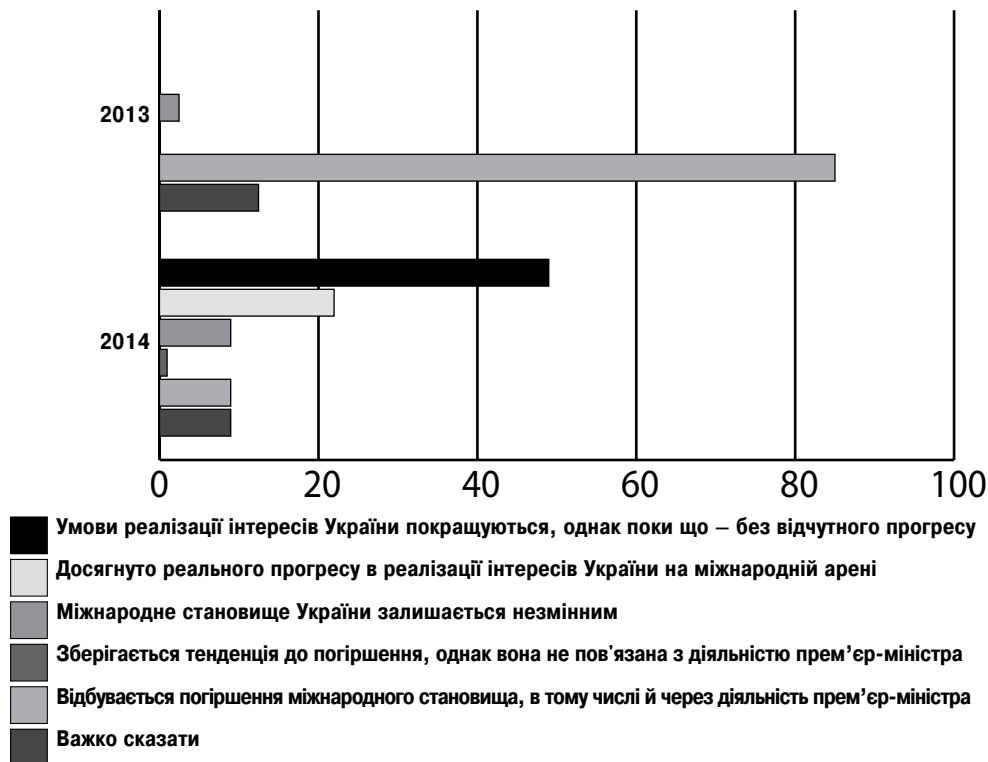
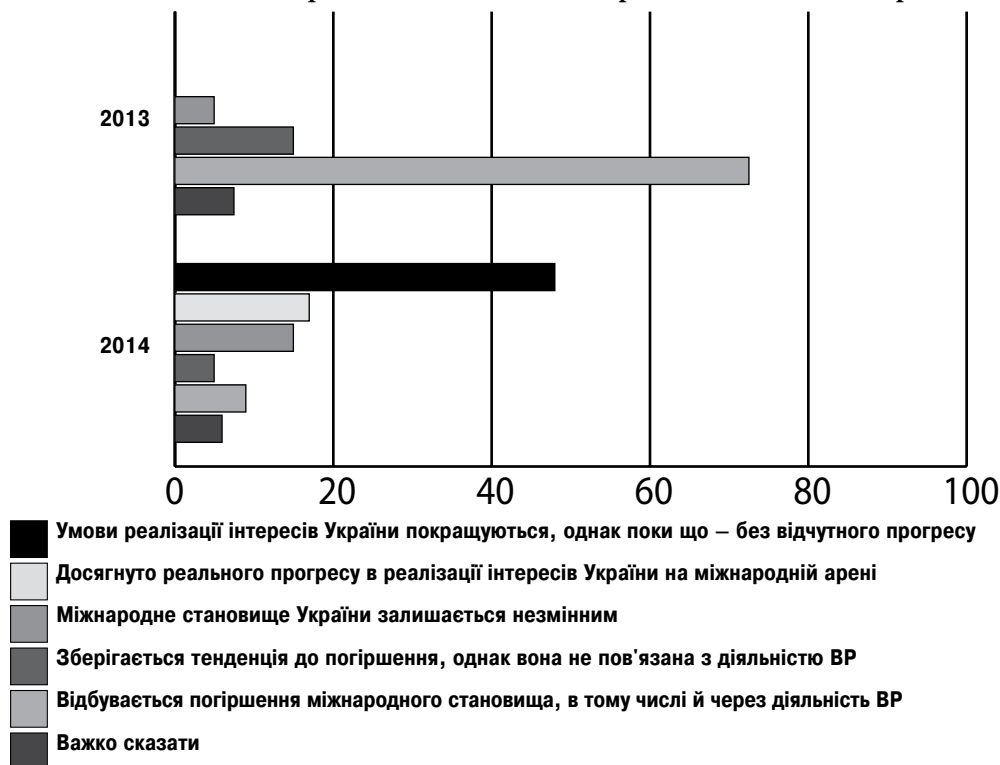

Рис. 10

Вплив діяльності Верховної Ради на міжнародне становище України

МЗС та РНБОУ і незалежні експерти (рис. 7).

Традиційно експерти надзвичайно критично оцінюють вплив діяльності лідерів держави на міжнародне становище України, тобто їхню роботу у сфері зовнішньої політики. І тут не можна не помітити зрушень на краще. Це стосується навіть Верховної Ради, яка, звичайно, під величезним тиском з боку революційних чинників, але мінімально справилася з прийняттям вкрай необхідних країні рішень для реалізації європейського вибору (рис. 8, 9, 10).

Вдалося певним чином зупинити й тенденцію зниження ефективності силових структур до рівня, що не забезпечує захист від існуючих і потенційних загроз, тобто повномасштабного вторгнення військ РФ в Україну (рис. 11). Хоча загрози суверенітету та територіальній цілісності нашої держави набули небувалої гостроти (рис. 12, 13). Постає запитання: чому йдеться саме про загрози, а не dokonані факти? Тому що світова спільнота практично одностайно не визнала анексії Криму Росією або права Москви на насильницьке відокремлення від України Донецької та Луганської областей, і цього не відбується за будь-яких обставин. Інша справа, що відновлення суверенітету України на цих територіях може затягнутися на невідомий термін. Позиція міжнародної спільноти в цьому питанні має надзвичайно важливе значення, забезпечення в перспективі відновлення суверенітету на окупованих територіях належить українській дипломатії. Однак вирі-

Рис. 12

Рис. 13

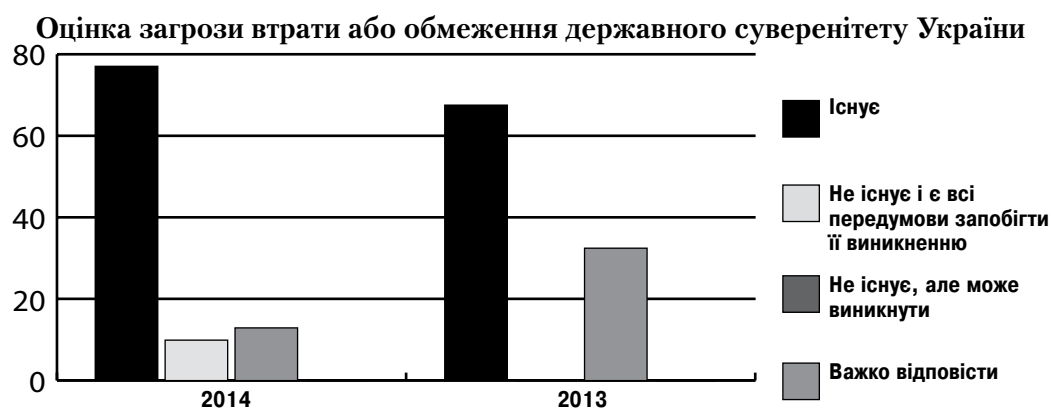

Рис. 14

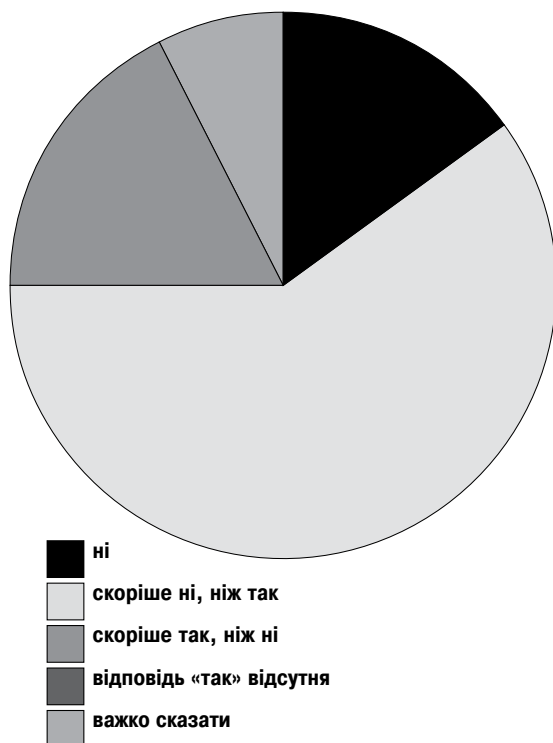
Рис. 15

Рис. 16

Чи набув процес перетворення України на сателіта Росії незворотного характеру? (%)

грудень 2013

шальну роль матиме тренд у внутрішній політиці — тільки успішний, реформований, демократичний Україні під силу вирішити цю життєво важливу проблему.

Україна не з власної волі опинилася в ситуації конфронтації інших міжнародних суб'єктів, яка ведеться шляхом санкцій проти «фашизоїдної» (О. Мотиль) путінської Росії (рис. 14). Цій конфронтації, хоча санкції не є якимось новим у світовій історії міжнародних відносин методом боротьби, властиві принципові для доби глобалізації методи — спроба зупинити збройне вторгнення асиметричними — економічними засобами. Поширення міжнародного тероризму на територію України відбулося в досить «нетрадиційний» спосіб. За походжен-

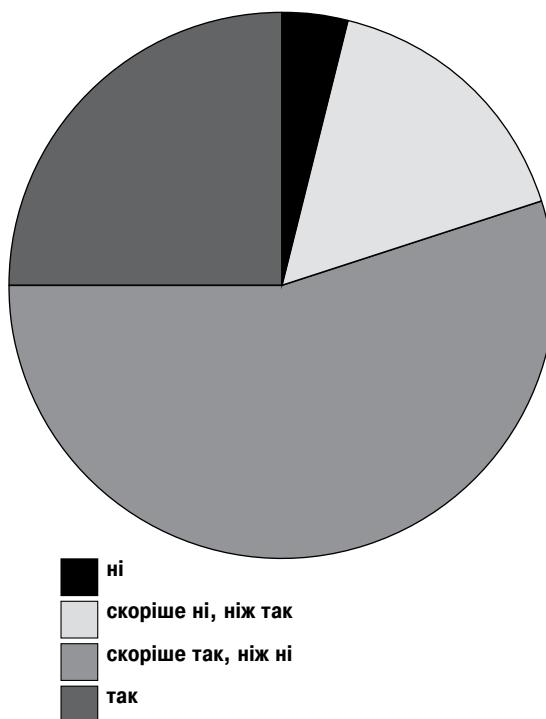
ням — це державний тероризм з боку РФ, яка є організатором і спонсором великих терористичних організацій — ДНР та ЛНР, низки менших бандитських формувань, за активного використання Москвою для актів терору своїх спецслужб і військових. Розбіжності експертів у оцінці цього явища викликані тим, що вони вважають: на сході України йде війна з Росією, а не АТО (рис. 15).

Інтегративним показником ствердження міжнародної суб'єктності України є те, що їй майже не загрожує перспектива сателітизації Росією (а Заходу вона не потрібна в такій якості). При цьому, якщо наприкінці 2013 р. йшлося про те, чи набув процес перетворення України на сателіта Російської Федерації незворот-

Рис. 17

Чи остаточно зупинився процес перетворення України на сателіта Росії? (%)

грудень 2014

ного характеру (рис. 16), то у грудні питання, згідно з українськими реаліями, постало по-новому — чи остаточно зупинився процес сателітизації Києва Москвою (рис. 17). І це попри увесь арсенал воєнних, економічних, розвідувально-підривних, пропагандистських і дипломатичних засобів, що їх вживає Кремль.

Цілком слушно про шлях набуття Україною суб'єктності писала наприкінці січня 2015 р. Ю. Мосцова: рік тому Революція гідності «відкориговувала маршрут» зовнішньої політики Києва. «Війна зламала каламутну традицію дипломатії, генеровану українськими президентами: обіцяти все, що хотіли від нас почути [...], але майже нічого не виконувати». «Старі методи втратили сенс. Путін —

ворог. І до нього вже не кинешся на шию зі скаргами на Обаму. А Обамі вже не розкажеш, що, мовляв, коли закрутите гайки, то ми можемо й до Кремля метнутися. Скінчився час дитячого шантажу. Настала дорослість. А з нею — і відповідальність за свою долю, за взяті на себе зобов'язання, за оцінку своїх спроможностей виконувати їх», — влучно зазначила вона².

Про те, на кого може розраховувати Україна у своєму поступі, а хто — стоїть на її шляху, — у наступному матеріалі.

(Далі буде)

² Дзеркало тижня. — 2015. — №3. — http://gazeta.dt.ua/internal/nadzvichayniy-i-povnovazhniy-posol-ssha-v-ukrayini-dzheffri-payyett-ninishniy-vash-uryad-svitovogo-klasu-ale-chleni-uryadu-ne-mozhut-proponuvati-tilki-slova_.html

Модернізація зовнішньої політики України та Азербайджану (вплив об'єктивних і суб'єктивних чинників)

УДК 327:94

Афган САЛМАНОВ,
Почесний консул
Азербайджанської Республіки
в Харкові

Аналіз теоретичних основ сучасного модернізаційного процесу дає можливість з'ясувати специфічні риси моделей політичної модернізації зовнішньої політики в Україні та Азербайджані. Обидві країни є пострадянськими, і процеси, які вони переживають, мають спільну класифікацію. Назва якої – постсоціалістична модель трансформації з відповідними ознаками та характеристиками. Хоча будь-яке порівняння цих країн є непростим справою, адже у кожній з них інше історичне минуле, традиції, ментальність, релігійні конфесії, характер взаємовідносин еліти, влади та суспільства. Крім того, модернізаційний процес детермінується складним поєднанням взаємовпливів економічного, геополітичного характеру, які з'являються у процесі перетворень.

На наш погляд, доцільно окреслити два загальні

етапи: формування демократичних інститутів, або період початкової інституціалізації, що є неодмінною передумовою для розвитку процесу демократизації; поширення та проникнення демократичних процедур на всі рівні суспільства, що веде до якісних змін соціуму в цілому.

Процеси політичної модернізації торкаються повною мірою і зовнішньополітичної діяльності постсоціалістичних країн. Як в Україні так і в Азербайджані – це процеси, що залежать, з одного боку, від суб'єктивних чинників, з іншого – об'єктивних умов, які визначають цілі, плани, результати діяльності людей, часто протилежні поставленій меті.

Суб'єктивний чинник – це соціальна діяльність еліт, партій, класів, народів, що включає їхні інтереси – цілі, програми, організованість, волю й енергію, спрямовані на досягнення мети. Таким чином, суб'єктивний чинник – це єдність свідомості та діяльності якихось

Summary
The article analyzes how objective and subjective factors influence modernization of the foreign policy in Ukraine and Azerbaijan. The author defines main results reached by both countries in building democratic state with rule of law and market economy. The article dwells on the role of the presidential institution in Ukraine and Azerbaijan and influence of the presidents of both countries on the modernization processes of the foreign policy. The author describes objective and subjective factors led to change of the foreign policy's vectors of the countries in post-soviet period. The measures taken by Ukraine and Azerbaijan to strengthen their international authority are also defined.
Key words: Ukraine, Azerbaijan, foreign policy, objective and subjective factors.

соціальних суб'єктів.

Об'єктивними чинниками є розмір території, клімат, рівень засобів виробництва, стан суспільних інститутів.

В обох країнах модернізаційні процеси розгортаються за схожими схемами. Спочатку визріває демократично налаштована еліта, яка приходить до влади, використовуючи наявні процедури, а потім створює нові політико-владні інститути, у межах яких здійснюються подальші перетворення. При цьому модернізація зачіпає як внутрішню, так і зовнішню політику.

Попри ідентичні схеми перетворень, протягом десятиріччя Україна і Азербайджан демонструють принципово різні результати. Процес утвер-

дження демократичних інституцій у Азербайджані тривав із початку 90-х років ХХ століття. На політичній арені країни після проголошення незалежності в 1991 р. точилася боротьба між різними політичними силами. Найбільш вираженим і поміркованим виявився блок Гейдара Алієва, який виступав за баланс традиційних інтересів Росії та Заходу, членство в СНД, розвиток співробітництва з іншими країнами. Ці позиції були реалізовані в зовнішній політиці Азербайджану на початку 90-х років, коли президентом країни став Гейдар Алієв [1].

В Україні аналогічний процес був менш тривалим і умовно можемо датувати його кінцем 80-х років –

запровадженням політичного плюралізму – серединою 1996 р., коли було прийнято Конституцію України. Процеси інституціоналізації демократичних політичних структур в обох державах були досить непослідовними і суперечливими. В Азербайджані стабільність розвитку розпочалася з жовтня 1993 р., коли президентом було обрано Гейдара Алієва. Саме цей суб'єктивний чинник дав змогу країні ефективно вирішувати питання демократичної інституціоналізації, успішно здійснити реформи в економічній і соціальній сферах, що вивело Азербайджан у лідери Кавказького регіону.

Здатність суспільства до радикальних перетворень пов'язана з рівнем його соціокультурного розвитку, який включає в себе історичні традиції, ціннісні установки, ментальність, характер взаємовідносин еліт і суспільства, наявність політико-ідеологічних доктрин – того, що визначає успіх модернізації в першу чергу.

Для зручності аналізу скористаємося періодизацією української модернізації, запропонованою українським політологом Володимиром Горбатенком. Перший етап – ранньомодернізаційний (тривав із середини XVII ст. до початку XX ст.); другий – радянсько-бюрократичний (тривав із 1917 р. до кінця 80-х рр.); третій – сучасно-модернізаційний (розпочався в 1991 р.). В історії Азербайджана виділяють такі етапи модернізації: ранньомодернізаційний (тривав із XVIII ст. до початку XX ст.); радянсько-бюрократичний (тривав з 1922 р. до кінця 80-х

рр.); сучасно-модернізаційний (розпочався в 1991 р.). Критерієм подібної класифікації є найсуттєвіші політичні, економічні та соціальні чинники, що мали місце в розвитку кожної з держав і визначали характер та специфіку розвитку їхніх суспільств.

Власне ж взаємовплив об'єктивних факторів у процесах політичної модернізації України та Азербайджана мають принципову відмінність і характеризуються таким:

- в Україні через більш тривалий період відсутності власної державності досить слабкою була державно-ідеологічна доктрина, носіями якої є, як правило, представники еліти. Щодо Азербайджана, то державно-ідеологічна доктрина, основана на єдності народу, допомагала вижити азербайджанцям як політичній нації в переломні періоди історії, виступаючи своєрідним консолідуючим фактором;
- історичний досвід Азербайджана свідчить, що незавершеність модернізаційних циклів, їх половинчастість на тлі сформованої національної ідеї консолідує суспільство в переломні періоди. Аналогічні модернізаційні цикли в Україні при невизначеній політико-державниць-

кій доктрині призводять до протилежних результатів. Суспільство з метою самозбереження закривається і не сприймає лише негативні, а й позитивні зміни. «Постійна орієнтаційна роздвоєність зумовила присмак оборонності і меншовартості в українській свідомості, нечітке уявлення про власні інтереси, вакуум самоусвідомлення, дефіцит енергії самоздійснення» [2, с. 247];

- у Азербайджані завдяки політиці Гейдара Алієва вдалося досягти високого рівня консолідації та взаємодії еліти і суспільства. В Україні між їхніми прагненнями спостерігався розрив, більше того – всередині самих еліт не було взаєморозуміння та єдності. Більшість президентів була у конфронтації з Верховною Радою та урядом, що не сприяло формуванню загальнонаціональних стратегій розвитку.

Першочерговою умовою здійснення модернізації в постсоціалістичних країнах є інституціоналізація, яка передбачає створення легітимних демократичних політичних інститутів, що є частиною процесу консолідації демократії.

Україна та Азербайджан пішли шляхом адаптації соціалістичних конститу-

цій до нових умов, уникаючи форсованості конституційного процесу.

В Україні початок формування правового поля для утвердження демократичних владних інститутів пов'язаний із внесенням змін та доповнень до Конституції УРСР, яким було зафіксовано розбудову політичних структур за принципом поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову [3, с. 606].

В Азербайджані суспільні трансформації пострадянського періоду ґрунтувалися на аналогічних принципах поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Характерною особливістю відходу від соціалістичної моделі в Україні стало запровадження парламентської республіки, або, вживаючи термін американських дослідників Карен Давіши і Брюса Паррота, «надпарламентаризація». Однак період існування парламентської республіки в Україні був нетривалим.

Згодом в обох державах постало питання створення нової владної моделі, спроможної забезпечувати реалізацію демократичних модернізаційних імпульсів. Саме ці обставини спричинили в Україні запровадження, а в Азербайджані посилення інституту президентства як уособлення міцної виконавчої влади. Надання президентам відповідних повноважень зробили цей інститут найбільш впливовою складовою владної вертикалі в умовах політичної модернізації.

Теоретично посилення інституту президентства забезпечує умови для реалізації економічних реформ, сприяє формуванню громадянського сус-

пільства, його політичній структуризації, зміцненню політичних партій. Отже, авторитарні тенденції послаблюються, країна отримує дієздатну політичну систему, що дає змогу відносно рівномірно розвиватися основним сферам життєдіяльності. У разі несформованості правового поля, а також відсутності політичних і економічних передумов для демократичної інституціоналізації виникають ризики формування певного симбіозу політичних систем, який Президент Болгарії Желю Желев (01.08.1990-22.01.1992) називав «закостенінням посттоталітаризму».

Перехід до президентської республіки в Азербайджані відбувся на початку 1991 року. Тоді інститут президента функціонував паралельно з органом президентства СРСР при їх прихованому протистоянні. Запровадження інституту президентства в Азербайджані було обумовлено низкою об'єктивних факторів, зокрема, різким ослабленням виконавчої влади, серйозними недоліками в механізмі реалізації законів, значним погіршенням криміногенної ситуації тощо.

Пропозиція про заснування поста президента прозвучала на пленумі ЦК Комуністичної партії Азербайджану 18 травня 1990 р., що відображало настрої суспільства.

Посилення виконавчої влади диктувалося не тільки складністю суспільно-політичної ситуації, радикальними перетвореннями в економіці республіки, а й необхідністю послідовної реалізації Декларації про державний суверенітет

Азербайджанської Республіки. Серйозна реконструкція Верховної Ради Азербайджану істотно підвищила її роль як вищого законодавчого органу. При цьому виконавча гілка влади суттєвих змін не зазнала. Тому виникла необхідність проведення докорінної реформи та посилення виконавчої гілки влади шляхом заснування поста Президента Республіки.

Верховна Рада Азербайджану 5 лютого 1991 р. прийняла закон «Про зміни в найменуванні Азербайджанської РСР» 16, 18 жовтня 1991 р. було ухвалено конституційний акт «Про відновлення державної незалежності Азербайджанської Республіки». Знадобилося практично три роки, аби інститут президентства запрацював на повну силу.

Згідно зі ст. 8 Конституції країни Президент Азербайджанської республіки є главою Азербайджанської держави, він «втілює єдність народу Азербайджану і забезпечує спадкоємність Азербайджанської державності» [4, с. 6].

В Україні інститут президентства виник після прийняття 5 липня 1991 р. Верховною Радою закону «Про заснування поста Президента Української РСР та внесення змін і

доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР». Закон визначив статус президента як «найвищої посадової особи Української держави і глави виконавчої влади», який обирався всенародно терміном на п'ять років.

Поряд з економічними факторами розвитку процеси політичної модернізації значною мірою обумовлені сукупністю «зовнішніх», тобто міжнародних – геополітичних, військово-стратегічних, економічних, культурно-ідеологічних факторів, які чітко проявилися у 80-х роках і так чи інакше стимулювали реформаторські тенденції в постсоціалістичних країнах.

Україна через наявність об'єктивних чинників, а саме: геополітичне становище; високий рівень залежності від західних кредитів; високий рівень інтегрованості в економіку та енергомережу країн СНД; різну спрямованість зовнішньополітичних пріоритетів населення змушена була в основу своєї міжнародної політики покласти принцип багатовекторності. Юридичне закріплення політики багатовекторності відбулося з прийняттям Верховною Радою «Основних засад зовнішньої політики України» у липні 1993 року.

Оскільки поява незалежної України стала несподіванкою, світові фінансові кола вичікували, не поспішаючи надавати фінансову допомогу країні, статус якої вони вважали непевним. Аналізуючи політику Заходу щодо України, західні дослідники сходяться на тому, що, «незважаючи на риторичні запевнення Заходу про підтримку сьогоденних демократичних перетворень на Сході, відчуття настійливої необхідності підтримки «випаровувалося» із завершенням епохи холодної війни» [5, с. 84].

Стосовно Азербайджану, то однозначно можемо вважати, що зовнішньополітична ситуація була більш сприятливою. Західноєвропейські держави, і насамперед США, прагнули, перш за все, використати наявність у Баку багатих родовищ нафти та газу, були зацікавлені в розвитку взаємовигідних відносин із ним.

Розвідані нафтові багатства Азербайджану, найбільші після Росії в країнах СНД, викликають інтерес до цієї країни. Після розпаду СРСР та утворення на його території незалежних держав суттєво змінилася геополітична ситуація в регіоні. Азербайджан виявився в центрі геополітичних інтересів регіональних і супердержав: Росії, США, Великої Британії, Туреччини та Ірану.

Азербайджанська Республіка, ліквідувавши загрози політичної та економічної безпеки, сформувала курс на масштабні соціально-економічні реформи. Азербайджан підписав у вересні 1994 р. контракт («Контракт століття») з міжнародними нафтовими

компаніями, що дало змогу вивести країну з кризи. Оскільки важливу частину національного доходу і основну частину економічного потенціалу Азербайджану становить нафтова складова, країна прагне раціонально використати передові західні технології та інвестиційні можливості для добування вуглеводнів, транспортування їх безпечними шляхами на світові ринки.

«Контракт століття» став вирішальним етапом у нафтовій промисловості Азербайджану – уряд країни передавав на 30 років на правах концесії в експлуатацію три родовища (Азері, Чираг і глибоководної частини Гюнешлі) спеціально створеному консорціуму «Азербайджанська міжнародна нафтова компанія» (АМОК).

Отже, ефекти міжнародного впливу на процеси демократичної інституціоналізації були досить суперечливими. Крім того, «завдання встановлення верховенства права у пострадянських країнах не входило до планів західної «допомоги», відтак вплив геополітичних сил слід враховувати як один із чинників, який у Азербайджані сприяв, а в Україні, навпаки, гальмував модернізаційні процеси. Прагнучи бути об'єктивними, наголосимо, що генерація власної моделі модернізаційного проекту є надзвичайно важким процесом не лише для України. Ні Україна, ані Азербайджан не мали досвіду переходу від етатистської, сконцентрованої на мілітаристських пріоритетах, економіки до ринку, від монополії партії-держави до моделі плюралістичної держави. Розпад ОВД, РЕВ

загрожував повним колапсом як Україні, так і Азербайджану.

Процес генезису владної моделі виявився надто суперечливим, як в Україні, так і в Азербайджані, а владні моделі – нестабільними в обох країнах. На наш погляд, це був об'єктивний процес, зумовлений такими чинниками: особисті амбіції політичних лідерів і політичних партій; неминуче суперечливий процес політичної структуризації суспільства. Однак комплекс факторів внутрішньо- і зовнішньополітичного характеру фактично вже на початку 90-х років обумовив в Україні своєрідне роздвоєння у політичному процесі: реформи запроваджувалися тому, що так робили сусідні держави, а не внаслідок реалізації програм певних політичних сил, які могли б прийти до влади. В Азербайджані великий вплив на

хід реформ мала наявність сильного загальнонаціонального лідера в особі Гейдара Алієва, а також етнічна однорідність суспільства.

Список використаних джерел:

1. Шорохов В. Энергоресурсы Азербайджана: политическая стабильность и региональные отношения [Электронный ресурс] / В. Шорохов // Кавказские региональные исследования. – Электрон. данные. – 1996. – Вып. 1. – Режим доступа : <http://poli.vub.ac.be/publi/crs/caucasus/shorokhov.htm>. – Название с экрана.
2. Нагорна Л.П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань / Нагорна Л.П. – К.: ІІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. – 272 с.
3. Закон Української РСР «Про зміни і доповнення до Конституції (Основного Закону) Української РСР від 24 жовтня 1990 року // Відомості Верховної Ради. 1990. – 676 с.
4. Конституция Азербайджанской республики. Принята 12 ноября 1995 года (С изменениями и дополнениями по 24 августа 2002 года). – На рус. языке. – Баку, 2002. – 48 с.
5. Terry S. Thinking about Post-Communist Transitions: How Different Are They? // *Slavic Review*. – 1993. – Vol. 52. – №2. – P. 336.

АНОТАЦІЯ

У статті аналізуються вплив об'єктивних і суб'єктивних чинників на процеси модернізації зовнішньої політики України та Азербайджану. Визначаються ключові результати, яких досягли обидві країни на шляху до побудови правової, демократичної країни з ринковою економікою. Автор детально зупиняється на ролі інституту президентства, який було сформовано в Україні та Азербайджані, показує вплив керівників обох країн на процеси модернізації зовнішньої політики. Подано характеристику об'єктивних та суб'єктивних факторів, що обумовили зміну зовнішньополітичних векторів обох країн у пострадянський період. Автор зупиняється також на заходах, які вживалися Україною та Азербайджаном для зміцнення їх міжнародного авторитету.

Ключові слова: Україна, Азербайджан, зовнішня політика, модернізація, об'єктивні та суб'єктивні фактори.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется влияние объективных и субъективных факторов на процессы модернизации внешней политики Украины и Азербайджана. Определяются ключевые результаты, которых достигли обе страны на пути к построению правового, демократического государства с рыночной экономикой. Автор подробно останавливается на роли института президентства, который был сформирован в Украине и Азербайджане, показывает влияние руководителей обеих стран на процессы модернизации внешней политики. Дается характеристика объективных и субъективных факторов, обусловивших изменение внешнеполитических векторов обеих стран в постсоветский период. Автор останавливается также на мерах, предпринятых Украиной и Азербайджаном для укрепления их международного авторитета.

Ключевые слова: Украина, Азербайджан, внешняя политика, модернизация, объективные и субъективные факторы.

Сучасний етап українсько-польських відносин: дискурс взаємодії (2013 – 2014 рр.)

УДК 327(477:438)"312"(045)

Алла КИРИДОН,
доктор історичних наук,
професор, завідувач відділу
соціогуманітарних досліджень
Державної наукової установи
«Енциклопедичне
видавництво»

Сергій ТРОЯН,
доктор історичних наук,
професор, Дипломатична
академія України при МЗС

Українсько-польський діалог 2013-2014 рр. в умовах Євромайдану та Революції гідності

Вільнюський саміт ЄС у листопаді 2013 р. мав розпочати відлік нового етапу не лише співробітництва між Україною та Європейським Союзом, а й українсько-польських відносин. Звичайно, позитивне для України рішення цього форуму не означало б зникнення проблем у відносинах між нашою державою і євроспільнотою загалом та з окремими її державами-членами. Польща наполегливо лобіювала підписання Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом, навіть попри антидемократичні дії української влади на чолі з В. Януковичем. Лише впродовж 2013 р. президенти Броніслав Коморовський і Віктор Янукович зустрічалися шість разів у різних фор-

матах. Навіть підписали програму українсько-польського співробітництва на 2013 – 2015 рр. з конкретними кроками євроінтеграційного процесу [1].

Відмова Кабінету Міністрів України на чолі з М. Азаровим і президента В. Януковича від підписання Угоди про асоціацію 21 листопада 2013 р. призвела до різкого напруження суспільно-політичної ситуації в Україні, Євромайдану та Революції гідності.

На думку експертів, раптова відмова тепер уже колишньої української влади від європейського шляху наприкінці і жорстокий розгін учасників мирної акції, серед яких були громадяни Польщі, стали шоком і для самих поляків.

Відносини України і Польщі опинилися в найгіршій фазі за багато років. Діалог було зведено до

Summary
The article analyzes the nature, characteristics, challenges the current stage of Ukrainian-Polish relations in the new security challenges and changes all the essential architecture of international relations. Special attention is paid to the scientific analysis of the state and prospects of cooperation between Ukraine and the Republic of Poland in connection with the revolution of dignity and Russian-Ukrainian conflict of 2014.
Keywords: Ukraine, Poland, relations, post-bipolar world, security, cooperation.

мінімуму. Заплановану на 2 грудня 2013 р. зустріч президентів Б. Коморовського і В. Януковича скасували ще наприкінці листопада. Глави держав мали відкрити новий пропускний пункт на кордоні, однак 29 листопада захід було раптово понижено до рівня віце-прем'єрів. А вже 2 грудня, за лічені години до відкриття пропускного пункту, стало відомо, що жодних представників українського уряду взагалі не буде. Скасовано було також і Форум підприємців, який мав відбутися цього ж дня за участі віце-прем'єрів України і Польщі.

Науковий директор Інституту Євро-Атлантичного співробітництва О. Сушко у грудні 2013 р. висловив думку, що поля-

ки не «відрізатимуть» можливість для комунікації з українською владою. «Таким каналом для комунікації між ЄС і Україною залишатиметься президент Коморовський. Польща не зацікавлена, щоб Україна залишилася сама на сам з Росією, в повній ізоляції», – зазначив експерт. Так, О. Сушко провів паралелі з ситуацією 2002-2004 рр.: «Схожа ситуація була у 2002-2004 роках, коли з Україною ніхто не хотів спілкуватися і лише Олександр Квасневський став «вікном» комунікації» [1].

Своєрідним маркером характеру українсько-польських відносин від листопада 2013 р. став Євромайдан і каталізовані ним події. Українці та поляки 21 листопада цього

ж року заспівали український і польський гімн на Майдані Незалежності, завершивши цю акцію скандуванням «Разом до гідної і сильної держави! Разом до великої європейської родини!» Проте Євромайдан спричинив і широкі дискусії в польському суспільстві на тему європейських перспектив Києва. «Раніше польська влада автоматично говорила про членство України в ЄС і це буденно сприймалося в Польщі. З появою Євромайдану з'явилися думки, не пов'язані з політикою, і не завжди прихильні до України. Однак розпочалося реальне обговорення можливого членства України в ЄС. І це щось нове», – підкреслив польський експерт А. Шептицький.

Свідченням цього є й опитування поляків, проведене Польським Радіо. Ось кілька з них [2]. «Я не можу об'єктивно оцінити ситуацію. Подача інформації в Польщі відрізняється від інших закордонних ЗМІ... Щоб зрозуміти, що відбувається на Майдані, треба бути на місці. І щоб дізнатися справжню ситуацію – треба бути по обидва боки барикад». Певна частина опитаних співчувала українцям

якось по-рідному, немов «братом по нещастю», висловлюючи впевненість, що вони стали заручниками політики Кремля. Водночас, більшість поляків були впевнені у тому, що їхня держава не в змозі вплинути на вирішення конфлікту в Україні. Спроби домовитися з українською владою, на їх погляд, є марними, власне, як і надання гуманітарної допомоги, яка тижнями стоїть на кордоні. Єдине, на думку польської спільноти, що може зробити польський уряд, – це діяти системно разом із Європейським Союзом.

Поза тим, саме офіційна Варшава і польська громадськість виявили не лише високий рівень поваги до революційних подій в Україні, а й солідаризувалися з ними і навіть стали їх безпосередніми учасниками. Так, окремі польські телевізійні канали цілодобово в режимі on-line вели репортажі з Києва в переломні та водночас трагічні для українців лютневі дні 2014 року. Усі польські телеканали в суботу 1 лютого увечері увімкнули кліп на пісню «Подай руку Україні» з кадрами подій у Києві. Чимало поляків – журналістів, репортерів, дипломатів, політиків, сту-

дентів, правозахисників, волонтерів та інших – стали безпосередніми учасниками третього Майдану та Революції гідності, а потім і подій на Сході України.

Увесь світ дивився репортажі з Києва польського журналіста Бартоломея Маслянкевича. Зокрема, 22 січня він разом із оператором зумів записати унікальний відеорепортаж, як Беркут і солдати-строковики «зачищали» вулицю Грушевського і, наздоганяючи, били мітингувальників. У кінці сюжету Маслянкевич безстрашно підійшов до силовиків і звернувся до них (польською мовою): «Що ви робите?!? Чому б'єте? Ви ж українці!». У підсумку, відеорепортаж поляка менш ніж за добу набрав у YouTube майже 140 тис. переглядів.

Польський журналіст і дослідник-науковець Мацей Мацейовський брав участь у драматичних подіях 2013-2014 рр. у Києві, про які зробив чимало репортажів, а тепер проводить наукове дослідження на тему «Роль польських медіа у висвітленні українського конфлікту», про результати якого доповідав, зокрема, на науковій конференції «Війна в Україні з перспективи прав людини», яка відбулася 9-10 листопада 2014 р. в рамках XXXII Дня прав людини в Католицькому університеті імені Івана Павла II в Любліні.

Загалом, якщо говорити про мейнстрім польських медіа, то це, насамперед, підтримка Майдану. На думку співробітниці Інституту філософії та соціології Польської академії наук Наталі Рябінської, «поля-

ки відреагували на події в Україні, тому що у них цілий час є паралелі з 1989 роком. Щоправда, зараз з'явилося більше паралелей із 1981 роком. Поляки мають досвід виборювання своєї незалежності. І думаю, саме це стало причиною такої підтримки Майдану... Київський Майдан – це явище, яке вразило поляків. Воно показало, що український народ є, він є активним діячем, він не завжди погоджується зі своїми політиками, і він є набагато вартісніший, ніж його політики. І він заслуговує на безумовну пошану».

Українсько-польський діалог: весна – літо 2014 р.

Новий етап українсько-польських відносин було започатковано у 2014 р. – зі зміною владних структур в Україні та Республіці Польщі. Особливість періоду полягає в складності ситуації в нашій країні, яка після подій Революції гідності змушена була реагувати на нові виклики, фактично опинившись у стані російсько-української війни.

У лютому 2014 р. внаслідок подій Євромайдану зазнає змін політична влада країни. Янукович 22 лютого 2014 р. визнаний Верховною Радою України таким, що у неконституційний спосіб самоусунувся від здійснення конституційних повноважень. Виконання обов'язків Президента України згідно зі статтею 112 Конституції України було покладено на Голову Верховної Ради України Олександра Турчинова. На посаді виконувача обов'язків Президента України О. Турчинов

перебував з 23 лютого до 7 червня 2014 року. Фактично, у цей період він був очільником Парламенту (Голова Верховної Ради), керівником Уряду (координатор роботи Кабінету Міністрів), в.о. президента, Верховним Головнокомандувачем. Таким чином, його можна назвати особою, яка де-юре сконцентрувала найбільші в новій історії України повноваження. Ці повноваження було надано Турчинову в надзвичайний період української історії, в обхід принципу розподілу державної влади і без жодного публічного обговорення.

У цей період 16 травня 2014 р. у Києві відбулося VI засідання Ради МЗС України та МЗС Республіки Польща під головуванням глав зовнішньополітичних відомств двох країн. Захід пройшов у рамках робочого візиту Міністра закордонних справ Республіки Польща Радослава Сікорського до України. У ході засідання ради сторони обговорили питання українсько-польського політичного діалогу, відносини Україна — ЄС, перспективи співробітництва у сфері безпеки та оборони, культурно-гуманітарної співпраці, а також взаємодію в рамках міжнародних організацій. Окремо йшлося про підвищення ефективності діяльності двосторонніх механізмів співробітництва, організацію візитів високого та найвищого рівнів. У центрі уваги переговорів була тематика врегулювання внутрішньополітичної ситуації в Україні, у зв'язку з анексією Росією Автономної Республіки Крим і підтримкою російською стороною сепаратистських рухів і терорис-

тичних організацій у східних областях України. Під час засідання глави зовнішньополітичних відомств підписали План співробітництва між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Республіки Польща на 2014-2015 роки [3].

Петро Порошенко 7 червня 2014 р. у Верховній Раді склав присягу на вірність українському народові. Однак ще до інавгурації новообраний президент здійснив свій перший візит до Польщі (3-4 червня 2014 р.) на запрошення президента Броніслава Коморовського. Радник Президента Польщі з міжнародних питань Роман Кузняр у коментарі Укрінформу зауважив, що перший закордонний візит Порошенка в якості президента — до Варшави — є «визнанням внеску Польщі в демократичні зміни в Україні і зусиль Польщі, аби Україна знайшла своє місце в родині європей-

ських демократичних народів».

Четвертого червня, під час урочистостей у Варшаві з нагоди 25-ї річниці перших вільних виборів після падіння комуністичного режиму, Броніслав Коморовський так висловив солідарність з Україною: «Не може бути свободи без солідарності з Україною». Таким чином Президент Польщі перефразував відоме гасло «Не може бути свободи без Солідарності», яке увійшло в обіг одночасно з піднесенням суспільно-політичного польського руху «Солідарність» у 1980-х. Водночас Коморовський, у присутності П. Порошенка, сказав, що мріє про примирення своєї країни з Росією.

Доволі чітко ставлення до російсько-українських подій на Сході України Б. Коморовський сформулював у інтерв'ю німецьким радіостанціям 30 серпня 2014 р. (напередодні річниці початку Другої світової війни). Він застеріг Європу від політики

умиротворення Москви у зв'язку з російським вторгненням до України: «Спершу вимагали Крим, тепер ідеться вже про інші частини України, і всі питають себе, де це закінчиться». На його думку, політика поступок ні до чого не призведе. Не можна повторювати помилки 1930-х років, коли Європі бракувало мужності зупинити ревізіонізм і насилля з боку Німеччини. «Росія здійснила вторгнення в Україну», — констатував Б. Коморовський. За його словами, Європа та західний світ стоять перед проблемою, як ефективно на це реагувати. Питання в тому, чи можна утримати Росію та президента Путіна від побудови нових сфер впливу, що означатиме відновлення російської імперії. На його думку, ідеться не тільки про політичні інтереси, скільки про те, якою стане Європа. Санкції Заходу проти РФ Коморовський вважає виправданими та необхідними. Водночас він напо-

ліг на зміцненні «східного флангу» НАТО. «Слабкість потенційної жертви може спонукати до агресії. І навпаки, сила відлякує агресивну політику», — сказав Коморовський, — додавши, що він виступає за силу. Водночас зміцнення безпеки вимагає дедалі більших витрат на модернізацію військ, зауважив польський президент і ще раз наголосив, що Путін прагне відродити втрачену радянську імперію [4].

Як зауважив польський політик та економіст Марцін Свенцицький: «Ми бачимо велику загрозу від Росії. Передусім ця загроза полягає в дестабілізації України. Ми не хочемо перетворення цілої України на Донбас і Крим і знаємо як багато принесла європейська інтеграція Польщі. Тому нам важливо, щоби Україна скористалася нормами і засадами європейського ринку, щоби стала вільною від корупції країною. Саме тому нас непокоїть ця російська агресія і дестабілізація України, яка не має жодного виправдання» [5].

Значні сподівання польська влада поклала на переформатування влади в Україні. Позачергові вибори народних депутатів Верховної Ради України відбулися 26 жовтня 2014 року. На початку грудня було сформовано новий уряд нашої держави.

Українсько-польський діалог: осінь – зима 2014 р.

У Республіці Польщі на 2014 р. також припадають зміни у владних структурах. Польський уряд 22 вересня 2014 р. очолила Ева Копач (колишня спікерка парламенту), замі-

нивши на цій посаді Дональда Туска, обраного в кінці серпня президентом Європейської Ради. Ева Копач стала другою представницею жіночої статі на чолі польського уряду в історії країни — після Ганни Сухоцької, яка перебувала на цій посаді з 1992 по 1993 роки. Наступником Радослава Сікорського на посаді Міністра закордонних справ Польщі в новому уряді став Гжегож Схетина. Сам Сікорський 24 вересня 2014 р. був обраний Маршалом Сейму Республіки Польща.

Прикметно, що вже в перший день перебування на посаді глави Європейської Ради Дональд Туск, окресливши пріоритети діяльності (захист своїх кордонів і допомога сусідам, які підтримують цінності Європейського Союзу), зупинився й на подіях в Україні. Політик наголосив: «Всі ми хочемо миру і стабілізації там, на Сході, але це не має бути мир ціною України, ціною поступок чи капітуляції перед агресивною політикою».

Польща очікує від України, перш за все, конкретних кроків у руслі євроінтеграції. Надзвичайний і Повноважний Посол Рес-

публіки Польща в Україні, доктор історичних наук Генрік Літвін зазначив: «Ми переконані, що це процес модернізації держави, економіки. Це зміна, що допоможе вирішити конкретні проблеми. Є низка тем, до яких завжди повертаємося на рівні керівництв. Проблема полягала в тому, що Україна завжди не встигала і обирала позицію «бути поміж». Зараз Україна робить свій вибір». Символ цих змін Генрік Літвін увиразнив у, здавалося б, незначному на перший погляд, але дуже конкретному й промовистому факті: ще 14 років тому у Вінниці з'явилася меморіальна табличка, що нагадувала про важливу зустріч Петлюри і Пілсудського 1920-го року. Однак лише 11 листопада 2014 р. відбулося її офіційне відкриття. Як зауважив Посол: «Ця дрібниця символізує багато, бо те, чого очікує Польща, не суперечить інтересам України».

Польські дипломати підкреслюють не лише важливість формату урядової комунікації, а констатують значимість контактів між українцями та поляками, які значно інтенсифікувалися, завдяки діяльності університетів, громадських

організацій та ініціатив. Зокрема зараз у Польщі є приблизно 15 тис. студентів з України, які офіційно навчаються в польських вишах, а надалі можуть стати важливим чинником руху України в європейську спільноту. Яскравим прикладом такої культурно-наукової взаємодії також можуть слугувати численні українсько-польські конференції, симпозіуми, «круглі столи» тощо.

У середовищі українських політиків, учених, пересічних українців протягом останніх років укоренилося сприйняття Польщі як «адвоката України в Європі» і як надійного стратегічного партнера. Дотримання тісних українсько-польських взаємин збалансовує зовнішньополітичну і зовнішньоекономічну діяльність обох країн, а також сприяє трансформаційним процесам усередині обох суспільств, дає змогу проводити спільний міжнародний стратегічний курс на вступ до загальноєвропейських і трансатлантичних інтеграційних структур. Звичайно, бажано, щоб сучасна «нова ера» українсько-польського співробітництва позначилася при цьому суттєвою активізацією політичної, економічної, культурно-гуманітарної співпраці, зокрема в контексті реалізації програми співробітництва між Україною та Республікою Польща на 2014 – 2015 роки. Цьому має сприяти вагома база українсько-польського співробітництва впродовж попередніх майже двох з половиною десятиріч існування постбіполярного світу і Європи без розмежувальних конфронтаційних «мурів» і «завіс».

Як зауважив польський дослідник Адам Лельонек: «Ставлення польського суспільства до України і її прозахідних прагнень ще ніколи не було настільки позитивним. Так відбувається навіть незважаючи на численні ініціативи російських пропагандистів в Польщі та світі».

Доволі оптимістичним є бачення перспектив взаємодії двох держав – України та Польщі – Посла України в Республіці Польща А. Дешиці. Останній зауважив: «...Я бачу готовність Польщі і на рівні президента, і на рівні уряду, маршалків Сейму і Сенату – я бачу готовність підтримати Україну настільки, наскільки Україні це буде потрібно. Польща свідомо того, що стабільність України, її безпека – це гарантія стабільності і безпеки Польщі».

Знаково, що 28 листопада 2014 р. польський сейм ратифікував Угоду про асоціацію України з ЄС, а 4 грудня Угоду про асоціацію ратифікував Сенат Речі Посполитої. Державний візит Президента України Петра Порошенка до Варшави відбувся 17-18 грудня 2014 р. Українська сторона очікувала від нього підтвердження вже встановленого високого рівня співпраці між Україною та Польщею, а також маркування нової перспективи співробітництва. З польського боку президентський міністр Яромір Соколовський висловив сподівання, аби цей візит «був свідченням стратегічного партнерства, що об'єднує Польщу і Україну, та польської готовності підтримувати прозахідний курс Києва» [6]. Ключовими для обговорення під час візиту мали стати питання

безпеки, Євросоюзу, реформ, бізнесу, а також співпраці між регіонами та функціонування громадянського суспільства.

У ході візиту Президент України зустрівся з Президентом Польщі Броніславом Коморовським, прем'єр-міністром Евою Копач, а також головами палат польського парламенту Богданом Борусевичем і Радославом Сікорським. Петро Порошенко виступив на спільному засіданні Сейму та Сенату Республіки Польща, був присутній при підписанні ратифікованої Угоди про асоціацію України з ЄС – Броніслав Коморовський поставив свій підпис під ратифікаційним актом, а також домовився про низку важливих для України двосторонніх проектів [7]. У перший день дводенного візиту П. Порошенко виступив перед Національними зборами Польської держави. Його виступ слухали депутати двох палат польського парламенту, члени уряду та президент. Як зазначив Б. Коморовський, такі ситуації, коли президент іншої країни виступає в парламенті Польщі, трапляються вкрай рідко.

В оцінці поточного стану відносин двох країн Глава Української держави

висловив думку, що українсько-польська співпраця є прикладом творчої та конструктивної взаємодії на різних рівнях і майданчиках. «Потужна гуманітарна підтримка України з боку поляків та Польської держави є для нас надзвичайно цінною та потрібною», – підкреслив Петро Порошенко.

Глава держави зазначив, що український і польський народи пройшли разом непростий шлях, який залишив у спадок багато непорозумінь і розбрату. «Важливо шукати історичну правду та істину, не політизуючи складні сторінки нашої історії», – наголосив П. Порошенко. Він нагадав слова Б. Коморовського про те, що минуле, навіть найбільш драматичне, не повинно розділяти Україну і Польщу. Глава Української держави підкреслив, що необхідно докласти всіх зусиль для подальшого примирення та єднання двох братніх народів. Окрім викликів сучасності, президент згадав про складні сторінки історії у відносинах двох народів, процитувавши Папу Івана Павла II, апелюючи до відомої формули: «Вибачаємо і просимо вибачення». Представники польської громадськості високо оцінили той

факт, що Президент України не уникав у промові складних питань минулого, дуже важливих для поляків. Зокрема, П. Порошенко згадав у виступі перед Національними зборами волинську трагедію, водночас наголосивши, що спільного майбутнього не можна будувати на могилах.

Президент України високо оцінив підтримку Польщі під час драматичних подій кінця 2013 – початку 2014 р. – Майдану, анексії Криму та загострення на Донбасі. «В перші дні російської агресії... було одноголосно прийнято Постанову Сейму про солідарність з Україною, непорушність її територіальної цілісності, суверенітету та незалежності, а також рішуче засудження загарбницьких дій Кремля», – зазначив П. Порошенко. Президент наголосив, що сьогодні Україна бореться не тільки за свою незалежність і територіальну цілісність, а за загально визнану європейську цінність – свободу обрати свій шлях і своє майбутнє. «Революція гідності досягне своєї мети лише тоді, коли на сайті Європейського Союзу, я про це мрію, з'явиться версія українською мовою. Я мрію, що після завершення президентської каденції матиму можливість балотуватися депутатом Європейського Парламенту від України», – зазначив президент.

Кульмінацією виступу П. Порошенка стала заява про те, що Україна планує поставити на порядок денний питання про скасування позаблоковості та розпочати процес реального просування по шляху до членства в НАТО.

Під час візиту було укладено договори про розширення зони малого прикордонного руху, спрощення пересування українських і польських громадян через державний українсько-польський кордон, навчання українських студентів у Польщі та допомогу польських фахівців у проведенні самоврядної реформи в Україні. Зустрічаючись із громадськістю м. Любліна, президент Петро Порошенко заявив про цінність для України польського досвіду децентралізації влади та повідомив про намір уже найближчим часом ініціювати створення Конституційної комісії для внесення змін до конституції, спрямованих на децентралізацію влади. Говорячи про важливість польського досвіду реформ у сфері місцевого самоврядування, президент наголосив на необхідності якомога швидшого впровадження схожої управлінської моделі в Україні.

Водночас, маємо зважати на те, що ще до візиту Глави Української держави до РП в окремих польських ЗМІ з'являлися матеріали про те, що українці не вдячні полякам за підтримку – не долучають їх до переговорів із Москвою, не купують польського вугілля. Візит до Польщі не став відправною точкою для поїздки Президента України до Брюсселя і, попри його успіх, відтінив також проблеми, які переживає наша держава в сучасних умовах. «Ложкою дьогтю» стало назриваюче розчарування в Європі нездатністю України швидко проводити реформи.

Назагал, перебування Петра Порошенка з державним візитом у РП та

його переговори з керівниками Польської держави висвітлили не лише позитивні сторони та перспективні напрями українсько-польського співробітництва, а й окреслили їх можливе проблемне поле. Важливим видається усвідомлення того, що на українську сторону – державу і суспільство – чекає важка праця в плані швидкого та ефективного здійснення реальних реформ для успішної реалізації нашого курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію. На це звернув особливу увагу й Голова Представництва Європейського Союзу в Україні Ян Томбінські 20 грудня 2014 р., який, зокрема, наголосив, що для покращення перспектив країни, передусім, треба, щоб в Україні відбувалися зміни та реформи. Про це важко говорити в умовах, коли частина території анексована, сотні тисяч людей є переселенцями. Проте реформи не можна відкладати. Адже час показав, якою є ціна за те, що не було зроблено все необхідне для будівництва потужної Української держави, здатної протистояти загрозам.

Отже, розвиток подальшої взаємодії держав – України та Польщі – лежить у площині осмислення набутого досвіду та вироблення перспективної парадигми відносин. Обумовленість зацікавленості сторін викликана історичними зв'язками, територіальною близькістю, спорідненістю культур і мов, стратегічним партнерством тощо.

Зокрема, у контексті «вписування» України у формат загальноєвропейського дому, під час державного візиту П. Поро-

шенка до Республіки Польща 17-18 грудня 2014 р. відзначалося, що народи обох країн мають не тільки спільне минуле, яке не завжди було простим, а й спільне європейське майбутнє. Броніслав Коморовський зауважив, що Польща й надалі буде ділитися своїм євроінтеграційним досвідом і шукатиме нових шляхів для його передачі українським колегам: «Україна має право, а ми – обов'язок допомогти Україні в її захисті та євроінтеграції».

Водночас подальший характер українсько-польських відносин визначатиметься як позицією обох країн, так і еволюцією геополітичних реалій, насамперед у Європі, а також якістю просування України на шляху всебічної поступальної співпраці з ЄС.

Список використаних джерел

1. Коморовський і Янукович: дружба в минулому? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.de/коморовський-і-янукович-дружба-в-минулому/a-17264906>
2. За свободу і нашу: що поляки думають про Майдан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/198/Artykul/162944>

3. Відбулось VI засідання Ради МЗС України та МЗС Республіки Польща під головуванням глав зовнішньополітичних відомств України та Польщі // Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/23007-the-vi-meeting-of-the-ukraine-poland-foreign-ministries-council-was-held-under-the-chairmanship-of-foreign-ministers-of-ukraine-and-poland>

4. Коморовський: Європа не має повторити помилки 1930-х років. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.de/коморовський-європа-не-має-повторити-помилки-1930-х-років/a-17889870>

5. Депутат Сейму: Ми не хочемо, щоб Росія перетворила цілу Україну на Донбас. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.de/депутат-сейму-ми-не-хочемо-щоб-росія-перетворила-цілу-україну-на-донбас/a-18100399>

6. Візит Порошенка в Польщу як доказ стратегічного партнерства Польщі й України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/38/Artykul/190339>

7. Державний візит до Республіки Польща Президента України Петра Порошенка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/news-feeds/foreign-offices-news/30814>

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано характер, особливості, проблеми сучасного етапу українсько-польських відносин в умовах нових безпекових викликів і сутнісних змін усієї архітектури сучасних міжнародних відносин. Особливу увагу приділено науковому аналізу стану й перспектив співробітництва між Україною та Республікою Польща у зв'язку з Революцією гідності та російсько-українським конфліктом 2014 року.

Ключові слова: Україна, Республіка Польща, відносини, постбіполярний світ, безпека, співробітництво.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализирован характер, особенности, проблемы современного этапа украинско-польских отношений в условиях новых вызовов безопасности и существенных изменений всей архитектуры современных международных отношений. Особое внимание уделено научному анализу состояния и перспектив сотрудничества между Украиной и Республикой Польша в связи с Революцией достоинства и российско-украинским конфликтом 2014 года.

Ключевые слова: Украина, Республика Польша, отношения, постбиполярный мир, безопасность, сотрудничество.

Чи стане Маріуполь плацдармом для експансії Росії у 2015 році?

Матеріал підготовлено напередодні масованого артилерійського обстрілу міста російськими агресорами та сепаратистами

В одному зі своїх телевізійних коментарів Президент України П. Порошенко зазначив, що на поточний момент в Маріуполі є достатня кількість українських військових і правоохоронних підрозділів, систем залпового вогню для запобігання захоплення міста. Здавалося б, з часів літньої та осінньої військової активності російських окупаційних військ у Приазов'ї загострення пристрастей навколо загрози захоплення Маріуполя стало поступово вщухати. Однак ще у грудні в соціальних мережах та пресі почала мусуватися тема можливості «весняного наступу» сепаратистів у 2015 році. До того ж, деякі недосвідчені автори, не маючи вагомих підстав, дозволили собі судити про те, що значна частина населення Маріуполя з нетерпінням чекає повернення ДНР у своє місто, а також прямо або опосередковано підтримує проросійських сепаратистів. Побоювання місцевих жителів щодо захоплення міста російськими військами набули більш виразного характеру після серії терактів у переддень новорічних свят. Один із них мав місце в Маріуполі. Було підірвано опору

залізничного мосту – одного з небагатьох об'єктів транспортної інфраструктури, який не охоронявся. Перспективи майбутнього Маріуполя знову стали об'єктом зацікавленості з боку громадськості після обстрілів українських блокпостів та укріпрайонів із російських систем залпового вогню. Ну, а підлив мосту трактувався як цілеспрямована дія на пошкодження основних комунікацій міста перед початком наступу сепаратистів.

Думка, висловлена президентом із цього приводу, була не випадковою. Потрібно враховувати, що ключові мости та інші об'єкти міських комунікацій перебувають під цілодобовою охороною силовиків. Вулиці регулярно патрулюються бійцями Нацгвардії та загонами робітників. Концентрація військових у місті помітна неозброєним оком. Не кажучи про те, що блокпости та укріпрайони розташовані з усіх боків на підступах до Маріуполя. За неофіційною інформацією,

мінувалася навіть частина морського узбережжя у зручних місцях для висадки ворожого десанту. Місто, всупереч чуткам сепаратистів, не є територіально відрізаним від сполучення із Запорізькою та Дніпропетровською областями, звідки можливе надходження підкріплення та боєприпасів у разі гіпотетичної спроби наступу російських військ.

Не зовсім коректно судити про те, чи зможе противник захопити місто чи ні. Усе залежить від кількісної переваги агресора. Періодичні переміщення російських військ і нові прибуття їхніх угруповань на тимчасово окуповані території викликають певні сумніви. Водночас, потрібно враховувати, що посилення та зміна позицій російських військ у районі державного кордону з боку Ростовської області відбувається ще з початку агресії на Донбасі. Особливо активно маневрували російські збройні формування влітку-восени 2014 р., під час оточення українських батальйонів під Іловайськом та окупацією російськими військами частини Приазов'я з боку Новоазовська. На той момент ситуація для повномасштабного наступу на Маріуполь була більш ніж сприятливою. Оборону міста тоді ще не встигли ґрунтовно зміцнити. Значна частина городян перебувала у стані паніки, дехто

залишав свої будинки. Побутувала думка, що для захоплення вузлового населеного пункту російським військам і сепаратистам знадобиться кілька днів. Крім того, на окупованих територіях рівень підтримки режимів сепаратистів був значно вищим.

За останні кілька місяців для Кремля ситуація змінилася не на краще. Попри те, що лінія фронту на Донбасі залишалася незмінною близько півроку. Сепаратисти та їхні посіпаки відчували дефіцит продовольства і товарів народного споживання. Нездатність до відновлення мирного життя на окупованих територіях, зростання злочинності та свавілля окремих лідерів «ополчення» згубно впливають на рівень довіри до них з боку місцевого населення. Навіть такі «авторитетні» лідери сепаратистів, як Бородай і Безлер поставили під сумнів реалізацію ідеї Новоросії від Луганська до Одеси. Мало захопити територію – її потрібно зуміти втримати. А це практично неможливо в умовах нездатності сепаратистів запропонувати ефективну альтернативу конституційному порядку в складі України. І такі настрої характерні не лише для переважної частини населення Запорізької та Херсонської областей, довіра яких є важливою для реалізації ідеї так званої Великої Новоросії. Серед тих же мешканців Маріуполя, які раніше лояльно ставилися до Росії та російського народу, немає бажання опинитися у складі ДНР.

Тому публікація скандально відомої статті «Думка про Маріуполь: кілометрові барахолки і віра в «ДНР» на одному з центральних інформаційних ресурсів спричинила серйозне обурення з боку місцевих жителів, які, крім протесту на адресу адміністрації ресурсу, підготували й опублікували низку матеріалів, які спростовують цю провокативну публікацію.

Чомусь мало хто згадав про те, що, за даними самих сепаратистів, явка на псевдореферендум у Маріуполі становила 45%, тоді як у Донецьку та Луганську – близько 70-80%. Хоча фізично чотири маріупольські дільниці, які функціонували протягом доби, могли встигнути відвідати не більше 14,5 тис. осіб із 500 тис. городян. Не кажучи про те, що велика частина прихильників ДНР на той час виїхала за межі міста – до Криму, Росії або в ДНР. І навіть ті, хто сумнівалися, змінили свою думку на користь територіальної цілісності України під впливом спілкування з біженцями з Донбасу, які втратили майно та дах над головою внаслідок «захисту російськомовних Східної України» з боку РФ.

Якщо періодичні диверсії

з боку незадоволених маріонетковим режимом ДНР мають місце на окупованих територіях, то який прийом слід очікувати російським військам в інших містах Південного Сходу, включаючи Маріуполь? Своя сорочка ближча до тіла. Ніхто з маріупольців не бажає втрачати своє майно і робочі місця заради ідеалів Новоросії та «русского мира». Навіть у разі захоплення Маріуполя при численній кількісній перевазі та застосуванні новітніх озброєнь, російське керівництво не зможе бути впевнене на всі 100%, що наступ пройде успішно територіями Запорізької та Херсонської областей, де ще з літа опрацьовувалися плани оборони в разі агресії Росії.

Не варто виключати й чисто внутрішньоросійські чинники, які створюють бар'єри для здійснення довгострокової та широкомасштабної військової експансії вглиб території України. Вести такі військові дії для РФ – не найкращий час, унаслідок впливу західних санкцій, зниження світових цін на нафту і частку імпорту російського природного газу західноєвропейськими та пострадянськими споживачами. За підсумками 2014 р. доходи російського

держбюджету скоротилися майже наполовину. Це при тому, що ЄС урізав споживання російського газу на 15%, а країни колишнього СРСР – на 50%.

Окупований Крим став ще однією дірою в російському бюджеті, нарівні з Придністров'ям, Абхазією та Південною Осетією. Коштів на проведення військових операцій в Україні та утримання ДНР і ЛНР у 2015 р. виділятиметься ще менше. В іншому разі, зростання податкового тягаря для великого бізнесу у суб'єктах РФ може спричинити сепаратистські тенденції на регіональному рівні. Адже російський нафтогазовий бізнес, нехай і зрощений з партійною елітою «Єдиної Росії», уже сьогодні потерпає внаслідок відсутності доступу до західних кредитів і належного матеріально-технічного забезпечення. Прецеденти для розгойдування відцентрових тенденцій є у Чечні й Дагестані, вони були власноруч спровоковані Кремлем у сусідніх державах, включаючи Грузію, Молдову та Україну.

Складно говорити про те, що Маріуполь стане ключем до подальшого наступу на території Запорізької та Херсонської областей для

створення територіального сполучення з Кримом. Занадто великою є ціна його захоплення для сучасної російської економіки. Найімовірніше, російські спецслужби намагаються утримувати маріупольців у стані панічного страху, залякуючи та створюючи підстави для зниження рівня співпраці з боку зарубіжних партнерів із металургійними та машинобудівними підприємствами міста. Адже ніхто не захоче ризикнути і зайвий раз розмістити замовлення на промислових потужностях, розташованих у прифронтовій зоні. Тим самим Росія прагне знизити рівень прибутковості та інвестиційної привабливості останнього індустріального центру України на території Донбасу. Також періодичні обстріли околиць міста й теракти створюють картинку «успішних військових дій армії ДНР та успіхів проросійських підпільників» для кремлівських ЗМІ. Це необхідно, аби відволікати мешканців окупованих територій Донбасу від нагальних соціально-економічних проблем. Не кажучи вже про прищеплення віри в успішну війну з «фашистською Україною» у головах широких верств російського суспільства. Адже лояльність російських громадян і великого бізнесу – це один із ключових стовпів існування режиму Путіна. Припускаю, що бій за Маріуполь, швидше за все, поступово ще більше перейде в інформаційну сферу. Повномасштабне застосування військової сили в умовах економічної кризи – занадто дороге задоволення для путінської Росії.

Георгій КУХАЛЕЙШВІЛІ,
політолог-міжнародник,
магістр політичних наук

Про «нульовий варіант»

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
завідувач кафедри зовнішньої
політики і дипломатії
Дипломатичної академії
України при МЗС, професор

Питання власності колишнього СРСР охоплюють ядерну зброю, валютні та золоті запаси, нерухомість, історичні цінності тощо. В «Основних напрямках зовнішньої політики України» наголошено: «Україна вважає себе, нарівні з усіма іншими колишніми радянськими республіками, правонаступницею Союзу РСР і не визнає будь-яких переваг і винятків з цього принципу для жодної з держав- правонаступниць без належним чином оформленої згоди всіх цих держав». Про правонаступництво йдеться й у низці угод у рамках СНД. Україна має право на частку й закордонної нерухомості колишнього СРСР, яка, за визнанням Росії, належить Україні, тобто активів і пасивів колишнього СРСР.

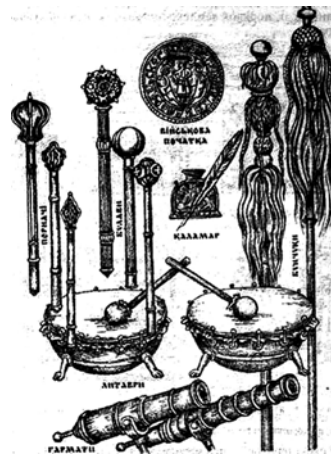
Пошук і реституція втрачених культурних цінностей — проблема, яку висунуло перед українським народом саме життя, вирішення її — життєво необхідне для усвідомлення молодим поколінням високого

рівня розвитку культури, мистецтва, історичних надбань своєї країни, усього, що формує світогляд громадянина України. Спектр національної культурної спадщини нашої країни надзвичайно широкий. Це — матеріальні надбання: атрибути Української держави різних історичних епох, археологічні знахідки та скарби періоду Київської Русі, клейноди українського козацтва, мозаїки, фрески, ікони, полотна відомих художників, особисті речі видатних історичних діячів, архівні документи, рукописи та стародруки, вироби декоративно-ужиткового мистецтва, етнографічні пам'ятки тощо.

Національна комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей (створена 1992 р.) бере участь у розробленні стратегії та реалізації рішень щодо повернення історико-культурних реліквій, вивчає міжнародно-правові норми, що забезпечують цивілізаційні шляхи вирішення цього питання, складає реєстри пам'яток культури, які опинилися на територіях інших держав, вивчає можливість їх повернення. Зазначимо — за часів СРСР усе, що мало значну історичну, наукову чи художню цінність, переправлялося до російських сховищ. Частина творів мистецтва з України потрапила до Росії як військові трофеї, що їх повернула радянська армія з Німеччини (під час Другої світової війни з України було вивезено 40 вагонів з історичними цінностями). Свого часу до Росії було передано атрибути державної влади України — клей-

ноди Запорозької Січі, бібліотека й бандура, інкрустована коштовним камінням, Івана Мазепи, колекції Пилипа Орлика, матеріали розкопок багатьох курганів скіфської культури, серед яких курган Чортотлик Дніпропетровської області (матеріальні знахідки IV ст. до н.е.), курган Солоха Запорізької області (IX ст. до н.е.), скарби золотих і срібних виробів X-XII ст. (25 кг), віднайдені на Полтавщині, Євангеліє Павла Полуботка, особисті речі Петра Могили, фельдмаршальський жезл графа Рум'янцева-Задунайського, який він подарував Успенському собору Києво-Печерської лаври. Давньогрецька мозаїка «Дмитро Солунський», частина фресок із Михайлівського Золотоверхого собору Києва, знищеного у 30-х роках XX ст., також опинилися поза межами України. У 1950 р. зі Львівського історичного музею було вивезено 116 експонатів із золота та срібла (близько 12 кг). У 1991 р. до Росії вивезено старовинні монети й прикраси зі скарбу, знайденого на Черкащині, та багато іншого.

Повернення історичних цінностей на батьківщину було окремим питанням, що розглядалося в рамках СНД. Про це йшлося в рішеннях чергового засідання СНД у Мінську (14 лютого 1992 р.) та статтях спільної угоди (1996 р.). Країни Співдружності, ухвалюючи ці рішення, спиралися на положення резолюцій Генеральної Асамблеї ООН про реституцію куль-

турних цінностей країнам їхнього походження, а також Конвенції від 14 листопада 1970 р. про заходи щодо заборони й запобігання ввезенню, вивезенню і передачі права власності на культурні цінності. Угоду про повернення культурних та історичних цінностей державам їхнього похо-

дження підписали всі країни СНД. Було створено спеціальну комісію експертів, яким мали дати можливість ознайомитися з фондами державних музеїв, бібліотек та архівів країн СНД. Проте українських фахівців не допустили до російських сховищ.

Російська Державна дума 20 травня 1992 р. в односторонньому порядку денонсувала Мінську угоду. Надалі представники РФ не брали участі в роботі засідань і нарад у рамках СНД, на яких обговорювалися питання повернення культурних цінностей. Росія фактично відмовилася виконувати положення угод про повернення цінностей. Нереалізованою залишилася й пропозиція Білорусі про утворення комісії для розв'язання проблем власності історико-культурних цінностей. Хоча з питання розподілу цінностей є низка міжнародних документів (тільки у 1972-1989 рр. Генеральна Асамблея ООН прийняла з цього приводу 14 резолюцій), на які, на жаль, мало хто зважає.

Державна комісія РФ з реституції була створена постановою уряду країни від 23 червня 1992 року. У травні 2001 р. комісією було ліквідовано й натомість створено Міжвідомчу раду з питань культурних цінностей, перемішених унаслідок Другої світової війни. Самостійних рішень рада не могла приймати, оскільки не мала на те достатніх повноважень. Враховуючи міжнародний досвід, можна сподіватися на розв'язання проблеми реституції на двосторонній договірній основі. Необхідно продовжувати

переговори з російською стороною, щоб забезпечити всебічне та глибоке наукове вивчення проблеми українських культурних цінностей, які знаходяться в Росії.

Відповідно до Дагомиської угоди між РФ і Україною про подальший розвиток міждержавних відносин від 23 червня 1992 р. та Ялтинської Угоди між Україною і РФ про реалізацію прав на закордонну власність колишнього Союзу РСР від 3 серпня 1992 р., обидві сторони парафували угоду про передачу Україні об'єктів зарубіжної власності у 36 країнах 23 червня 1993 року.

Залишається проблемною ситуація довкола ратифікації Верховною Радою України так званого нульового варіанта розподілу власності колишнього СРСР. Згідно з Договором про правонаступництво з державного боргу й активи колишнього СРСР від 4 грудня 1991 р. Україні належить частка в 16,37% (або 12,1 млрд. дол., 7,8 млрд. перевідних рублів, 42,1 т золота і на 600 млн. карбованців закордонного майна). На кінець 1991 р. пасиви колишнього Союзу оцінювали в 93,7 млрд. дол., активи — у 110,1 млрд., депозити Зовнішекоомбанку становили близько 700 млн. доларів. Відповідно до протоколів договору сума зовнішнього боргу

СРСР становила 81 млрд. дол., активи: майно за кордоном — 3,5 млрд. руб. (за балансовою вартістю), борги країн, що розвиваються, — 74 млрд. дол., борги колишніх соціалістичних країн — 47,9 млрд. перевідних рублів, золото — 259 т. З іншими статтями це майже 400 млрд. доларів.

Водночас оголошено й розмір боргів: близько 100 млрд. доларів. Україна готова була взяти на себе 16,37% боргів Союзу: 13,5 млрд. дол. і 2,8 млрд. перевідних рублів.

Довідково: Аморфність і відсутність національного самоусвідомлення тодішньої української владної еліти призвели до того, що угоду про «нульовий варіант» таки було підписано. Однак дуже швидко стала зрозумілою і помилковість великої української політики, коли ще була нагода отримати свій відсоток спільного союзного майна. Справа в тому, що Росії вдалося дуже швидко і з великими успіхами реструктуризувати ці борги. Незадовго після цього Вадим Гетьман, тодішній заступник голови комісії з питань фінансів та банківської діяльності, висловив ідею, що є єдиний шанс: «Скористатися тим, що документ про «нульовий варіант» парламентом не ратифіковано, і Україна вправі повернутися до перегляду цієї

проблеми і отримати свою частку того боргу, який мають перед колишнім СРСР країни «третього світу». Тоді ж Вадим Гетьман оцінив і саму суму — від 120-130 млрд. доларів США. ([/http://postup.](http://postup.brama.com/000609/99_1_5.html)

[brama.com/000609/99_1_5.html](http://postup.brama.com/000609/99_1_5.html)).

Зважаючи на постійний тиск західних країн, Україна свого часу відмовилася від жорсткої позиції щодо вирішення питання власності колишнього СРСР за кордоном. Так, восени 1992 р. вона підписала договір про передання Росії повноважень щодо управління боргами. Лондонський клуб, який об'єднує найбільші фінансово спроможні держави, надав РФ відстрочку у виплаті боргів. Німеччина відклала сплату боргу ще на вісім років. Однак Росія так і не поінформувала українську сторону про наявне нерухоме радянське майно за кордоном. На початку 1993 р. вона оприлюднила Указ Президента РФ Б. Єльцина «Про державну власність колишнього Союзу РСР за кордоном» від 8 лютого 1993 р., яким фактично в односторонньому порядку привласнила всі права на нерухомість, що була за кордоном, а також взяла на себе всі зобов'язання щодо її використання. Таким чином, у порушення міжнародно-правових норм були перекреслені всі попередні домовленості стосовно розподілу власності колишнього СРСР.

Уряди Росії та України (прем'єр-міністр України В. Масол) 9 грудня 1994 р. підписали угоду про «нульовий варіант», за яким РФ стала правонаступницею колишнього СРСР із зовнішнього боргу та активів, у тому числі закордонної власності. Верховна Рада України висунула зустрічні вимоги до РФ щодо:

- погашення Росією заборгованості колишнього Зовнішекоомбанку (Внешэкономбанк) СРСР

перед резидентами України;

- укладення та набуття чинності міжурядової угоди про принципи реструктуризації заборгованості України з державних кредитів, наданих РФ;

- нотифікації Українською стороною ратифікації РФ угоди про взаємне визначення прав і врегулювання відносин власності від 15 січня 1993 р.;

- розподілу та повернення Росією належної Україні частки активів і пасивів колишнього Держбанку СРСР;

- виконання РФ своїх зобов'язань щодо забезпечення вступу України у права власника об'єктами власності колишнього СРСР (відповідно до угод від 23 червня 1992 р. та від 3 серпня 1992 р.);

- підписання і набуття чинності угоди про оцінку та розподіл Алмазного фонду та оцінку, розподіл або грошову компенсацію золотого запасу колишнього СРСР станом на 1 грудня 1991 р. згідно з частками, передбаченими договором про правонаступництво (4 грудня 1991 р.), і фактичне повернення їх Україні;

- підписання та набуття чинності угоди про повернення в Україну цінностей, які є національним надбанням українського народу, за переліком;

- застосування РФ режиму вільної торгівлі у відносинах з Україною.

Отже угоду про «нульовий варіант» Верховна Рада України не ратифікувала, а прийняла 19 лютого 1997 р. Постанову «Про порядок ратифікації угоди між Україною і Російською Федерацією про врегулювання

питань правонаступності по зовнішньому державному боргу й активах колишнього СРСР». Відповідно до цієї постанови російська сторона має надати повну інформацію про балансову вартість закордонної власності СРСР, яку підтверджують висновки міжнародного аудиту, та про стан балансу Державного банку СРСР, Держскарбниці (Госхран) СРСР, Зовнішньоекономічного банку СРСР, а також інформацію про обсяги золотого запасу і Алмазного фонду колишнього СРСР. Третій пункт цього документа стосується питань об'єктів, зокрема союзного підпорядкування, які на 1 грудня 1991 р. були розташовані в Україні. Зазначимо, що за попередніми даними таких об'єктів з обох сторін було понад 150. Таким чином, питання про закордонну власність виходить за межі лише дипломатичних об'єктів. Це і питання врегулювання проблем правонаступництва щодо боргів і активів колишнього СРСР.

У відповідь російська сторона запропонувала Україні підписати протокол, у якому було зазначено вже іншу (меншу) кількість об'єктів власності, в основному в країнах, що розвиваються. Під час чергового раунду переговорів (серпень 2002 р.) було обговорено проект угоди про врегу-

лювання питань правонаступництва щодо зовнішнього державного боргу та активів колишнього СРСР. Сторони домовилися підготувати перелік об'єктів закордонної власності колишнього СРСР, що можуть стати предметом переговорів.

За інформацією РФ (7 травня 2003 р.), об'єкти повністю перереєстровані у 87 країнах, а у 13 країнах (серед яких Австрія, Бельгія, Болгарія, Іран, Люксембург, Німеччина, Польща, Японія та ін.) справа не вирішується через позицію Києва, який, за російською версією, «незаконно претендує на зарубіжні активи колишнього СРСР». Основні проблеми Росії в перереєстрації власності колишнього СРСР пов'язані з Україною, яка є єдиною серед колишніх республік СРСР, що не визнає «нульового варіанта». РФ вимагає відкликати українські ноти, якими МЗС України попередив низку зарубіжних країн про недотримання Росією своїх зобов'язань щодо розподілу закордонної власності колишнього СРСР. Проте проблеми РФ щодо власності за кордоном виникли не тільки з Україною: не оформлено об'єкти в Ірані; проблеми з радянською нерухомістю виникли з країнами Балтії, які мали дипломатичні резиденції у Франції і не мають наміру їх повертати.

На початку 2000-х років РФ активізувала спроби отримати частку об'єктів на території України. Це стосувалося оздоровчих баз на Південному березі Криму. Водночас російська сторона не визнає права власності

України на об'єкти на своїй території, які перебували на республіканському балансі України. Є проблеми з передачею Україні постпредства колишньої Української РСР у Москві, де тепер розміщується Посольство України в Росії, та приміщення Українського культурного центру в російській столиці. Таким чином, російською стороною ведеться торг щодо передачі Україні деяких об'єктів нерухомості, що належали колишньому СРСР, на заміну ратифікації угоди про «нульовий варіант».

Іншою проблемою у двосторонніх відносинах є заборгованість Зовнішньоекономічного банку СРСР перед юридичними і фізичними особами України. Нагадаємо, що перед розпадом Союзу Україна переказала в Москву акумульовані на рахунках Ощадбанків республіки значні кошти вкладників. Про повернення Росією через правонаступників Зовнішньоекономічного банку СРСР власності українських громадян уже не йдеться, оскільки лівову частку банку — правонаступника боржника придбав австрійський банк, який не несе відповідальності за попередні фінансові операції вже не чинного суб'єкта. Хоча за чинною міжнародною практикою Україна може домогтися від РФ повернення зазначених коштів. У ситуації, що склалася, наша країна щороку в рахунок погашення сум виплачує своїм вкладникам по 50 грн. із власних коштів. Глава Мін'юсту Павло Петренко 17 березня 2014 р., заявив, що Україна має намір підготувати позов до Росії по вкладах колишнього Державного ощадного банку СРСР на суму близько 80 млрд. доларів.

Історичні долі слов'янських народів: з історії міжнародних контактів України в суспільно-культурній сфері

УДК 327 (477+497.1):94

Рецензія на монографію: Саган Г.В. Югослов'яни у XX столітті: громадські та культурні зв'язки з Україною / Г.В. Саган. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 568 с.

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС, кандидат
історичних наук, доцент
кафедри дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник освіти
України

Монографія Г.В.Саган – оригінальне, сучасне й актуальне наукове дослідження, у якому проаналізовано українсько-югослов'янські громадські та культурні зв'язки XX ст. як важливу складову міжнародних контактів. Основні висновки праці зроблено в результаті залучення до наукового аналізу нових документів українських і зарубіжних архівів, матеріалів вітчизняної та іноземної періодики, видань української діаспори.

Галина Василівна Саган – доцент кафедри всесвітньої історії Київського університету імені Бориса

Грінченка, де працює з майбутніми істориками, журналістами, спеціалістами з країнознавства та міжнародної інформації. Чимало питань, порушених у монографії, були предметом обговорення на заняттях зі студентами. Недостатня кількість наукової літератури, що висвітлювала б міжнародну співпрацю України з народами Югославії у XX ст., спонукала Г.В.Саган до наукового пошуку. Кропітка праця в архівах і бібліотеках України, Росії та Хорватії дала змогу зібрати необхідний науковий матеріал і підготувати ґрунтовне дослідження. Автор в 11 архівах України та Російської Федерації опрацювала 54 фонди, у яких вивчила понад 600 справ із досліджуваної проблематики.

Уперше в українській історіографії до наукового аналізу було залучено югославські видання авторитетних наукових установ і навчальних закладів СФРЮ на предмет виявлення статей про українську історію, літературу, етнографію. З метою з'ясування рівня наукового інтересу югославських учених до україністики Г.В.Саган вивча-

ла також тематику досліджень про інші слов'янські народи в наукових часописах Югославії: було проаналізовано видання академій наук і мистецтв югославських республік. Зокрема йдеться про видання: Сербської академії – «Вісник Сербської академії наук» («Гласник Српска академије наука») і «Щорічник Сербської академії наук» («Годишњак Српска академије наука»); Хорватської – «Новини Югославської академії наук і мистецтв» («Vijesti Jugoslovenske Akademije Znanosti i Umjetnosti») і «Список публікацій Югославської академії наук» («Popis izdanja Jugoslovenske Akademije»); Словенської – «Щорічник Словенської Академії наук і мистецтв» («Letopis Slovenske Akademije znanosti in umetnosti»); Македонської – «Югославський історичний часопис» («Југословенска историски часопис»); наукове видання Боснії і Герцеговини – «Історичний вісник» («Istorijski Zbornik») та інші.

Значимості рецензованої монографії додає актуальність досліджен-

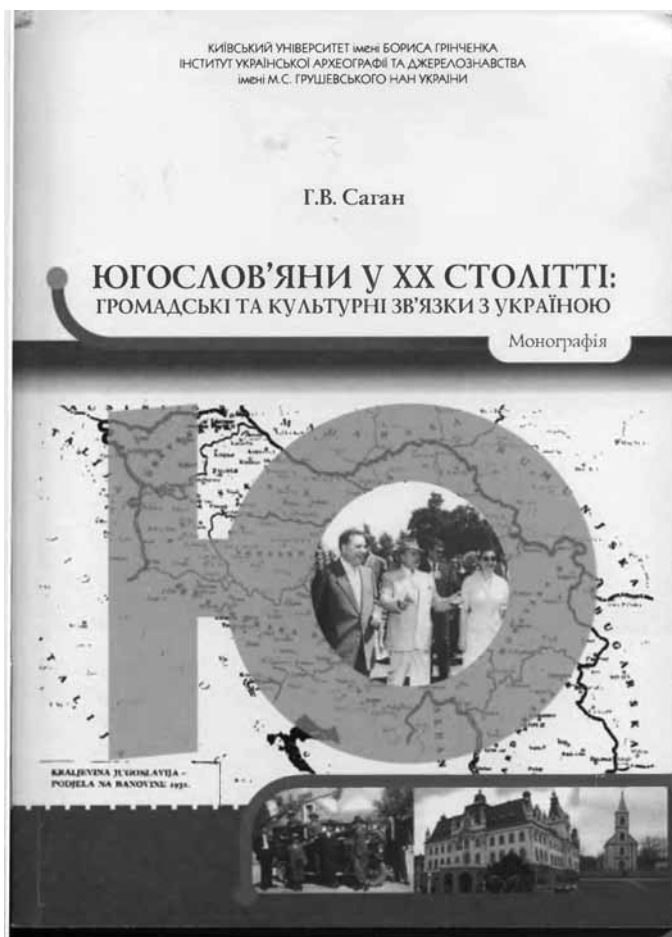
ня. Для України та югослов'янських народів XX ст. видалося багатим на визначальні події, що кардинально змінювали їх подальший історичний розвиток. Територіально віддалені один від одного, вони не раз потрапляли в подібні умови буття, породжені одними й тими ж історичними подіями чи процесами. Ними були Перша та Друга світові війни, розпад найбільших імперій Європи початку XX ст. – Австро-Угорської та Російської, до яких входили українські та югослов'янські землі, становлення комуністичних режимів, спочатку в Наддніпрянській Україні, а згодом у югослов'ян, здобуття наприкінці XX ст. незалежності внаслідок розпаду СРСР та СФРЮ. Окрім цього, приналежність до слов'янського світу створювала додаткові чинники формування близької історичної долі югослов'янських та українських народів протягом минулих століть.

Останній фактор був визначальним у тому, що політичні перипетії XX ст. не зупинили спілкування української громадськості та югослов'ян. Це допо-

магало переборювати труднощі суспільного й культурного розвитку, досягати успіхів у духовних і матеріальних вимірах. Українсько-югослов'янські зв'язки XX ст. стали закономірним продовженням взаємин, які розвивалися між народами вже не одне століття. Українсько-югослов'янська співпраця бере початки в процесі формування української народності та тієї групи південних слов'ян, які в науковій літературі визначено як югослов'яни, а саме сербів, хорватів, словенців, македонців і чорногорців.

Посилилися зв'язки між українцями та югослов'янами у XVIII ст., коли десятки тисяч югослов'ян, рятуючись від переслідування османських і австрійських правителів, у пошуках кращої долі переселилися до України. У тому ж столітті із Закарпаття, а згодом інших регіонів України на спустошені турками території югослов'ян почали переселятися українці, яким на батьківщині бракувало землі для ведення сільського господарства. Серед зuboжілого українського селянства поширювалася інформація про наявність вільних територій на Балканах, про фінансові обіцянки австрійської влади і, найголовніше, толерантне ставлення місцевого населення до переселенців – усе це разом сприяло не одній хвилі еміграції українців на етнічні землі югослов'ян.

Таким чином, присутністю югослов'янських народів на українських землях і формуванням потужної української діа-

спори на Балканах було створено фундамент різновекторних взаємин між народами, які розвивалися в галузях культури, політики, економіки та військової діяльності.

Слід відзначити також певну особливість у політичному та науковому вимірі щодо місця України та югослов'янських народів у системі міжслов'янських та міжнародних зв'язків загалом. Якщо розглядати політичний аспект питання, то в часи існування Російської імперії українська частка взаємин із югослов'янами трактувалася як складова російської міжнародної діяльності. Югослов'ян у цьому плані подавали від імені сербського суб'єкта. У період існування СРСР та СФРЮ, до складу яких

входили відповідно Україна та югослов'яни, українсько-югослов'янські зв'язки трактувалися в контексті радянсько-югославських. В останнє десятиріччя XX ст., коли Україна та югослов'яни почали розбудовувати свої незалежні держави, на світовій арені вони з'являються як самостійні суб'єкти міжнародних відносин. З того часу в політичному сенсі самодостатніми є українсько-сербські, українсько-хорватські, українсько-македонські, українсько-словенські та українсько-чорногорські зв'язки.

Автор рецензованої монографії зазначає, що в науковому середовищі цей процес виокремлення розпочався раніше. Перші дослідження в цьому напрямі були зроблені в

50-70-ті роки XX століття. Першопрохідцями стали українські вчені, які вивчали українські, як правило, громадські та культурні взаємини з усіма чи одним із югослов'янських народів¹. Із середини 80-х років XX ст., коли почали зароджуватися демократичні процеси і критичне ставлення до історичного минулого для української науки, відкрилися політичні можливості для активізації своєї дослідницької роботи. Однак через економічні труднощі 90-х років вітчизняна наука не була багата на здобутки у вивченні українсько-югослов'янських зв'язків².

1 Жебокрицький В.А. Деякі питання історії південних слов'ян в творчості Ів. Франка // Наукові записки. Збірник філологічного факультету – К., 1956. – Т.XV. – № 9. – Вип. VII. – С. 115-125.; Булат Т.П. М.В.Лисенко і слов'янство: до історії українсько-слов'янських музичних зв'язків // Славистичний збірник. – К., 1963. – С.432-438.; Білодід І.К. Вук Караджич в історії українсько-сербських наукових зв'язків. Відзначення 100-річчя з дня смерті Вука Караджича в Югославії і участь у ньому радянських учених / І.К.Білодід. – К.: Наукова думка, 1965. – 47 с.; Сохань П.С. Национально-освободительная борьба южнославянских народов в 70-х годах XIX в. и общественность Украины. – К., 1978. тощо.

2 Даниленко В.М. Україна в міжнародних науково-технічних зв'язках (70-80-і рр.) / В.М.Даниленко. – К.: АН України. Інститут історії України. Інститут археографії, 1993. – 143 с.; Павлюченко О.В. / О.В.Павлюченко. Україна в російсько-югослов'янських суспільних зв'язках (друга половина XIX – початок XX ст.) – К., 1992. – 205 с.; Рудяков П.М. Українсько-хорватські літературні взаємини в XIX-XX

Певний інтерес до зазначеної тематики був виявлений з боку югослов'янських учених у другій половині XX століття³.

Вивчення співпраці між громадськістю охоплює діяльність українських та югослов'янських громадських організацій, причетних до налагодження відносин між народами в різних сферах життя. У таких контактах вирішувалися питання економічної співпраці та взаємодопомоги, політичної та військової підтримки, а також культурних взаємин. Окремий блок дослідження становить вивчення співпраці в культурній сфері. Цей напрям зв'язків автор розглядає як частку духовного світу, тому аналізові піддаються відносини в мистецтві, науці та релігії. Беручи до уваги факт існування української діаспори на югослов'янських просторах, показано роль і місце культурної та громадської

ст. – К.: Наукова думка, 1987. – 134 с.; Шевченко С.І. *Допомога сербським біженцям у Єлисаветграді (1916-1917 рр.)* // *Історія України. Маловідомі імена, події, факти (Збірник статей)*. Випуск 15. – К. – Донецьк: Рідний край, 2001. – С.128-133.; Шевченко С.І. *Доць король Сербии в Єлисаветграді* // *Порог (Кировоград)*. – 2001. – №10. – С.7-11. тощо.
3 Ерчић В. *О українистици уопште узјавши, и њој у Сјерба* // Ерчић Вл. // *Зборник Матице Српске за славистику*. – Нови Сад, 1993. – Вип.43. – С. 195-204.; Jakubiec M. *Ivan Franko I Vatroslav Ijagic* // *Slavia otientalis*. – 1958. – № 2-3. – С. 87-88.; Милошевић П. *Руси у Београдској опери* // *Београд у сећањима 1919-1929*. – Београд, 1980. – 320 с.; Popovic L. *Jezici podunavskih, ukrajinski jezik*. Beograd, YU Marketing pres. – Verzalpres, 1999. – 382 s

присутності закордонного українства в контексті формування цілісної картини українсько-югослов'янських громадських і культурних взаємин.

Г.В. Саган обґрунтовано виокремлює періоди співпраці між українським та югослов'янськими народами у XX столітті:

Імперський період – від початку XX ст. до 1918 р., коли український та югослов'янські народи входили до багатонаціональних Російської та Австро-Угорської імперій, які в останні роки свого існування не справлялися з національно-визвольними рухами та революційними настроями, що згодом призвело до їхнього розпаду. Також на цей період припадає Перша світова війна, труднощі якої українському та югослов'янським народам не раз доводилося долати разом. Загалом цей відрізок в українсько-югослов'янських громадських і культурних взаєминах видався обмеженим щодо спілкування в царині культури, а громадські зв'язки спрямовувалися на економічну, політичну та духовну взаємодопомогу і підтримку.

Міжвоєнний період (1918–1939 рр.) характеризується наявністю конкуруючих між собою ідеологічних систем, у яких опинилися український та югослов'янські народи. Більшовицькі експерименти в Україні та правління сербської королівської династії на Балканах звели, з одного боку, до мінімуму спілкування між українською та югослов'янською громадськістю. З іншого – позба-

вили можливостей реалізації національних культурних інтересів народів на рідних землях. Завдяки діяльності української спільноти поза межами радянської держави, що зосереджувалася в західноукраїнському регіоні та діаспорі, не сталося розриву в спілкуванні між українською та югослов'янською сторонами.

Друга половина 1940-х – 80-ті роки – **період нав'язування комуністичної ідеології** в Україні та на просторі югослов'ян. Із періодизації випадає Друга світова війна з тих міркувань, що в той час міжнародні зв'язки в галузі культури практично не розвивалися, за винятком громадської активності української діаспори в Югославії, яка здебільшого зводилася до військової діяльності. Водночас Друга світова війна стала ареною боротьби двох ідеологій – нацистської та більшовицької, у результаті якої землі югослов'ян потрапили у сферу радянського впливу, що сприяло встановленню комуністичної влади на Балканах і створенню ФНРЮ. Попри те, що Україна та югослов'янські народи впродовж 1945-1991 рр. управлялися комуністичними урядами, з низки об'єктивних і суб'єктивних чинників політика СФРЮ та СРСР суттєво відрізнялася. Це, у свою чергу, створювало різні умови для розвитку та функціонування культури, як частки суспільного буття, і відповідні фактори спілкування української та югослов'янської громадськості у сфері культури.

Здобуття державної

незалежності Україною та югослов'янськими народами – від 1990-х років. Останнє десятиріччя XX ст. видалося досить складним і різним у контексті державотворчих процесів, якими супроводжувалося становлення незалежності України та югослов'янських держав. Військові конфлікти на пост'югославському просторі, економічні труднощі в Україні в першій половині 90-х років XX ст. стали основними чинниками, що вплинули на зміст та обсяг громадських і культурних взаємин між українською та югослов'янською спільнотами.

Виокремлення таких етапів громадських і культурних зв'язків між Україною та югослов'янськими народами показує залежність суспільних взаємин від політичних чинників, що формували ці контакти. XX ст., представлене найрізноманітнішими політичними складовими українсько-югослов'янських відносин, у яких розвивалася громадська та культурна співпраця. Попри низку складнощів і перепон, породжених інституційними змінами, геополітичними обставинами та міжнародно-політичними процесами, не було втрачено традицію спілкування та духовного взаємозбагачення, яка триває поміж народами вже не одне століття.

Рецензована праця, написана на достатньо високому теоретичному та методичному рівні, буде цікавою для науковців, професійних політиків, дипломатів, аналітиків у сфері зовнішніх зв'язків, викладачів, студентів.

Владні вертикалі. Фанерні колонади

У Міністерстві закордонних справ України була організована виставка сучасного українського мистецтва «Владні вертикалі. Фанерні колонади». Саме вертикаль, як стверджують автори проекту, уособлює стрімкий рух уперед і прагнення подолати нові вершини на протилежності сонним горизонталям. Представлені в проєкті твори віддзеркалюють злам, що відбувся в суспільно-політичному житті нашої держави та призвів до Революції гідності.

«Мистецтво змінює людей і світ довкола них. Сьогодні ми як ніколи потребуємо і прагнемо змін. Тож хочу, щоб мистецтво допомогло нам у цьому. Виставка сучасного українського мистецтва «Владні вертикалі. Фанерні колонади» якраз і є каталізатором змін у сприйнятті іноземцями, які відвідуватимуть МЗС України, а також нашими дипломатами, сусідами яких уперше стануть роботи талановитих українських авторів.

Майдан спричинив справжній мистецький сплеск. Культурна дипломатія

допоможе конвертувати його у зміцнення позицій України у світі. Ми реформуємо механізми репрезентації українського мистецтва за кордоном відповідно до найкращих світових практик.

Майдан також став останньою зупинкою на маршруті «Пострадянська Україна». Упевнений, що українці вже пересіли на нову лінію «Нова європейська Україна». Дуже хочу, щоб дипломати та художники, куратори, критики рухалися нею вперед разом».

*Павло Клімкін,
Міністр закордонних
справ України*

Виставка є першим кураторським проєктом у мистецькому просторі МЗС України. Для його реалізації міністерство запросило незалежних кураторів Лізавету Герман і Марію Ланько. У рамках експозиції було представлено твори Анни Звягінцевої, групи SOSka, Юрія Кручака, Андрія Боярова, Лесі Хоменко, Андрія Стегури, Ростислава Котерліна, Алевтини Кахідзе, Анатолія Белова, групи РЕ.П., Євгенії Белорусець та Саші

Курмаза. Виставковий дизайн проєкту розробив архітектор і художник Олександр Бурлака.

«Експозиція являє собою практики українських художників останніх десяти років. Предметом мистецьких досліджень є проблеми та феномени, що знаходяться поза офіційним і публічним дискурсами та не є частиною регламентованої репрезентації країни як для зовнішньої, так і для внутрішньої аудиторії. У цьому сенсі виставка працює всупереч контексту її презентації — закритій державній установі. У фокусі виставки — емансипований погляд художників на замовчувані, небажані та непопулярні теми, травматичні досвіди і незручні історії, що разом складають «інший», вільний від ідеологічних конструкцій і заскорузлих стереотипів образ країни. Представлена на території цілком новий і незвичний для сучасного мистецтва та публічних дискусій, у зоні проведення офіційних міжнародних заходів МЗС, виставка пропонує глядачам можливі

моделі осмислення України в період «перезавантаження» суспільної ідеї — України складної, різноманітної та багатой на індивідуальні позиції та думки», — відзначили куратори, коментуючи проєкт.

Посол з особливих доручень МЗС Дмитро Кулеба зазначив: «Виставка є черговим кроком на шляху реформування підходів до репрезентації української культури для закордонних аудиторій. Уперше офіційні представники і делегації іноземних держав, які відвідують міністерство, бачать не радянське чи пострадянське, а сучасне українське мистецтво. Виставка також творить принципово нову атмосферу безпосередньо в робочому просторі українських дипломатів».

Партнерами виставки є:

Партнер — Нова Пошта;
Інноваційний партнер — Samsung;
Інформаційний партнер — Український кризовий медіа-центр;
Арт-партнер — Artcult foundation

Інф. «З.С.»

